

Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ

Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗ»**

Μέτρηση Οικονομικών Επιδόσεων και Κοινωνική Πρόοδος

Διπλωματική Εργασία
που υποβλήθηκε στο Τμήμα Λογιστικής του Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ
ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στη Λογιστική και Ελεγκτική
από τον

Μελαδάκη Νικόλαο

Ηράκλειο
2013

Δήλωση Αυθεντικότητας, ζητήματα Copyright

Ο μεταπτυχιακός φοιτητής που εκπόνησε την παρούσα διπλωματική εργασία φέρει ολόκληρη την ευθύνη προσδιορισμού της δίκαιης χρήσης του υλικού, η οποία ορίζεται στη βάση των εξής παραγόντων: του σκοπού και χαρακτήρα της χρήσης (μη-εμπορικός, μη-κερδοσκοπικός, αλλά εκπαιδευτικός-ερευνητικός), της φύσης του υλικού που χρησιμοποιεί (τμήμα του κειμένου, πίνακες, σχήματα, εικόνες κ.λπ.), του ποσοστού και της σημαντικότητας του τμήματος που χρησιμοποιεί σε σχέση με το όλο κείμενο υπό copyright, και των πιθανών συνεπειών της χρήσης αυτής στην αγορά ή την γενικότερη αξία του υπό copyright κειμένου.

Ο μεταπτυχιακός φοιτητής

Μελαδάκης Νικόλαος

Σελίδα Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Η παρούσα διπλωματική εργασία εγκρίθηκε ομόφωνα από την τριμελή εξεταστική επιτροπή η οποία ορίστηκε από την ΓΣΕΣ του Τμήματος Λογιστικής του Τ.Ε.Ι. Κρήτης, σύμφωνα με το νόμο και τον εγκεκριμένο Οδηγό Σπουδών του ΠΜΣ «Λογιστική και Ελεγκτική». Τα μέλη της Επιτροπής ήταν:

- Αν. Καθηγητής Θ.Β. Σταματόπουλος (Επιβλέπων)
- Καθηγητής Ε. Θαλασσινός (Μέλος)
- Επίκ. Καθηγητής Σ. Αρβανίτης (Μέλος)

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Τμήμα Λογιστικής του Τ.Ε.Ι. Κρήτης δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα

Πρόλογος και Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο τμήμα Λογιστικής της σχολής Διοίκησης και Οικονομίας του Ανώτατου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Ηρακλείου. Με την παρούσα εργασία ολοκληρώνονται οι σπουδές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα “Λογιστική και Ελεγκτική” του Α.Τ.Ε.Ι. Ηρακλείου.

Με αυτήν την αφορμή, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που συνέβαλλαν, άμεσα ή έμμεσα, στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας και του προγράμματος.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αναπληρωτή καθηγητή κ. Θεόδωρο Σταματόπουλο, επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα, για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση του. Επίσης, ευχαριστώ τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον καθηγητή κ. Ε. Θαλασσινό και τον επίκουρο καθηγητή Σ. Αρβανίτη για την συμβολή τους στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την συμπαράσταση και την υποστήριξη τους καθ’ όλη την διάρκεια των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α' (Θεωρητική Προσέγγιση)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ

1.1 Κοινωνική πρόοδος

1.2 Κοινωνιολογική – Φιλοσοφική προσέγγιση

1.2.1 Αστική – Ιδεαλιστική σκέψη

1.2.2 Μαρξιστική – Υλιστική σκέψη

1.3 Οικονομική προσέγγιση

1.3.1 Οικονομική μεγέθυνση – ανάπτυξη

1.3.2 ΑΕΠ: Ορισμός – Μέτρηση

1.3.3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΕΠ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

2.1 ΑΕΠ: Ατελής δείκτης κοινωνικής προόδου και ευημερίας

2.2 Οικονομική – λογιστική οπτική του δείκτη

2.2.1 Μέτρηση αξίας παροχής υπηρεσιών

2.2.2 Υποτίμηση - απαξίωση

2.2.3 Καθαρό Εγχώριο Προϊόν – Καθαρό Εγχώριο Διαθέσιμο Εισόδημα

2.2.4 Διαθέσιμο εισόδημα – Κατανάλωση - Πλούτος

2.3 Κοινωνική – ατομική οπτική του δείκτη

2.3.1 Πραγματικό ατομικό εισόδημα

2.3.2 Κατά κεφαλήν εισόδημα, κατανάλωση – μέσο εισόδημα, κατανάλωση

2.3.3 Δείκτης τιμών - Δείκτης Ισοδυναμίας Αγοραστικής Δύναμης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΗ - ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ & ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΟΥΣ

3.1 Μη νομισματικές πτυχές της ποιότητας ζωής

3.1.1 Προσωπική υγεία

3.1.2 Παιδεία

- 3.1.3 Προσωπικές δραστηριότητες
- 3.1.4 Κοινωνικότητα & κοινωνικές σχέσεις
- 3.1.5 Φυσικό περιβάλλον – περιβαλλοντικές συνθήκες
- 3.1.6 Προσωπική – οικονομική ασφάλεια

3.2 Πολιτισμός & Προσεγγίσεις μέτρησης της ποιότητας ζωής

- 3.2.1 Προσεγγίσεις μέτρησης της ποιότητας ζωής
 - 3.2.1.1 Υποκειμενική ευημερία
 - 3.2.1.2 Θεωρία δυνατοτήτων
 - 3.2.1.3 Θεωρία δίκαιης κατανομής
- 3.2.2 Πολιτισμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΕΙΚΤΩΝ – ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

4.1 Αδυναμίες μεμονωμένων δεικτών – Δημιουργία σύνθετου δείκτη

- 4.1.1 Αδυναμίες μεμονωμένων δεικτών
- 4.1.2 Δημιουργία σύνθετου δείκτη
 - 4.1.2.1 Συνδυασμός μέσων όρων διαφόρων συνιστωσών
 - 4.1.2.2 Συνδυασμός ατομικών μεμονωμένων δεικτών
 - 4.1.2.3 Συνδυασμός ατομικών – προσωπικών εμπειριών
 - 4.1.2.4 Προσέγγιση της ισοδυναμίας

4.2 Δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης

- 4.2.1 Τι είναι ο δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης
- 4.2.2 Πως υπολογίζεται ο δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης
- 4.2.3 Χρησιμότητα του δείκτη
- 4.2.4 Ανισότητες & Προσαρμοσμένος δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : ΒΙΩΣΙΜΗ – ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ

5.1 Βιώσιμη – αειφόρος ανάπτυξη

- 5.1.1 Τι είναι η βιώσιμη – αειφόρος ανάπτυξη
- 5.1.2 Ιστορική εξέλιξη της έννοιας σε θεσμικό επίπεδο

5.2 Δείκτες μέτρησης της βιώσιμης ανάπτυξης

- 5.2.1 Πράσινο ΑΕΠ (Green GDP)
- 5.2.2 Προσαρμοσμένες καθαρές αποταμιεύσεις – Adjusted Net Saving, ANS
- 5.2.3 Οικολογικό αποτύπωμα – Ecological Footprint, EF

ΜΕΡΟΣ Β' (Εμπειρική Διερεύνηση)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

6.1 ΑΕΠ (GDP) – Καθαρό Εγχώριο Διαθέσιμο Εισόδημα (NNDI)

6.2 Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI)

6.2.1 Δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI) – Προσαρμοσμένος

Δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης (IHDI)

6.2.2 Δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης – ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

6.3 Βιώσιμη – Αειφόρος Ανάπτυξη

6.3.1 Δείκτης προσαρμοσμένων καθαρών αποταμιεύσεων (ANS)

6.3.2 Δείκτης οικολογικού αποτυπώματος (EF)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Πίνακες:

- Πίνακας A1: Προσδόκιμο ζωής κατά την γέννηση (ανδρών)
- Πίνακας A2: Προσδόκιμο ζωής στα 65 (γυναικών)
- Πίνακας A3: Αιτίες θανάτου και χαμένα χρόνια ζωής 1990, 2010
- Πίνακας A4: Απόδοση μαθητών βάση του PISA 2009
- Πίνακας A5: Ποσοστά πρόσβασης σε καθαρό νερό 1990, 2010
- Πίνακας B1: GDP - NNDI Ισπανίας, Γερμανίας, Ελλάδας, Σουηδίας, Μ. Βρετανίας και Λιθουανίας (2003–2012) (σε δις. €)
- Πίνακας B2: Κατά κεφαλήν GDP – NNDI (σε €)
- Πίνακας B3: Κατά κεφαλήν GDP (PPP) - GDP (σε €)
- Πίνακας B4: NNDI ως ποσοστό % του GDP
- Πίνακας B5: Δέκα πρώτες χώρες για το 2012 βάση HDI
- Πίνακας B6: Χώρες με την μεγαλύτερη & μικρότερη διαφορά HDI - IHDI
- Πίνακας B7: Αντιστοιχία κατάταξης HDI σε IHDI και διαφορά (HDI-IHDI)
- Πίνακας B8: Δέκα πρώτες χώρες σε κατά κεφαλήν GDP (US \$) & κατάταξη βάση HDI για το 2011
- Πίνακες B9, B10: Ρυθμός ανάπτυξης & HDI Τουρκίας - Ελλάδα
- Πίνακας B11: Δείκτες NNS, ANS Ελλάδα & Νορβηγίας (1999-2008)
- Πίνακας B12: Εκπαιδευτικές δαπάνες, ενεργειακή εξάντληση & ζημιά εκπομπών CO₂, Ελλάδα – Νορβηγίας (1999 – 2008)
- Πίνακας B13: Διαφορά EF & Βιολογικής ικανότητας Ελλάδα & Νορβηγίας για το 2008 (στρ./ατ.)
- Πίνακας B14: Αναλογία EF / Βιολογική ικανότητα Ελλάδα και Νορβηγίας για το 2008.

Διαγράμματα:

Διάγραμμα A1: Απόδοση αγοριών βάση PISA 2009

Διάγραμμα A2: Απόδοση κοριτσιών βάση PISA 2009

Διάγραμμα A3: Ποσοστό πληθυσμού με πρόσβαση σε καθαρό νερό

Διάγραμμα B1: GDP – NNDI ΙΣΠ., ΓΕΡΜ., ΕΛΛ., ΣΟΥΗΔ., Μ.ΒΡΕΤ., ΛΙΘ.

Διάγραμμα B2: Κατά κεφαλήν GDP – NNDI Γερμανίας & Ισπανίας

Διάγραμμα B3: Κατά κεφαλήν GDP (PPP) – GDP Ελλάδας & Γερμανίας

Διάγραμμα B4: NNDI ως ποσοστό % του GDP

Διάγραμμα B5: Ρυθμός ανάπτυξης Τουρκίας - Ελλάδας (2005-2011)

Διάγραμμα B6: Δείκτης HDI Τουρκίας - Ελλάδας (2005-2011)

Διάγραμμα B7: NNS και ANS Ελλάδας & Νορβηγίας (1999-2008)

Διάγραμμα B8: Εκπαιδευτικές δαπάνες

Διάγραμμα B9: Ζημιά από εκπομπές CO2

Διάγραμμα B10: Ενεργειακή εξάντληση

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η επικρατούσα πεποίθηση ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι ικανή να ταυτιστεί με την γενικότερη ανάπτυξη και κοινωνική πρόοδο, τα τελευταία χρόνια τείνει να εξαλειφτεί. Πλέον είναι γενικά αποδεκτό ότι η ανθρώπινη ευημερία επέρχεται μέσα από την συνολική αναβάθμιση του επιπέδου της ποιότητας ζωής του ανθρώπου. Συνεπώς κατά την μελέτη της ανθρώπινης ανάπτυξης, θα πρέπει να συνυπολογίζονται και οι μη – νομισματικοί παράγοντες που επηρεάζουν και διαμορφώνουν το επίπεδο ποιότητας ζωής.

Η βελτίωση της ευημερίας που απολαμβάνει ο άνθρωπος, δεν θα έχει καμία σημασία εάν δεν διασφαλίζεται η συνέχιση της ευημερίας αυτής και στο μέλλον. Η συμμετοχή του μελλοντικού παράγοντα οδήγησε στην έννοια της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης. Την ανάπτυξη δηλαδή που συνδυάζει την αύξηση του ποιοτικού επιπέδου ζωής, με παράλληλη μέριμνα ώστε το ποιοτικό επίπεδο αυτό να μπορεί να διατηρηθεί και τα επόμενα χρόνια.

Ως δείκτης μέτρησης της ανάπτυξης χρησιμοποιείται το Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ). Ο οικονομικός αυτός δείκτης εμφανίζει αρκετές αδυναμίες κατά τον υπολογισμό του, ενώ δεν συμπεριλαμβάνει μη – νομισματικές πτυχές της ποιότητας ζωής. Ο δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index, HDI) είναι ένας πιο πλήρης δείκτης καθώς κατά τον υπολογισμό του περιλαμβάνει και ποιοτικούς παράγοντες. Η μέτρηση της αειφόρου ανάπτυξης απαιτεί δείκτες που περιέχουν και το στοιχείο του μέλλοντος. Οι δείκτες που χρησιμοποιούνται περισσότερο σήμερα για την μέτρηση της είναι το Πράσινο ΑΕΠ (Green GDP) και το Οικολογικό Αποτύπωμα (Ecological Footprint, EF).

Στην παρούσα διπλωματική εργασία παρουσιάζονται οι έννοιες της ανθρώπινης προόδου και της αειφόρου ανάπτυξης, παράλληλα με δείκτες μέτρησης τους. Πραγματοποιείται σύγκριση στατιστικών δεδομένων διαφόρων χωρών μεταξύ των δεικτών. Μέσα από τις συγκρίσεις προκύπτουν στην πράξη οι αδυναμίες του ΑΕΠ και η υπεροχή του HDI ως δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης, καθώς και η ανταπόκριση του πράσινου ΑΕΠ και του οικολογικού αποτυπώματος στην μέτρηση της αειφόρου ανάπτυξης.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνική πρόοδος, ποιότητα ζωής, δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης, αειφόρος ανάπτυξη.

ABSTRACT

The prevailing belief that economic growth is likely to identify with the overall development and social progress, in recent years tends to be eliminated. It is now generally accepted that human well-being occurs through the comprehensive upgrading of the level of quality of human life. Accordingly, in the study of human development, we must also take account of non - monetary factors that influence and shape the quality of life.

Improved well-being enjoyed by the people, it will not matter if you do not ensure the continued prosperity of this and future. The participation of the future factor led to the concept of sustainability or sustainable development. The development that combines the increased level of quality of life, while ensuring that this level of quality will can be maintained in the coming years.

Gross Domestic Product (GDP) is used as a measure of development. This economic indicator show several weaknesses when calculating and excludes non - monetary aspects of quality of life. The Human Development Index (HDI) is a more comprehensive indicator as when calculating includes qualitative factors. The measurement of sustainable development requires indicators that contain the element of the future. The indicators most commonly used today for measuring sustainable development is the Green GDP and the Ecological Footprint (EF).

This dissertation presents the concepts of human progress and sustainable development, along with their measurement indexes. There are comparisons of statistics from different countries between the indicators. Through comparisons arise in practice weaknesses of GDP and the primacy of HDI as an indicator of human development and the response of green GDP and ecological footprint to measure sustainable development.

Keywords: social progress, quality of life, index of human development, sustainable development.

Α΄

ΜΕΡΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) αποτέλεσε και αποτελεί ακόμα σήμερα των δείκτη μέτρησης των οικονομικών επιδόσεων ενός κράτους. Βάση των αποτελεσμάτων του ΑΕΠ καταρτίζεται ο κυβερνητικός σχεδιασμός και λαμβάνονται πολιτικές αποφάσεις. Η γενικότερη ανάπτυξη και η κοινωνική πρόοδος ωστόσο δεν ταυτίζονται με την οικονομική ανάπτυξη. Το στοιχείο αυτό οδήγησε στην προσπάθεια εύρεσης νέων δεικτών μέτρησης της κοινωνικής προόδου, οι οποίοι θα αντικαταστήσουν το ΑΕΠ.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι μέσα από την παρουσίαση των δεικτών κοινωνικής προόδου που έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια, να τεκμηριωθεί η αδυναμία χρήσης του ΑΕΠ ως τέτοιου δείκτη και να αναδειχθούν τα στοιχεία που πρέπει να συνυπολογίζονται για την μέτρηση της κοινωνικής προόδου. Ο στόχος που τίθεται είναι η δημιουργία ενός πλαισίου πάνω στο οποίο πρέπει να κινηθεί όποιος θέλει να δημιουργήσει ένα δείκτη κοινωνικής προόδου, επισημαίνοντας παράλληλα τις αστοχίες που έχουν παρατηρηθεί στους υφιστάμενους δείκτες.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας πραγματοποιείται μια θεωρητική προσέγγιση, παρουσιάζοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία σε θεωρητικό επίπεδο. Στο δεύτερο μέρος μέσω της χρήσης στατιστικών δεδομένων μεταφέρονται τα στοιχεία της θεωρητικής προσέγγισης στην πράξη. Τα στατιστικά στοιχεία προέρχονται από διεθνείς βάσεις δεδομένων. Περιληπτικά, το περιεχόμενο της διπλωματικής εργασίας σε κάθε κεφάλαιο συνοψίζεται στα εξής:

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια της κοινωνικής προόδου μέσα από δύο προσεγγίσεις, την κοινωνιολογική και την οικονομική.

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται το ΑΕΠ, τα προβλήματα που προκύπτουν κατά την χρήση του ως δείκτη κοινωνικής προόδου, καθώς και ο τρόπος που ο οικονομικός παράγοντας επιδρά στην ποιότητα ζωής.

Στο τρίτο κεφάλαιο επισημαίνονται οι μη νομισματικές πτυχές της ποιότητας ζωής, οι οποίες επηρεάζουν καθοριστικά την διαμόρφωση του επιπέδου ευημερίας που απολαμβάνει το άτομο, καθώς και οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για την μέτρηση τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ανάγκη δημιουργίας ενός σύνθετου δείκτη για την μέτρηση της κοινωνικής προόδου και παρουσιάζεται ο δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια της βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης, δείκτες μέτρησης της καθώς και ο τρόπος με τον οποίο συνδέεται με την κοινωνική πρόοδο.

Στο έκτο κεφάλαιο πραγματοποιείται εμπειρική διερεύνηση των δεικτών που παρουσιάζονται στην εργασία μέσω συγκρίσεων των αποτελεσμάτων τους.

Τέλος το έβδομο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα συμπεράσματα και τον ποιοτικό σχολιασμό των αποτελεσμάτων που προέκυψαν τόσο από την θεωρητική παρουσίαση όσο και από την εμπειρική διερεύνηση των προηγούμενων κεφαλαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ

1.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ

Ένας ικανοποιητικός ορισμός για την περιγραφή της έννοιας ιστορία θα ήταν: η συστηματική μελέτη και καταγραφή των συμβάντων του παρελθόντος, που σχετίζονται με την εξέλιξη της ανθρωπότητας (τάσεις της κοινωνίας σε διάφορες περιόδους, μελέτη των οικονομικών συνθηκών, εξέλιξη του πολιτισμού και της τέχνης, κ.λπ.) έως και την παρούσα εποχή, και τα οποία είναι ή κρίνονται αξιωματικώς.

Στον παραπάνω ορισμό, η λέξη εξέλιξη θα μπορούσε να αντικατασταθεί από λέξεις με ταυτόσημη ή σχεδόν ταυτόσημη σημασία όπως πρόοδος, ανάπτυξη κ.ά.. Σε μια πιο ελεύθερη μορφή, η εξέλιξη μπορεί να χαρακτηριστεί και ως η πορεία ή η κίνηση από ένα προηγούμενο στάδιο σε ένα επόμενο. Τόσο η εξέλιξη όσο και η πρόοδος και η ανάπτυξη εμπεριέχουν την έννοια της αλλαγής και κρύβουν μια θετική προοπτική. Αναφέρονται στην θετική πορεία, την πορεία προς το καλύτερο, την πορεία προς την βελτίωση. Επίσης, μπορεί να αναφέρονται τόσο σε μια μεμονωμένη δραστηριότητα, όσο και σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων. Επίσης, μπορεί να αναφέρονται είτε σε ένα άτομο μεμονωμένα, είτε αθροιστικά σε μια κοινωνία ατόμων, είτε ακόμα και στο σύνολο του παγκόσμιου πληθυσμού.

Στην πορεία της ιστορίας, πάρα πολλοί επιστήμονες και μελετητές καταπιάστηκαν με έννοιες όπως η εξέλιξη της ανθρωπότητας, η πρόοδος της κοινωνίας, η ανάπτυξη των τεχνών, η τεχνολογική εξέλιξη, η οικονομική μεγέθυνση, η περιβαλλοντολογική ανάπτυξη κ.ά.. Οι έννοιες αυτές καλύπτουν σχεδόν όλες τις πτυχές του ανθρώπου και του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει, με αποτέλεσμα η βελτίωση τους να συνεπάγεται και την βελτίωση της ζωής του. Η έννοια ωστόσο που απασχόλησε και συνεχίζει και σήμερα να απασχολεί σε σημαντικό βαθμό τους επιστήμονες είναι αυτή της κοινωνικής προόδου. Ο άνθρωπος από την φύση του είναι κοινωνικό ον. Δημιουργεί κοινωνίες, ζει σε πόλεις, συνεργάζεται και αλληλοεξαρτάται από τους περίοικους του, συμμετέχει στα κοινά. Συνεπώς, η προσωπική πρόοδος είναι αλληλένδετη με την κοινωνική πρόοδο. Επίσης, η κοινωνική πρόοδος εμπεριέχει κομμάτια από όλες τις έννοιες που αναφέρθηκαν παραπάνω και επηρεάζουν μεμονωμένα το επίπεδο διαβίωσης. Ιδιαίτερα

σήμερα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η μελέτη της κοινωνικής προόδου είναι πιο επίκαιρη από ποτέ.

Ο σαφής προσδιορισμός της έννοιας κοινωνική πρόοδος, όπως και η ποσοτικοποίηση και μέτρηση της, αποτελούν πολύπλοκα ζητήματα. Συνέπεια αυτής της πολυπλοκότητας είναι η ύπαρξη διαφορετικών προσεγγίσεων για τον προσδιορισμό, το μέγεθος που μπορεί να εκφράσει καλύτερα την κοινωνική πρόοδο, αλλά και το ποιες πολιτικές πρέπει να ακολουθηθούν ώστε να βελτιωθεί το επίπεδο διαβίωσης. Οι προσεγγίσεις που έχουν επικρατήσει είναι δύο. Η κοινωνιολογική – φιλοσοφική προσέγγιση και η οικονομική προσέγγιση, οι οποίες και παρουσιάζονται στις επόμενες παραγράφους του παρόντος κεφαλαίου.

1.2 ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η έννοια της προόδου, είναι μια κατεξοχήν αστική έννοια. Κατά την διάρκεια του μεσαίωνα, η λογική ότι όλα προέρχονται από τον Θεό και η προσήλωση σε αυτό καθιστούσε απαγορευτική την όποια συζήτηση περί προόδου. Αντίθετα, η ανάπτυξη της αστικής τάξης βρίσκεται σε άμεση αλληλεξάρτηση με την ανάπτυξη των επιστημών και των τεχνών, και ως συνέπεια αυτού, η έννοια της προόδου συνδέεται πλήρως με την αστική τάξη. Η προσέγγιση της προόδου ωστόσο, ανάλογα με την σκοπιά από την οποία πραγματοποιείται μπορεί να διακριθεί σε ιδεαλιστική και υλιστική. Η πρώτη τάση εκφράστηκε κυρίως από τους αστούς ιδεολόγους, ενώ η δεύτερη είχε σαν κύριους εκφραστές τον Καρλ Χάινριχ Μαρξ και τον Φρίντριχ Ένγκελς. Τα κυριότερα σημεία των δύο αυτών τάσεων αναλύονται παρακάτω όπου παρουσιάζεται η βασική δομή της κάθε σχολής - σκέψης.

1.2.1 ΑΣΤΙΚΗ – ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Οι αστοί ιδεολόγοι ήταν αυτοί οι οποίοι προσέγγισαν την κοινωνική πρόοδο από μια πιο ιδεαλιστική σκοπιά. Η θεώρηση τους ξεκινάει από τη βασική αρχή, ότι η αληθινή γνώση είναι η επιστημονική γνώση. Η επιστημονική γνώση θα δώσει την δυνατότητα κατανόησης του τρόπου λειτουργίας της φύσης και έτσι την δυνατότητα στον άνθρωπο να εκμεταλλευτεί την φύση και το περιβάλλον προς το συμφέρον του. Η γνώση συνεπώς μπορεί να μετατραπεί σε δύναμη για τον άνθρωπο. Παράλληλα, η

επιστημονική γνώση θα λειτουργήσει σαν κινητήριοι μοχλός για την τεχνολογική πρόοδο.

Οι αστοί ιδεολόγοι πίστευαν, ότι μέσω της τεχνολογικής προόδου και της πλήρους εκμετάλλευσης της φύσης, ο άνθρωπος θα έφτανε σε μια κατάσταση αφθονίας. Η επιστημονική γνώση θα δημιουργούσε επίσης όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις, ώστε να δημιουργηθεί μια κοινωνία που θα λειτουργεί σε ένα δίκαιο κράτος. Αποτέλεσμα των δύο προηγούμενων καταστάσεων θα ήταν η κοινωνική πρόοδος και η κατάληξη σε μια τέλεια κοινωνία, μια κοινωνία αφθονίας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου λειτουργίας της παραπάνω αλληλουχίας και του τρόπου σκέψης των αστών ιδεαλιστών, είναι το έργο του Φράνσις Μπέικον, «Η Νέα Ατλαντίδα». Ο Φράνσις Μπέικον πιστεύει ότι μέσα από την επιστημονική γνώση και την τεχνολογική πρόοδο, οι δυνάμεις της φύσης θα μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν, ώστε να παράγουν διάφορες μορφές ενέργειας για τον άνθρωπο, όπως θερμότητα, κίνηση κ.ά.. Με τον τρόπο αυτό, ο άνθρωπος θα μπορεί να «λαμβάνει» από την φύση χωρίς να χρειάζεται να κοπιάζει ιδιαίτερα. Έτσι, με την προϋπόθεση ότι η επιστήμη βρίσκεται στην υπηρεσία του κράτους, θα οδηγηθούμε σε μια κοινωνία αφθονίας.

Ωστόσο, όπως είναι φανερό, ο τρόπος σκέψης αυτός δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστεί ουτοπικός. Η ουτοπία αυτή αποτελεί μια πρώιμη τεχνοκρατική ουτοπία σχετικά με την κοινωνική πρόοδο. Ο χαρακτηρισμός ουτοπικός βασίζεται στο γεγονός ότι το κοινωνικό πρόβλημα δεν είναι απλά ένα πρόβλημα παραγωγικών δυνάμεων. Το κοινωνικό πρόβλημα έγκειται στην μόνιμη αντιπαράθεση μεταξύ των παραγωγικών συντελεστών, πράγμα που οι αστοί στοχαστές αγνόησαν μένοντας προσηλωμένοι στην αντίληψη για παντοδυναμία της γνώσης.¹

Η κοινωνική πρόοδος ταυτίστηκε με την επιστημονική και την τεχνολογική πρόοδο. Η αστική κοινωνία σαφώς και δεν ήταν μια τέλεια κοινωνία. Ο διαχωρισμός σε κοινωνικές τάξεις, η εκμετάλλευση των λαϊκών στρωμάτων από τους προλετάριους, οι πόλεμοι, οι διαφόρων ειδών βαρβαρότητες αποτελούσαν κομμάτι της αστικής κοινωνίας. Οι αστοί ιδεολόγοι γνώριζαν τις παραπάνω αδυναμίες. Ωστόσο επέμειναν στην λάμψη που προσέδιδαν η εξέλιξη των γραμμάτων, των τεχνών, η πρόοδος της επιστήμης κλπ.. Πίστευαν ότι η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να είναι συνεχής και μέσω

¹ Μπιτσάκης Ε., ομοτ. καθ. Παν. Ιωαννίνων, «Η έννοια της προόδου: Η αστική και η μαρξιστική αντίληψη», διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση

αυτής να υπάρξει κοινωνική πρόοδος, να εκλείψουν οι όποιες ελλείψεις, να εκλείψει η φτώχεια και η ανέχεια και έτσι η αστική κοινωνία να εξελιχθεί σε μια τέλεια ανθρώπινη κοινωνία.

Η ροή της σκέψης των αστών ιδεολόγων θα μπορούσε να λάβει πραγματική υπόσταση σε έναν τέλειο κόσμο. Στην πράξη όμως, ο κόσμος κάθε άλλο παρά ιδεαλιστικά λειτουργεί. Οι αδυναμίες του τρόπου σκέψης των αστών ιδεολόγων έγιναν αντιληπτές, με μεγαλύτερους επικριτές τον Καρλ Χάινριχ Μαρξ και τον Φρίντριχ Ένγκελς.

1.2.2 ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ - ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Ο Μαρξ, παρά το γεγονός ότι ασκεί κριτική στους αστούς ιδεολόγους, κάθε άλλο παρά αντίθετος είναι με την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο. Τόσο ο Μαρξ όσο και ο Ένγκελς είναι υπέρμαχοι της επιστημονικής και της τεχνολογικής προόδου, αλλά δεν αποδέχονται ότι η κοινωνική πρόοδος εκφράζεται μέσα από αυτές.

Η μαρξιστική αντίληψη για τον άνθρωπο είναι υλιστική. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς θεωρούν ότι ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του ζωικού βασιλείου. Το γεγονός ωστόσο που τον κάνει να ξεχωρίζει, κατά τους ίδιους, δεν είναι η δυνατότητα του ανθρώπου να σκέφτεται, αλλά η δυνατότητα του ανθρώπου να παράγει τα μέσα της ύπαρξης του.² Χαρακτηριστικά ο Ένγκελς αναφέρει ότι η εργασία απαιτεί κάποια ανατομικά και νευροφυσιολογικά πλεονεκτήματα και έτσι ωθεί προς την νοητική ανάπτυξη³. Αυτό βέβαια, σε καμία περίπτωση, δεν μεταφράζεται σε επιδοκιμασία του κεφαλαιουχικού τρόπου παραγωγής που αναπτύχθηκε ταυτόχρονα με την αστική τάξη.

Οι αστοί ιδεολόγοι, πίστευαν ότι η επιστημονική γνώση και η τεχνολογική πρόοδος θα εξαλείψουν τις κοινωνικές αδικίες και θα δημιουργήσουν την τέλεια κοινωνία. Οι Μαρξ και Ένγκελς αντίθετα, πίστευαν ότι εφόσον η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος πραγματοποιείται με σκοπό την αύξηση του κέρδους, δεν πρόκειται να επέλθει κοινωνική πρόοδος. Η κοινωνική πρόοδος θα επέλθει μόνο εφόσον η τεχνολογική πρόοδος πραγματοποιείται με γνώμονα τον άνθρωπο και την ανάπτυξη μιας ανθρωπιστικής κοινωνίας. Ο Μαρξ ήταν από τους πρώτους που επισήμανε ότι η εξέλιξη της επιστήμης δεν έκανε τον άνθρωπο απλά κυρίαρχο της φύσης, όπως

² Μαρξ – Ένγκελς, 1971, «L' Ideologie Allemande», εκδ. Sociales, σελ. 45

³ Ένγκελς, 1984, «Διαλεκτική της φύσης», εκδ. Σύγχρονη Εποχή, σελ. 149-162.

οραματίζονταν οι αστοί ιδεολόγοι, αλλά τον μετέτρεψαν σε έναν εκμεταλλευτή και καταστροφέα της φύσης προς τέρψιν του κέρδους.

Ο Ένγκελς αρχικά και αργότερα ο Μαρξ τόνισαν την διπλή όψη της τεχνολογικής προόδου. Δεν παρασύρθηκαν από την βελτίωση της αποδοτικότητας του εδάφους και τις νέες τεχνικές εκμετάλλευσης του, ώστε να αγνοήσουν τις αρνητικές συνέπειες αυτού. Επισήμαναν ότι η χωρίς όριο εκμετάλλευση, ουσιαστικά προκαλεί καταστροφή και οδηγεί στην εξάντληση δύο βασικών παραγωγικών συντελεστών, του εδάφους και του ανθρώπου - εργάτη. Ο Μαρξ διέκρινε ότι η τεχνολογική πρόοδος οδηγεί τον άνθρωπο στην εξειδίκευση και την αύξηση της αποδοτικότητας της βιομηχανικής παραγωγής. Παράλληλα όμως, η εξειδίκευση οδηγεί στην αποξένωση των ανθρώπων, μειώνει την προσπάθεια ανάπτυξης δεξιοτήτων καθώς και την ανάπτυξη συνεργασιών με αποτέλεσμα να διασπά τον κοινωνικό ιστό και τις κοινωνικές σχέσεις.

Βλέπουμε συνεπώς ότι ο Μαρξ διακρίνει και τις δύο όψεις της τεχνολογικής προόδου, με αποτέλεσμα να αντιλαμβάνεται ότι δεν μπορεί η τεχνολογική πρόοδος να ταυτιστεί με την κοινωνική πρόοδο. Εάν θέλαμε να δώσουμε μια περιγραφή του τι θεωρεί ο Μαρξ ως κοινωνική πρόοδο, αυτή θα ήταν ως μια αδιάκοπη, αθροιστική βελτίωση της ανθρώπινης κατάστασης διαμέσου της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου⁴. Ο Μαρξ διαβλέποντας τις δύο αντιφατικές συνιστώσες της προόδου, ουσιαστικά προέβλεψε τα προβλήματα που αυτή έχει επιφέρει σήμερα και τα οποία καλούμαστε σαν κοινωνία να αντιμετωπίσουμε.

Εκτός των Μαρξ και Ένγκελς και άλλοι μεγάλοι φιλόσοφοι και επιστήμονες αναφέρθηκαν στην αδυναμία ταύτισης της κοινωνικής προόδου με την τεχνολογική πρόοδο. Τόσο ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ, όσο και ο Τζον Στιούαρτ Μιλ θεωρούν ότι η τεχνολογική πρόοδος οδηγεί σε κοινωνική καταπίεση του ανθρώπου πράγμα το οποίο δεν συνάδει με την κοινωνική πρόοδο. Ο Ρουσσώ θεωρεί ότι η ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας οδηγεί στην εκμετάλλευση των πολλών από τους λίγους ευνοώντας έτσι την δημιουργία ανισοτήτων μεταξύ των ανθρώπων. Ο δε Μιλ επισημαίνει ότι η εξειδίκευση και η κοινωνική καταπίεση παρεμποδίζουν την ανάπτυξη της ατομικότητας και της δημιουργικότητας, που θεωρούνται βασικά συστατικά της προόδου.

⁴ Paresh Chattopadhyay, «Το κεφάλαιο, προγεννήτωρ του σοσιαλισμού: Η πρόοδος ως διαλεκτική της αρνητικότητας στην κριτική της πολιτικής οικονομίας», περ. ΟΥΤΟΠΙΑ, τεύχος 62, σελ. 125

1.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στο παραπάνω τμήμα του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάστηκε συνοπτικά η προσέγγιση στον ορισμό της κοινωνικής προόδου από κοινωνικής και φιλοσοφικής πλευράς. Ωστόσο, από την στιγμή που το χρήμα εισήλθε σαν ανταλλακτικό μέσο στη ζωή του ανθρώπου, ως μέτρο αξίας χρησιμοποιείται η οικονομική αξία. Τα πάντα μεταφράζονται σε οικονομικούς όρους, με την πρόοδο να μην αποτελεί εξαίρεση φυσικά. Η πρόοδος γενικά, αλλά και η κοινωνική πρόοδος ειδικά, συνδέθηκαν με κάποιο οικονομικό μέγεθος. Παρακάτω παρουσιάζεται συνοπτικά η έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης ή οικονομικής ανάπτυξης και το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ), τα οποία εδώ και πολλά χρόνια αποτελούν ουσιαστικά την εννοιολογική και ποσοτική μεταφορά της προόδου αντίστοιχα.

1.3.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ - ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο άνθρωπος, με βάση τα προσωπικά - κοινωνικά ερεθίσματα και κριτήρια, διαμορφώνει τα ιδεατά δεδομένα διαβίωσης και τους στόχους που θέλει να επιτύχει. Το εισόδημα αποτελεί τους διαθέσιμους πόρους για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών, έτσι ώστε να ικανοποιηθούν οι επιθυμίες του. Συνεπώς λοιπόν, το εισόδημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μέτρο του επιπέδου διαβίωσης του ανθρώπου. Η αύξηση του εισοδήματος, η οποία παρέχει τη δυνατότητα απόκτησης καλύτερης ποιότητας ή μεγαλύτερου αριθμού αγαθών και υπηρεσιών, μεταφράζεται σε βελτίωση της οικονομικής θέσης και άνοδο του επιπέδου διαβίωσης. Η άνοδος του επιπέδου διαβίωσης οδηγεί στην βελτίωση του επιπέδου ευημερίας το οποίο είναι και το ζητούμενο για μια καλύτερη ζωή.

Οικονομική μεγέθυνση είναι το μέγεθος που ασχολείται με το εισόδημα, τις μεταβολές του και τους παράγοντες που επιδρούν καθοριστικά επάνω του⁵. Η οικονομική ανάπτυξη αναφέρεται κυρίως σε αύξηση των παραγόμενων ποσοτήτων αγαθών και υπηρεσιών. Τόσο η οικονομική μεγέθυνση ενός κράτους, όσο και η οικονομική ανάπτυξη, προσδιορίζονται κυρίως από την συνολική παραγωγή και το συνολικό εισόδημα της οικονομίας του κράτους. Αυτός είναι και ο βασικός λόγος που πολλές φορές αναφέρονται ως ταυτόσημα μεγέθη. Υπό την ευρεία έννοια λοιπόν,

⁵ Π. Καλαϊτζιδάκης – Σ. Καλυβίτης, «Οικονομική Μεγέθυνση: Θεωρία και Πολιτική», κεφ. 1, σελ. 15

υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ ατόμου και κράτους, με την αύξηση του εισοδήματος να θεωρείται ότι οδηγεί και στην βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης. Ο δείκτης που χρησιμοποιείται για την απεικόνιση των παραπάνω μεγεθών είναι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ)⁶. Το ΑΕΠ λειτουργεί ως μονάδα μέτρησης παρέχοντας τη δυνατότητα πραγματοποίησης συγκρίσεων.

Ωστόσο, όταν γίνεται αναφορά σε οικονομική μεγέθυνση ή οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους, δεν λαμβάνεται υπόψη μόνο το εισοδηματικό κριτήριο. Συνήθως, όταν χρησιμοποιείται ο όρος οικονομική ανάπτυξη, εκφράζεται η διαδικασία αύξησης του παραγόμενου εισοδήματος ενός κράτους, με παράλληλη όμως βελτίωση και του επιπέδου κοινωνικής ευημερίας⁷. Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει δύο διαφορετικά κομμάτια, το εισοδηματικό και το κοινωνικό. Το εισοδηματικό κομμάτι αναφέρεται στο προαπαιτούμενο για την οικονομική ανάπτυξη που είναι η αύξηση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών. Ωστόσο, η αύξηση της παραγωγής και κατ' επέκταση του εισοδήματος, δεν οδηγεί αυτόματα στην αύξηση του βιοτικού επιπέδου. Για τον λόγο αυτό υπάρχει και το κοινωνικό κομμάτι, το οποίο αναφέρεται στην άνοδο της κοινωνικής ευημερίας, κάτι που απαιτεί την επίτευξη και άλλων στόχων, όπως η δικαιότερη διανομή του εισοδήματος, η μείωση της ανεργίας, η βελτίωση του ιατροφαρμακευτικού συστήματος κ.ά..

Η χρήση συνεπώς των εννοιών της οικονομικής ανάπτυξης και μεγέθυνσης καλύπτει μια ευρύτερη έννοια γενικής ανάπτυξης. Αναφέρεται στην συνεχή βελτίωση του επιπέδου της ποιότητας ζωής μιας κοινωνίας. Σύμφωνα και με τα παραπάνω, οι βασικές επιδιώξεις της οικονομικής ανάπτυξης θα μπορούσαν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες. Την αύξηση των βασικών αγαθών για όλα τα μέλη της κοινωνίας. Την άνοδο του επιπέδου διαβίωσης με ότι αυτό περιλαμβάνει. Την διεύρυνση των οικονομικών και κοινωνικών επιλογών των ατόμων. Συνεπώς, η χρήση του όρου οικονομική ανάπτυξη ή μεγέθυνση περιλαμβάνει και οικονομικούς και μη οικονομικούς παράγοντες. Όπως επίσης περιλαμβάνει και άλλες μορφές ανάπτυξης, όπως την πολιτική ανάπτυξη, την κοινωνική ανάπτυξη, την διοικητική ανάπτυξη κ.ά. μιας χώρας⁸. Η βελτίωση σε όλα τα πεδία ανάπτυξης μιας χώρας οδηγεί στην κοινωνική πρόοδο και την βελτίωση του επιπέδου ευημερίας των πολιτών της.

⁶ Αρχοντόπουλος Δημήτριος, 2006, «Σημειώσεις Πολιτικής Οικονομίας», κεφ. 4, σελ. 48

⁷ Θεόδωρος Α. Σκούντζος, 1997, «Οικονομική Ανάπτυξη», εκδ. Σταμούλης, Αθήνα, σελ. 34

⁸ Θεόδωρος Α. Σκούντζος, 1997, «Οικονομική Ανάπτυξη», εκδ. Σταμούλης, Αθήνα, σελ. 33

1.3.2 ΑΕΠ: ΟΡΙΣΜΟΣ – ΜΕΤΡΗΣΗ

Η οικονομική ανάπτυξη, όπως παρουσιάστηκε στην παραπάνω παράγραφο, αποτελεί πρωτεύοντα στόχο για πολλές κυβερνήσεις σήμερα. Ωστόσο, για να μπορέσει η οικονομική ανάπτυξη να μετατραπεί σε απτό στόχο, απαιτείται η χρήση ενός δείκτη που θα την εκφράζει σε μετρήσιμη ποσότητα. Έτσι, θα υπάρχει ένα μέτρο σύγκρισης για την πορεία και την επίτευξη ή μη των στόχων που έχουν τεθεί. Ο δείκτης που προκρίθηκε και χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα είναι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ).

Το ΑΕΠ μιας οικονομίας προκύπτει από την συνολική αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παρήχθησαν μέσα στα όρια μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους⁹. Σύμφωνα με τον ορισμό, στον υπολογισμό της αξίας του ΑΕΠ υπολογίζεται η αξία μόνο των τελικών αγαθών και υπηρεσιών και όχι των ενδιάμεσων. Αυτό οφείλεται στο ότι η αξία του τελικού αγαθού προκύπτει από το άθροισμα των προστιθέμενων αξιών των ενδιάμεσων αγαθών που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή αυτού. Η αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών εκφράζεται σε νομισματικές μονάδες, και έτσι, μονάδα μέτρησης του ΑΕΠ είναι το νόμισμα της κάθε χώρας.

Η μέτρηση του ΑΕΠ μπορεί να γίνει με τρεις διαφορετικές μεθόδους. Της δαπάνης, των αμοιβών των συντελεστών παραγωγής και της προστιθέμενης αξίας. Σύμφωνα με την μέθοδο της δαπάνης, αθροίζονται όλων των ειδών οι δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν κατά την διάρκεια του έτους, δηλαδή οι δαπάνες για καταναλωτικά αγαθά, για επενδυτικά αγαθά, οι κρατικές δαπάνες και οι δαπάνες για καθαρές εξαγωγές (η διαφορά εξαγωγές μείον εισαγωγές). Κατά την δεύτερη μέθοδο, προστίθενται όλες οι αμοιβές που δόθηκαν στους συντελεστές παραγωγής από τις επιχειρήσεις καθώς και τα εισοδήματα των επιχειρήσεων. Στις αμοιβές περιλαμβάνονται μισθοί, επιδόματα, αμοιβές σε είδος, τόκοι κεφαλαίου, ενοίκια κ.ά.. Τέλος, η μέθοδος της προστιθέμενης αξίας συνίσταται στο άθροισμα της καθαρής προστιθέμενης αξίας όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παρήχθησαν εντός του έτους¹⁰.

Το ΑΕΠ, επειδή είναι εκφρασμένο σε νομισματικές μονάδες, δίδει το πλεονέκτημα της σύγκρισης ανομοιογενών προϊόντων. Ωστόσο, επειδή οι τιμές της αγοράς που χρησιμοποιούνται δεν παραμένουν σταθερές αλλά μεταβάλλονται, οι μεταβολές αυτές

⁹ Δημήτριος Γιαννέλης, 2003, «Εισαγωγή στη μακροοικονομική θεωρία», Αθήνα, σελ. 18

¹⁰ Δημήτριος Γιαννέλης, 2003, «Εισαγωγή στη μακροοικονομική θεωρία», Αθήνα, σελ. 19-21

θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εκτίμηση του ΑΕΠ. Η επιλογή ενός έτους βάσης, η προσαρμογή του επιπέδου των τιμών στο έτος αυτό και ο μετέπειτα υπολογισμός του ΑΕΠ λύνουν το παραπάνω πρόβλημα¹¹. Με τον τρόπο αυτό το ΑΕΠ, το οποίο εκφράζει την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, παρέχει την δυνατότητα διαχρονικών συγκρίσεων.

Η αντίληψη ωστόσο που επικρατεί, είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη που εκφράζεται από το ΑΕΠ, εκφράζει και την ευημερία των πολιτών μιας χώρας. Η αντίληψη αυτή, καθιστά αυτόματα το ΑΕΠ, το οποίο είναι ένας καθαρά οικονομικός δείκτης, ως δείκτη ευημερίας. Στο επόμενο κεφάλαιο εξετάζεται αναλυτικά αυτή η χρήση του ΑΕΠ, τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που παρουσιάζει καθώς και οι προσαρμογές που επιδέχεται για την βελτίωση του.

¹¹ Θεοδώρου Π. Λιανού, Θεοφάνη Ε. Μπένου, 1998, «Μακροοικονομική θεωρία & πολιτική», εκδ. Ευγ. Μπένου, Αθήνα, σελ. 35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΕΠ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

2.1 ΑΕΠ: ΑΤΕΛΗΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ & ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ

Η εμφάνιση του χρήματος συμβαδίζει με την δημιουργία κοινωνιών από τον άνθρωπο. Το χρήμα αποτελεί το μέσο για την πραγματοποίηση ανταλλακτικών πράξεων. Ωστόσο, η ύπαρξη του χρήματος εξυπηρετεί και άλλες λειτουργίες άκρως απαραίτητες. Η απεικόνιση της αξίας κάθε αγαθού και υπηρεσίας σε χρηματικές μονάδες, δίδει την δυνατότητα πραγματοποίησης αθροίσεων διαφόρων ποσοτήτων ανομοιοειδών πραγμάτων. Με τον τρόπο αυτό υπάρχει η ευχέρεια σύγκρισης μεταξύ διαφορετικών προϊόντων και υπηρεσιών. Το πλεονέκτημα αυτό ήταν που κατεύθυνε τον άνθρωπο στην προσπάθεια εύρεσης ενός δείκτη μέτρησης, που να μπορεί να εκφραστεί σε χρηματικές μονάδες για κάθε μέγεθος ή έννοια που τον απασχολεί.

Στην περίπτωση της οικονομικής ανάπτυξης ενός κράτους, ο δείκτης μέτρησης, που επί σειρά ετών θεωρούνταν ο καταλληλότερος, ήταν το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ). Το ΑΕΠ θεωρήθηκε ότι μπορεί να αποτελέσει ένα αντικειμενικό μέτρο για την πορεία του κράτους. Η χρήση του δεν περιορίστηκε ως απλά ενός οικονομικού δείκτη καταγραφής της πορείας της παραγωγής ενός κράτους, αλλά εξελίχθηκε σε δείκτη κοινωνικής προόδου και προσδιορισμού του επιπέδου ευημερίας που απολαμβάνουν οι πολίτες του κράτους. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετές αδυναμίες και ατέλειες ώστε να χαρακτηριστεί το ΑΕΠ επαρκής οικονομικός δείκτης, πόσο δε μάλλον και κοινωνικός.

Το ΑΕΠ, όπως έχει ειπωθεί, μετράει αξίες. Η αξία ενός αγαθού ή υπηρεσίας βασίζεται σε μια «αντικειμενική» τιμή που του δίδεται. Το πρώτο βασικό πρόβλημα που προκύπτει, έγκειται στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν τιμές για όλα τα αγαθά και τις υπηρεσίες. Υπηρεσίες σχετικές με την παιδεία, την υγεία, τις οικιακές εργασίες κ.ά. είναι κάποια παραδείγματα υπηρεσιών για τις οποίες δεν υπάρχουν τιμές, με αποτέλεσμα να μην υπολογίζεται και η χρηματική τους αξία. Εκτός τούτου, παραπάνω αναφέρθηκε ότι οι αξίες στηρίζονται σε «αντικειμενικές» τιμές. Σε μια πλήρως ανταγωνιστική αγορά, οι τιμές που δίδονται στα αγαθά είναι ικανές να αντικατοπτρίζουν την αντικειμενική αξία. Ωστόσο, στην πράξη, οι τιμές σε πολλές

περιπτώσεις είναι είτε υπερτιμημένες είτε υποτιμημένες. Συνέπεια αυτού είναι η αξία, που προσμετρείται σε κάποια αγαθά, να μην αντικατοπτρίζει την πραγματική τους αξία.

Περαιτέρω προβλήματα προκύπτουν εξετάζοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των αγαθών και των υπηρεσιών. Υπάρχουν αγαθά όπου οι ποιοτικές αλλαγές είναι συχνές και πολύ γρήγορες. Αυτό συνεπάγεται ότι θα πρέπει και οι τιμές των συγκεκριμένων αγαθών να αναπροσαρμόζονται συχνά και πολύ γρήγορα. Επίσης, αρκετές φορές η ποιοτική πολυπλοκότητα καθιστά δύσκολο τον προσδιορισμό της ποσότητας του αγαθού ή της υπηρεσίας. Επιπλέον, λόγω της πολυπλοκότητας αυτής, οι καταναλωτές δεν είναι σε θέση να προσδιορίσουν μια αντικειμενική τιμή για το προϊόν. Συνεπώς, οι αξίες που διαμορφώνονται δεν μπορούν να αποτελέσουν ουσιώδες μέτρο σύγκρισης.

Η μη ενσωμάτωση όλων των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών μιας κοινωνίας, καθώς και η λανθασμένη στάθμιση της αξίας κάποιων άλλων, συνεπάγονται την διαστρέβλωση του τελικού αποτελέσματος και την εξαγωγή αλλοιωμένων συμπερασμάτων. Η υπερτίμηση της αξίας κάποιων αγαθών, θα οδηγήσει σε αύξηση των κερδών των επιχειρήσεων που τα παράγουν, σε αύξηση του ΑΕΠ, αλλά παράλληλα σε επιδείνωση της ευημερίας των ατόμων. Αντίστοιχα, εάν βελτιωθεί η ποιότητα μιας υπηρεσίας αλλά αυτό δεν μεταφραστεί σε αύξηση της αξία της υπηρεσίας, τότε το ΑΕΠ θα παραμείνει αμετάβλητο υποδεικνύοντας σταθερό επίπεδο ευημερίας, ενώ στην πράξη το επίπεδο θα έχει βελτιωθεί.

Συνεπώς, το ΑΕΠ με την μορφή την οποία διαθέτει δεν μπορεί να αποτελέσει έναν αξιόπιστο δείκτη για την απεικόνιση της οικονομικής και κοινωνικής πορείας μιας χώρας. Τα δύο παραδείγματα, που αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι χαρακτηριστικά της διαστρέβλωσης που μπορεί να επέλθει στην εικόνα που παράγεται βασιζόμενη στο ΑΕΠ για την οικονομική πρόοδο και την κοινωνική ευημερία. Το γεγονός ωστόσο ότι το ΑΕΠ δεν είναι ένας επαρκής δείκτης, δεν σημαίνει ότι πρέπει να απορριφθεί εξ ολοκλήρου. Το ΑΕΠ μπορεί να δεχθεί «διορθώσεις», οι οποίες θα οδηγήσουν στην παραγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων.

Στην συνέχεια του κεφαλαίου θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα οι κυριότερες αδυναμίες του ΑΕΠ, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους θα μπορούσαν να βελτιωθούν οι αδυναμίες αυτές. Η παρουσίαση θα πραγματοποιηθεί μέσω δύο διαφορετικών προσεγγίσεων. Η πρώτη θα γίνει εστιάζοντας περισσότερο στο οικονομικό κομμάτι και στις διαδικασίες βελτίωσης του ΑΕΠ ως οικονομικό δείκτη.

Και η δεύτερη εστιάζοντας περισσότερο στο κοινωνικό κομμάτι, λαμβάνοντας περισσότερο υπόψη την οπτική του πολίτη. Ωστόσο και στις δύο περιπτώσεις δεν μπορεί να αγνοηθεί το δεύτερο συνθετικό του δείκτη αντίστοιχα.

2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ – ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ

Το ΑΕΠ είναι ένας δείκτης ο οποίος μετρά την τελική παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Η παραγωγή αυτή ωστόσο, για να γίνει αντιληπτή και να συμπεριληφθεί εντός του ΑΕΠ θα πρέπει είτε να πραγματοποιείται μέσω οικονομικής συναλλαγής εντός της αγοράς, είτε τα τελικά αγαθά και υπηρεσίες να παράγονται από εισροές που αγοράστηκαν εντός της αγοράς. Τα αγαθά και οι υπηρεσίες των οποίων η παραγωγή δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή είναι εκτός πεδίου κάλυψης του ΑΕΠ. Συνεπώς, η εύρεση ενός τρόπου προσμέτρησης στο ΑΕΠ των εν λόγω παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών θα αποτελέσει μια πρώτη βελτίωση του δείκτη.

Η τακτική που ακολουθείται ως επί το πλείστον για την επίλυση του παραπάνω προβλήματος είναι ο *a priori* προσδιορισμός μιας τιμής για την παραγωγή, το εισόδημα ή την κατανάλωση, όταν δεν υπάρχει οικονομική συναλλαγή. Με τον τρόπο αυτό προσδιορίζονται τεκμαρτά εισοδήματα, όπως ενοίκια από ιδιοκατοίκηση, τεκμαρτές δαπάνες, όπως δαπάνες διαβίωσης, και τεκμαρτή παραγωγή, όπως η παραγωγή για ιδία κατανάλωση. Έτσι, το εύρος κάλυψης του ΑΕΠ επεκτείνεται και σε μη οικονομικές συναλλαγές δημιουργώντας ένα πιο ολοκληρωμένο μέτρο και ένα πιο αντικειμενικό δείκτη σύγκρισης.

Η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, είτε αποτυπώνεται σε οικονομικές συναλλαγές είτε όχι, συνεπάγεται την χρήση και απαξίωση διαφόρων πόρων. Σε επίπεδο επιχειρήσεων η απαξίωση καλύπτεται από την διενέργεια αποσβέσεων, οι οποίες προσμετρούνται για τον υπολογισμό του τελικού αποτελέσματος. Αντίστοιχα, σε επίπεδο χώρας θα πρέπει να συμπεριληφθούν στον υπολογισμό του ΑΕΠ η απαξίωση και η εξάντληση των πόρων που χρησιμοποιούνται. Εάν αφαιρεθούν από το ΑΕΠ οι απαραίτητες αποσβέσεις, τότε το αποτέλεσμα που προκύπτει ισοδυναμεί με το καθαρό εγχώριο προϊόν (ΚΕΠ). Το ΚΕΠ αποτελεί σαφώς έναν πιο αντικειμενικό δείκτη, αφού παρουσιάζει την καθαρή οικονομική δραστηριότητα μιας χώρας.

Παρά τις παραπάνω τροποποιήσεις, βάση υπολογισμού παραμένει η ίδια η παραγωγή. Οι μεταβολές του επιπέδου παραγωγής σίγουρα επηρεάζουν το επίπεδο του εισοδήματος, συνεπώς και το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών μιας χώρας. Ωστόσο, η θεώρηση ότι η πορεία της παραγωγής είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πορεία του εισοδήματος είναι λανθασμένη. Ανάμεσα στο εισόδημα και την παραγωγή μπορεί να υπάρχουν μεγάλες διαφορές. Έτσι, εάν μας απασχολεί η κοινωνική πρόοδος, καταλληλότερος δείκτης είναι το καθαρό εθνικό διαθέσιμο εισόδημα. Αυτό, διότι το ύψος του διαθέσιμου εισοδήματος αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα του επιπέδου κατανάλωσης, άρα και του επιπέδου διαβίωσης. Πέρα του εισοδήματος βέβαια, καθοριστικό παράγοντα κατανάλωσης αποτελεί και η περιουσιακή κατάσταση του ατόμου. Με άλλα λόγια, ο πλούτος που διαθέτει κάποιος επηρεάζει τις καταναλωτικές του δυνατότητες, κατά συνέπεια και το επίπεδο διαβίωσης του. Έτσι, εκτός του εισοδήματος θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η περιουσιακή κατάσταση κατά την εξέταση του επιπέδου διαβίωσης.

Οι παραπάνω επεμβάσεις στον δείκτη του ΑΕΠ οδηγούν στην δημιουργία ενός πιο αξιόπιστου και επαρκή δείκτη μέτρησης. Ωστόσο, η εφαρμογή των ανωτέρω τροποποιήσεων στην πράξη δεν είναι τόσο απλή. Ο προσδιορισμός του τεκμαρτού εισοδήματος, της τεκμαρτής κατανάλωσης και της τεκμαρτής δαπάνης, πραγματοποιείται με βάση κάποιες επιλεγμένες τεκμαρτές τιμές. Οι τιμές αυτές, στην πλειονότητα τους, διαφέρουν από τις πραγματικές τιμές της αγοράς. Έτσι η εικόνα που διαμορφώνεται, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντικατοπτρίζει την πραγματική εικόνα και είναι πολύ πιθανό να σχηματίζεται μια πιο θετική εικόνα. Επίσης, για τον προσδιορισμό του ΚΕΠ, πρέπει πρώτα να μετρηθεί με κάποιο τρόπο η απαξίωση που υφίστανται οι πόροι που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή. Η μέτρηση ωστόσο των αποσβέσεων κρύβει αρκετές δυσκολίες. Η υποβάθμιση για παράδειγμα που υφίσταται το φυσικό περιβάλλον, δεν υπάρχει ένας εύκολος τρόπος να προσδιοριστεί και να μετρηθεί. Η δυσκολία αυτή στην μέτρηση των αποσβέσεων ωθεί στην χρήση του ΑΕΠ έναντι του ΚΕΠ.

Ωστόσο, το αποτέλεσμα μέτρησης της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής πρόοδου καθορίζει σε πολλές περιπτώσεις τις οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές χωρών. Για τον λόγο αυτό, αρκετοί ερευνητές και επιστήμονες έχουν ασχοληθεί με την επίλυση των παραπάνω αδυναμιών και την χρήση ενός όσο το δυνατόν πληρέστερου

και καταλληλότερου δείκτη μέτρησης. Στην συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου πραγματοποιείται αναλυτικότερη παρουσίαση των παραπάνω αδυναμιών καθώς και προσπάθειες που έχουν γίνει ώστε να ξεπεραστούν οι δυσκολίες αυτές.

2.2.1 ΜΕΤΡΗΣΗ ΑΞΙΑΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Στο προηγούμενο τμήμα, αναφέρθηκε το πρόβλημα υπολογισμού της αξίας των αγαθών και υπηρεσιών που η απόκτηση τους δεν είναι προϊόν οικονομικής συναλλαγής. Έπειτα παρουσιάστηκε η αντιμετώπιση του με την χρήση μιας τεκμαρτής τιμής, όπως και τα προβλήματα στον προσδιορισμό της τιμής αυτής. Ωστόσο, ειδικό πρόβλημα αποτελεί ο προσδιορισμός της αξίας των παρεχόμενων υπηρεσιών, η οποία και θα πρέπει να προστεθεί στο ΑΕΠ. Τα προβλήματα αφορούν, τόσο στον προσδιορισμό της ποσότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, όσο και στην τιμή με την οποία θα αποτιμηθούν.

Ο προσδιορισμός της ποσότητας των αγαθών πραγματοποιείται αποτελεσματικά με την χρήση μεγθών όπως το κιλό, το κυβικό, το τεμάχιο κ.ά.. Όμως, για τον προσδιορισμό της ποσότητας μιας υπηρεσίας, τα μέτρα αυτά δεν είναι αποτελεσματικά. Επίσης, οι διαφορές στην ποιότητα μιας παρεχόμενης υπηρεσίας, πολλές φορές είναι δύσκολο να γίνουν αντιληπτές από τον δέκτη της υπηρεσίας. Ο προσδιορισμός όμως μιας αντικειμενικής τιμής για τον υπολογισμό της αξίας της υπηρεσίας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ποιοτικές διαφορές. Για αυτό, ο υπολογισμός της αξίας μιας υπηρεσίας παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες.

Σε μια προσπάθεια να αμβλυνθούν οι παραπάνω δυσκολίες, οι υπηρεσίες μπορούν να διακριθούν, ανάλογα με τον φορέα που τις παρέχει, σε υπηρεσίες παρεχόμενες από ιδιώτες και σε υπηρεσίες παρεχόμενες από το δημόσιο. Η διάκριση αυτή οδήγησε πολλούς να υποστηρίξουν ότι η αξία της παραγωγής μιας ιδιωτικά παρεχόμενης υπηρεσίας θα μπορούσε να υπολογιστεί από τις τιμές που αντιστοιχούν στην αποτίμηση των εκροών της. Ενώ η βάση της προσέγγισης αυτής είναι σωστή, η αδυναμία της έγκειται στο γεγονός ότι τα άτομα δεν είναι σε θέση να αξιολογήσουν πλήρως μια υπηρεσία και να εξάγουν μια αντικειμενική τιμή, με συνέπεια το τελικό αποτέλεσμα να μην αντικατοπτρίζει την πραγματική εικόνα.

Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι τα άτομα είναι σε θέση να προσδιορίσουν μια τιμή πολύ κοντά στην αντικειμενική, η παραπάνω μέθοδος είναι πολύ δύσκολο να

εφαρμοστεί για τις υπηρεσίες που παρέχονται από το κράτος. Η μέτρηση των εκροών είναι σαφώς πιο προβληματική σε σχέση με τις υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα. Για τον λόγο αυτό, η πρακτική μέτρησης, που προκρίνεται για την αξία της παραγωγής σε αυτήν την περίπτωση, είναι η συγκέντρωση κάθε σχετικού κόστους με την παροχή της υπηρεσίας. Αθροίζονται δηλαδή τα κόστη όλων των εισροών που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή της υπηρεσίας. Ωστόσο, οι αδυναμίες δεν λείπουν και από αυτή τη μέθοδο. Η βασικότερη από τις αδυναμίες είναι ότι καθώς η μέτρηση στηρίζεται στις εισροές που χρησιμοποιούνται και όχι στις εκροές που παράγει η υπηρεσία, στο τελικό αποτέλεσμα χάνεται ένα μέρος της παραγωγικότητας που πιθανόν εμπεριέχεται στην παροχή της υπηρεσίας.

Τέλος, έστω και αν υποτεθεί ότι οι παραπάνω μέθοδοι είναι σε θέση να προσφέρουν ένα αξιόπιστο μέτρο για την αξία των υπηρεσιών, προκύπτει το ερώτημα, τι συμβαίνει με τις υπηρεσίες που παρέχονται ταυτόχρονα από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Η δυνατότητα διενέργειας αξιόπιστων συγκρίσεων επιβάλλει την επιλογή ενός κοινού τρόπου προσδιορισμού της αξίας. Ανάμεσα στις δύο παραπάνω μεθόδους, σαφώς η μέθοδος που εξάγει πιο ολοκληρωμένα αποτελέσματα είναι ο υπολογισμός με την μέτρηση των εκροών. Για τον λόγο αυτό, σε κάποιες αναπτυγμένες χώρες, γίνεται προσπάθεια ανάπτυξης μεθόδων για την μέτρηση των εκροών των κρατικά παρεχόμενων υπηρεσιών. Παρά το γεγονός ότι οι μέθοδοι αυτές μέχρι στιγμής παρουσιάζουν ατέλειες, τα αποτελέσματα σε σχέση με τα μέτρα εισροών έχουν σημαντικές διαφορές. Οι προσπάθειες αυτές αποτελούν το πρώτο βήμα ώστε να μπορούν να παραχθούν επαρκή συμπεράσματα και να ξεπεραστεί το πρόβλημα μέτρησης των παρεχόμενων υπηρεσιών.

2.2.2 ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ - ΑΠΑΞΙΩΣΗ

Η μη συμμετοχή στον υπολογισμό του ΑΕΠ της απαξίωσης των κεφαλαιουχικών αγαθών που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παραγωγή, της υποτίμησης που υφίσταται το φυσικό περιβάλλον ή της εξάντλησης των πόρων, τεχνιτών και φυσικών, αποτελεί ένα επίσης πολύ σημαντικό πρόβλημα.

Η υποτίμηση του περιβάλλοντος, εκτός των συνεπειών σε καθαρά οικονομικό επίπεδο, έχει πολύ αρνητικές επιπτώσεις και στο επίπεδο διαβίωσης. Εάν το φυσικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο ζει ο άνθρωπος, υποβαθμίζεται, προφανώς και δεν

μπορούμε να μιλάμε για βελτίωση και πρόοδο. Στον υπολογισμό του ΑΕΠ βέβαια, η υποτίμηση του περιβάλλοντος και η εξάντληση των φυσικών πόρων δεν συμπεριλαμβάνεται. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, το περιβάλλον και οι φυσικοί πόροι που προσφέρει δεν αντιμετωπίζονται ως οικονομικά περιουσιακά στοιχεία, με αποτέλεσμα η ζημία που προκαλείται από την παραγωγή να μην μετράται ως οικονομική – εισοδηματική ζημία. Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις που το περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως οικονομικό περιουσιακό στοιχείο, ο ορισμός μιας τιμής για την αποτίμηση του αποτελεί πρόβλημα. Φυσικά, το ίδιο ισχύει και προς την αντίθετη κατεύθυνση. Όταν το περιβάλλον αναπαραγάγει νέους πόρους, οι νέοι πόροι αυτοί θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται ως πρόσθετα οικονομικά περιουσιακά στοιχεία, συνεπώς και ως εισοδηματικό κέρδος.

Πέρα του φυσικού περιβάλλοντος, τα κεφαλαιουχικά αγαθά και προϊόντα, που χρησιμοποιούνται κατά την παραγωγική διαδικασία, υφίστανται φθορές οι οποίες και οδηγούν τελικά στην απαξίωση τους. Ο υπολογισμός των αποσβέσεων στην εξαγωγή του τελικού αποτελέσματος προσφέρει μια σαφώς πιο αντικειμενική εικόνα. Έτσι, η προσαρμογή του ΑΕΠ συνυπολογίζοντας τις συνολικές ετήσιες αποσβέσεις και η χρήση του ΚΕΠ εξάγουν μια πιο πραγματική εικόνα της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας. Στην πράξη ωστόσο, η μέτρηση των ετήσιων συνολικών αποσβέσεων είναι πολύ δύσκολο να πραγματοποιηθεί. Συνεπώς και ο υπολογισμός του ΚΕΠ εμπεριέχει σημαντικές δυσκολίες. Επιπρόσθετα, εάν η δομή της παραγωγής δεν παρουσιάζει μεταβολές, τόσο το ΑΕΠ όσο και το ΚΕΠ εμφανίζουν όμοια πορεία. Οι δύο αυτοί λόγοι είναι που οδηγούν στην ευρεία αποδοχή και χρήση του ΑΕΠ έναντι του ΚΕΠ ως δείκτη παραγωγής. Τις τελευταίες δεκαετίες όμως, η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και των επιστημών κάθε άλλο παρά σταθερή διατηρούν την δομή της παραγωγής. Έτσι, στις παρούσες συνθήκες η χρήση του ΚΕΠ αντί του ΑΕΠ θα οδηγούσε στην παραγωγή πιο ρεαλιστικών συμπερασμάτων.

2.2.3 ΚΑΘΑΡΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΙΟΝ – ΚΑΘΑΡΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Η βελτίωση των αδυναμιών που αναφέρθηκαν στις δύο παραπάνω παραγράφους, μετατρέπουν το ΑΕΠ σε έναν πιο αντικειμενικό οικονομικό δείκτη. Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές οδηγούν στην βελτίωση του δείκτη όσον αφορά τον υπολογισμό του τελικού

προϊόντος, της τελικής παραγωγής. Σε μια οικονομία, η αύξηση της συνολικής παραγωγής αποτελεί θετικό μήνυμα, ωστόσο, δεν αρκεί ώστε να θεωρηθεί ότι βελτιώνεται και το επίπεδο διαβίωσης των μελών της οικονομίας αυτής.

Το επίπεδο διαβίωσης του ατόμου, σε αρκετά μεγάλο βαθμό, καθορίζεται από το εύρος των δυνατοτήτων που έχει να απολαμβάνει αγαθά και υπηρεσίες. Με άλλα λόγια, το επίπεδο της κατανάλωσης ενός ατόμου επηρεάζει σημαντικά και το επίπεδο διαβίωσης του. Ο κυριότερος προσδιοριστικός παράγοντας της κατανάλωσης είναι το εισόδημα. Αύξηση του εισοδήματος παρέχει την δυνατότητα αύξησης της κατανάλωσης, συνεπώς και του βιοτικού επιπέδου και το αντίθετο. Σε επόμενο επίπεδο, το μέγεθος που πραγματικά καθορίζει την κατανάλωση είναι το καθαρό διαθέσιμο εισόδημα. Συνεπώς, το καθαρό διαθέσιμο εισόδημα επηρεάζει σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης και έτσι αποτελεί ένα παράγοντα που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στη δημιουργία ενός μέτρου μέτρησης της κοινωνικής ευημερίας και προόδου.

Συχνά πραγματοποιείται σύγχυση ανάμεσα στο καθαρό προϊόν – παραγωγή και στο καθαρό διαθέσιμο εισόδημα. Η καθαρή παραγωγή μιας επιχείρησης, όταν πουληθεί μετατρέπεται σε εισόδημα της επιχείρησης. Σε εθνικό επίπεδο όμως, το ΚΕΠ μπορεί να παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από το καθαρό εγχώριο διαθέσιμο εισόδημα (ΚΕΔΕ). Μια επιχείρηση μπορεί να παράγει σε μια χώρα αυξάνοντας την συνολική παραγωγή της χώρας, ωστόσο, να μεταφέρει τα εισοδήματα στο εξωτερικό αφήνοντας ανεπηρέαστο το συνολικό εισόδημα της χώρας. Αντίστοιχα, λόγω εισροής εισοδήματος από το εξωτερικό, μπορεί να αυξάνεται το συνολικό εισόδημα μιας χώρας χωρίς να μεταβάλλεται η συνολική παραγωγή. Επίσης, η εμφάνιση μεγάλων αποκλίσεων μεταξύ τιμών εισαγωγής και τιμών εξαγωγής μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση ή μείωση του εισοδήματος σε μια χώρα χωρίς μεταβολή της παραγωγής.

2.2.4 ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ – ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ - ΠΛΟΥΤΟΣ

Στην παράγραφο που προηγήθηκε, αναφέρθηκε ο ρόλος του διαθέσιμου εισοδήματος στην διαμόρφωση του επιπέδου διαβίωσης μέσω του προσδιορισμού της κατανάλωσης. Ωστόσο, άτομα με το ίδιο διαθέσιμο εισόδημα ενδέχεται να καταναλώνουν διαφορετική ποσότητα και ποιότητα αγαθών και υπηρεσιών, απολαμβάνοντας έτσι και διαφορετικό επίπεδο διαβίωσης. Η διαφορά αυτή προκύπτει

από το γεγονός ότι, εκτός από το εισόδημα, η οικονομική δυνατότητα επηρεάζεται και από την περιουσιακή κατάσταση.

Αντίστοιχα, σε επίπεδο κράτους, ο πλούτος που διαθέτει μια χώρα δεν μπορεί παρά να επηρεάζει και την ευημερία που απολαμβάνουν οι κάτοικοι της χώρας αυτής. Ο εθνικός πλούτος μιας χώρας περιλαμβάνει διάφορα στοιχεία. Ως εθνικός πλούτος χαρακτηρίζονται οι φυσικοί πόροι μιας χώρας, το φυσικό περιβάλλον, το ανθρώπινο κεφάλαιο, ακόμα και η γεωγραφική θέση ή η ιστορία της χώρας. Συνεπώς, όλα τα στοιχεία αυτά, τα οποία και διαμορφώνουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν οι κάτοικοι μιας χώρας, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για την δημιουργία ενός δείκτη κοινωνικής ευημερίας. Βέβαια, θα πρέπει να συνυπολογίζονται και τα τυχόν χρέη που έχει μια χώρα, καθώς το χρέος αποτελεί αρνητικό περιουσιακό στοιχείο της χώρας.

Ωστόσο, η αποτίμηση του πλούτου που διαθέτει μια χώρα είναι αρκετά δύσκολη. Σε κάποιες περιπτώσεις, οι πληροφορίες που υπάρχουν δεν επαρκούν ώστε να διαμορφωθεί πλήρης εικόνα για ένα στοιχείο. Σε άλλες περιπτώσεις, δεν υπάρχουν αντικειμενικές τιμές για κάποια περιουσιακά στοιχεία, ώστε να γίνει η αποτίμηση τους. Επίσης, περιουσιακά στοιχεία, όπως το ανθρώπινο κεφάλαιο, δεν αναγνωρίζεται στο λογιστικό πλαίσιο ώστε να καταγραφεί η αξία του. Επιπλέον, οι μεταβολές των πλούτου (π.χ. υποτίμηση φυσικού περιβάλλοντος) είναι δύσκολο να συνυπολογιστούν. Επιπρόσθετα, ακόμα και σε περιουσιακά στοιχεία όπου υπάρχουν τιμές και μπορεί να γίνει αποτίμηση τους, η διαμόρφωση των τιμών μπορεί να επηρεαστεί από πρόσφατα συμβάντα, προβλέψεις γεγονότων, προεξοφλήσεις καταστάσεων ή εξελίξεων, κ.ά., τα οποία και αλλοιώνουν την πραγματική τιμή.

Συνεπώς, ο υπολογισμός και η συμμετοχή του εθνικού πλούτου μιας χώρας στην δημιουργία ενός οικονομικού – κοινωνικού δείκτη είναι μάλλον απαγορευτική. Ωστόσο, το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων μιας χώρας, σαφώς επηρεάζεται από τον εθνικό πλούτο. Όπως αναφέρθηκε και στη αρχή της παραγράφου, ο δείκτης του καθαρού εγχώριου διαθέσιμου εισοδήματος παράγει πληρέστερα στοιχεία για το εισόδημα, αλλά μόνο για το εισόδημα. Η συμμετοχή ωστόσο του εθνικού πλούτου στην διαμόρφωση της κατανάλωσης και έπειτα στο επίπεδο διαβίωσης δεν θα πρέπει να αμελείται. Όσο δύσκολος και αν είναι ο υπολογισμός του, κρίνεται απαραίτητος για την διαμόρφωση μιας πληρέστερης εικόνας.

2.3 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ – ΑΤΟΜΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ

Στην ανάλυση που προηγήθηκε, παρουσιάστηκαν οι βελτιώσεις που επιδέχεται ο δείκτης του ΑΕΠ, καθώς και άλλοι δείκτες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εξαγωγή ορθότερων συμπερασμάτων. Τόσο το ΑΕΠ όμως, όσο και οι λοιποί δείκτες που παρουσιάστηκαν, αφορούν το σύνολο της οικονομίας. Έτσι, τα δεδομένα που προκύπτουν έχουν ως βάση το γενικό σύνολο χωρίς να δίδεται η δέουσα προσοχή στα ατομικά χαρακτηριστικά των ατόμων. Ωστόσο, η λογική αυτή της μαζικοποίησης αλλοιώνει το τελικό αποτέλεσμα παρουσιάζοντας τις περισσότερες φορές μια πιο ειδυλλιακή εικόνα.

Η εξέταση των ατομικών χαρακτηριστικών του ατόμου παράγει πιο ασφαλή συμπεράσματα. Τόσο για το καθαρά οικονομικό επίπεδο, όσο πολύ περισσότερο για το επίπεδο διαβίωσης, τα συμπεράσματα αυτά μπορούν να αποδειχτούν πολύ χρήσιμα. Ο πολιτικός σχεδιασμός, οι αποφάσεις που λαμβάνονται και γενικά οι πληροφορίες που φτάνουν στην ηγεσία μιας χώρας θα είναι διαφορετικές σε σχέση με αυτές που φτάνουν λαμβάνοντας υπόψη μόνο το ΑΕΠ. Παρακάτω παρουσιάζονται δείκτες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εξαγωγή συμπερασμάτων, βασισμένοι στα ατομικά χαρακτηριστικά, λαμβάνοντας υπόψη περισσότερο την οπτική του ατόμου ή της οικογένειας.

2.3.1 ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Η καλύτερη εξέταση των καταναλωτικών δυνατοτήτων του πληθυσμού μιας χώρας επιτυγχάνεται υπολογίζοντας το καθαρό εγχώριο διαθέσιμο εισόδημα. Εάν θέλουμε να εξετάσουμε τις ατομικές καταναλωτικές δυνατότητες, κατάλληλο δείκτη αποτελεί το ατομικό εισόδημα. Ωστόσο, η εξαγωγή αντικειμενικών αποτελεσμάτων απαιτεί κάποιες επεμβάσεις στο ατομικό εισόδημα, ώστε να προκύψει το πραγματικό ατομικό εισόδημα.

Η πρώτη προσαρμογή που πρέπει να γίνει είναι η αφαίρεση όλων των φόρων - τελών που πληρώνει κάποιος στο κράτος. Η πληρωμή των φόρων μειώνει το διαθέσιμο εισόδημα, άρα και την καταναλωτική δυνατότητα. Παράλληλα βέβαια, η πληρωμή των φόρων συνεπάγεται την παροχή υπηρεσιών από το κράτος. Οι υπηρεσίες αυτές αυξάνουν το ατομικό επίπεδο διαβίωσης, με συνέπεια να πρέπει η αξία τους να υπολογιστεί και να προστεθεί στο διαθέσιμο εισόδημα. Έπειτα, η περιουσιακή

κατάσταση είναι επίσης σημαντική για την κατανάλωση. Η κατοχή περιουσιακών στοιχείων ή πλούτου γενικότερα, συνεπάγεται την αποκόμιση κάποιων παραπάνω εισοδημάτων (π.χ. τόκοι καταθέσεων) αλλά και την επιβάρυνση με επιπλέον έξοδα (π.χ. τόκοι στεγαστικών δανείων). Τόσο τα κέρδη όσο και οι επιβαρύνσεις που προέρχονται από την περιουσία, θα πρέπει να συνυπολογίζονται, ώστε να εξαχθεί το πραγματικό διαθέσιμο ατομικό εισόδημα.

Ωστόσο, οι προσαρμογές που αναφέρονται παραπάνω στην πράξη αντιμετωπίζουν κάποιες δυσκολίες. Οι κυριότερες από αυτές αναφέρονται στην συνέχεια καθώς και τρόποι με τους οποίους μπορούν βελτιωθούν. Τα προβλήματα που υπάρχουν όμως δεν πρέπει να αποθαρρύνουν τον υπολογισμό του πραγματικού ατομικού διαθέσιμου εισοδήματος. Μέσω του εισοδήματος μπορούμε να υπολογίσουμε έπειτα και την πραγματική ατομική κατανάλωση η οποία αποτελεί βασικό στοιχείο για την διαμόρφωση του επιπέδου διαβίωσης. Συνεπώς, ο υπολογισμός του πραγματικού ατομικού διαθέσιμου εισοδήματος είναι καίριας σημασίας για την παραγωγή ενός καλύτερου δείκτη του επιπέδου διαβίωσης.

2.3.2 ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ, ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ – ΜΕΣΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ, ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Η κυριότερη ίσως δυσκολία για την εφαρμογή των παραπάνω προσαρμογών είναι η αποτίμηση των υπηρεσιών που προσφέρει το κράτος στον πολίτη. Σε συνθήκες τέλει αγοράς, η αξία αποτίμησης θα ήταν ίδια με την αξία των αντίστοιχων υπηρεσιών που προσφέρονται από τον ιδιωτικό τομέα. Στην πράξη όμως οι διαφορές που εμφανίζονται στην αξία αποτίμησης είναι αρκετά σημαντικές. Συνέπεια αυτού είναι το πραγματικό ατομικό διαθέσιμο εισόδημα που προκύπτει μετά τις παραπάνω προσαρμογές να εμφανίζεται αλλοιωμένο. Ανάλογα με το εάν η αξία των κρατικών υπηρεσιών έχει υπερτιμηθεί ή υποτιμηθεί, το εισόδημα εμφανίζεται μεγαλύτερο ή μικρότερο αντίστοιχα.

Η αμέσως επόμενη πρακτική δυσκολία είναι η συγκέντρωση πληροφοριών για κάθε ατομικό ή οικογενειακό εισόδημα. Το ατομικό επίπεδο διαβίωσης φυσικά και εξαρτάται από το ατομικό διαθέσιμο εισόδημα. Ωστόσο, για την εξαγωγή ενός δείκτη, που να αφορά το σύνολο του πληθυσμού μιας χώρας, είναι πρακτικά δύσκολο να συμπεριληφθούν κάθε ένα από τα ατομικά εισοδήματα των κατοίκων της χώρας. Η

λύση που ακολουθήθηκε, ώστε να αποφευχθεί το πρόβλημα αυτό, είναι ο υπολογισμός του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Το κατά κεφαλήν εισόδημα, το οποίο προκύπτει ως το συνολικό εισόδημα προς τον συνολικό πληθυσμό, δεν εξετάζει όμως την διανομή του εισοδήματος. Έτσι, λόγω αύξησης της ανισότητας διανομής του εισοδήματος, μπορεί το κατά κεφαλήν εισόδημα να μένει σταθερό ή και να αυξάνεται, βελτιώνοντας το επίπεδο διαβίωσης μόνο ολίγων και όχι του συνόλου του πληθυσμού.

Το αντίστοιχο πρόβλημα υπάρχει και όσον αφορά την κατανάλωση. Η ατομική κατανάλωση σαφώς και αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για το ατομικό επίπεδο διαβίωσης. Ωστόσο, η συλλογή στοιχείων για την ατομική κατανάλωση είναι πολύ περισσότερο δύσκολη από ότι για το εισόδημα. Πρόσκαιρες μεταβολές του εισοδήματος μπορούν να καλυφθούν από δανεισμό ή αποταμιεύσεις, χωρίς να μεταβληθεί η κατανάλωση. Οι λόγοι αυτοί οδηγούν στην χρήση μέτρων με βάση το εισόδημα και όχι την κατανάλωση.

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, το μέτρο που χρησιμοποιείται είναι το κατά κεφαλήν εισόδημα. Η χρήση του μέσου όρου όμως ως αντικειμενικού μέτρου διανομής, όπως γνωρίζουμε και από την στατιστική, απαιτεί την ύπαρξη πολλών προϋποθέσεων όπου εδώ δεν υφίστανται. Συνεπώς, είναι πολύ πιθανό να διαστρεβλώνεται η πραγματική εικόνα. Το στατιστικό μέγεθος που θα μπορούσε να αποτελέσει καλύτερο μέτρο είναι αυτό της διαμέσου. Υπολογίζοντας την διάμεσο των εισοδημάτων και το κατά κεφαλήν εισόδημα, η αύξηση της ανισότητας γίνεται άμεσα αντιληπτή αφού τα αποτελέσματα των δύο μεγεθών θα απομακρύνονται. Ο υπολογισμός ωστόσο της διαμέσου απαιτεί την ύπαρξη στοιχείων για κάθε ατομικό εισόδημα ξεχωριστά, πράγμα δύσκολο.

Αρκετές προσπάθειες έχουν γίνει κατά το παρελθόν, ώστε να βρεθεί τρόπος να συμπεριληφθούν τα ατομικά χαρακτηριστικά σε ένα μέτρο για το επίπεδο διαβίωσης. Στην Γαλλία, το εθνικό ινστιτούτο στατιστικής και οικονομικών (National Institute of Statistics and Economic Studies – INSEE) ασχολείται σήμερα με την διανομή του εισοδήματος ανά οικογένεια – νοικοκυριό. Το ινστιτούτο διακρίνει τις οικογένειες σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα την σύνθεση τους, το ύψος του εισοδήματος, την ηλικία του ατόμου αναφοράς, κ.ά.. Διαμοιράζοντας ουσιαστικά τον πληθυσμό σε ομάδες, καθίσταται πιο εύκολη η συλλογή ατομικών πληροφοριών για τις ομάδες αυτές. Παρά το γεγονός ότι τα ατομικά χαρακτηριστικά δεν μπορούν ακόμα επαρκώς να

συμπεριληφθούν σε ένα δείκτη, η προσπάθεια για ανάπτυξη μέτρων σχετικά με τη διανομή του εισοδήματος πρέπει να συνεχιστεί, καθώς η διανομή του εισοδήματος επηρεάζει σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης.

2.3.3 ΔΕΙΚΤΗΣ ΤΙΜΩΝ – ΔΕΙΚΤΗΣ ΙΣΟΤΙΜΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣΤΙΚΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ

Η διανομή του εισοδήματος αποτελεί σημαντικό στοιχείο για το επίπεδο διαβίωσης. Ωστόσο, το επίπεδο της κατανάλωσης επηρεάζεται και από το επίπεδο των τιμών. Εάν το διαθέσιμο εισόδημα παραμένει σταθερό αλλά το επίπεδο τιμών αυξηθεί, η καταναλωτική δυνατότητα μειώνεται με συνέπεια να μειώνεται και το επίπεδο διαβίωσης. Συνεπώς, θα πρέπει οι μεταβολές του επιπέδου των τιμών να λαμβάνονται υπόψη ώστε να προκύπτει το πραγματικό επίπεδο διαβίωσης.

Η λύση στο πρόβλημα αυτό έρχεται μέσα από την δημιουργία ενός δείκτη τιμών ο οποίος θα προσαρμόζει τις μεταβολές του επιπέδου των τιμών, ώστε το αποτέλεσμα που προκύπτει να έχει κοινή βάση προσφέροντας συγκρίσιμα δεδομένα. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούν να πραγματοποιούνται διαχρονικές συγκρίσεις μεταξύ των πραγματικών δαπανών που απαιτούνται, ώστε να διατηρηθεί ένα σταθερό επίπεδο διαβίωσης. Η σύνθεση του δείκτη ωστόσο εμπεριέχει κάποιες δυσκολίες. Αρχικά, το επίπεδο διαβίωσης εξαρτάται και από αγαθά ή υπηρεσίες που είτε δεν προσφέρονται στην αγορά, είτε προσφέρονται από το κράτος, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ενδεικτικές τιμές αποτίμησης τους. Έτσι, υπάρχει δυσκολία τόσο στην συμμετοχή αυτών των αγαθών και υπηρεσιών στον δείκτη, όσο και στην παρατήρηση των μεταβολών των τιμών τους. Πέρα τούτου, σημαντική δυσκολία αποτελεί η ραγδαία μεταβολή των σχετικών τιμών, της ποικιλίας και της ποιότητας των αγαθών και υπηρεσιών. Οι γρήγορες μεταβολές αυτές συχνά δεν αντικατοπτρίζονται επαρκώς, με αποτέλεσμα ο δείκτης τιμών να εξάγει λανθασμένα συμπεράσματα. Τέλος, το ελάχιστο επιθυμητό επίπεδο διαβίωσης καθορίζεται και από τις προσωπικές επιλογές του κάθε ατόμου. Συνεπώς, θα έπρεπε να υπάρχει ατομικός δείκτης τιμών για κάθε άτομο, ώστε να περιλαμβάνει τα αγαθά και υπηρεσίες που χρησιμοποιεί. Βέβαια, η δημιουργία μιας βάσης δεδομένων με τις ατομικές προτιμήσεις είναι και πολύ δύσκολο να δημιουργηθεί αλλά και υψηλού κόστους.

Πάρα ταύτα, η δημιουργία ενός δείκτη τιμών θα επιλύσει το πρόβλημα των διαχρονικών συγκρίσεων του επιπέδου διαβίωσης στο εσωτερικό της χώρας. Ωστόσο, η

διενέργεια συγκρίσεων μεταξύ χωρών απαιτεί τη χρήση ενός δείκτη που θα προσαρμόζει τα δεδομένα της μιας χώρας στην άλλη. Η συναλλαγματική ισοτιμία δεν αρκεί, καθώς θα πρέπει να βρεθούν οι δαπάνες που προσφέρουν το ίδιο επίπεδο διαβίωσης σε δύο χώρες, προσαρμοσμένες πάντα στις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας. Ο δείκτης που έχει προκριθεί από την παγκόσμια τράπεζα και από τις χώρες του ΟΟΣΑ είναι ο δείκτης Ισοτιμίας Αγοραστικής Δύναμης (Purchasing Power Parity – PPP). Στην απλή του μορφή, ο δείκτης PPP ουσιαστικά αντικατοπτρίζει την αναλογία της τιμής για το ίδιο αγαθό μεταξύ διαφορετικών χωρών. Έτσι, ορίζοντας ένα όριο αναγκών του ανθρώπου και τα αγαθά - υπηρεσίες που χρειάζονται για να καλυφθούν οι ανάγκες αυτές, μέσω της χρήσης του δείκτη PPP, μπορούμε να βρούμε το εισόδημα που απαιτείται σε κάθε χώρα ώστε να καλυφθούν οι ίδιες ανάγκες με τα ίδια αγαθά. Με τον τρόπο αυτό, μπορεί να δημιουργηθεί μια βάση με προσαρμοσμένα δεδομένα, η οποία να επιτρέπει τη σύγκριση μεταξύ χωρών και την εξαγωγή αντικειμενικότερων συμπερασμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ & ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΟΥΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας έγινε μια γενική αναφορά στην έννοια της προόδου. Όπως παρουσιάστηκε, η πρόοδος εκφράζει την θετική πορεία, την βελτίωση, την μεταφορά σε ένα υψηλότερο - καλύτερο επίπεδο. Συνεπώς, όταν αντικείμενο είναι η κοινωνική πρόοδος, αναφερόμαστε σε μια διαδικασία απ' όπου θα προκύψει μια «καλύτερη» κοινωνία, η οποία θα προσφέρει ένα υψηλότερο επίπεδο διαβίωσης και ευημερίας για τα μέλη της. Το επίπεδο διαβίωσης, όπως είδαμε και παραπάνω, εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τους διαθέσιμους πόρους του ατόμου, αν αναφερόμαστε ατομικά, ή της κοινωνίας, αν αναφερόμαστε συλλογικά σε μια κοινωνία ή ένα κράτος. Υπό το πρίσμα αυτό, για την μέτρηση της κοινωνικής ευημερίας και προόδου έχουν προκριθεί οι οικονομικοί δείκτες που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι οποίοι εξειδικεύονται στην όσο το δυνατόν καλύτερη μέτρηση των διαθέσιμων πόρων.

Οι διαθέσιμες ποσότητες ωστόσο των πόρων θέτουν απλώς τα όρια εντός των οποίων μπορεί να κινηθεί ένα άτομο ή μια κοινωνία. Η επιλογή του τρόπου με τον οποίο θα χρησιμοποιηθούν οι πόροι αυτοί, δίδεται στον εκάστοτε κάτοχο τους. Εάν κάποιος επιλέξει να τους σπαταλήσει, το επίπεδο ευημερίας που θα απολαύσει θα είναι σαφώς υποδεέστερο από κάποιου που θα επιλέξει να χρησιμοποιήσει τους διαθέσιμους πόρους του για την ποιοτική αναβάθμιση της ζωής του. Συνεπώς, το επίπεδο ευημερίας δεν εξαρτάται μόνο από τις διαθέσιμες ποσότητες πόρων αλλά και από την ποιοτική ή μη χρήση αυτών. Συνεπάγεται λοιπόν ότι η κοινωνική πρόοδος μπορεί να επέλθει όχι μόνο από την αύξηση της ποσότητας των διαθέσιμων πόρων αλλά και από την ορθότερη χρήση τους. Έτσι, ένα δεύτερο στοιχείο που πρέπει να εξεταστεί και να μετρηθεί, είναι το επίπεδο της ποιότητας ζωής που διαμορφώνεται, υπό τον περιορισμό της ποσότητας των διαθέσιμων πόρων.

Υπάρχουν πολλές συνιστώσες που διαμορφώνουν το επίπεδο ποιότητας ζωής ενός ατόμου ή μιας κοινωνίας, οι οποίες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ωστόσο μια βασική διάκριση που μπορεί να γίνει είναι σε νομισματικές και μη νομισματικές. Οι νομισματικές συνιστώσες (εισόδημα, κατανάλωση κ.ά.), που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής, καθώς και δείκτες μέτρησης τους παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Στο παρόν κεφάλαιο, θα αναφερθούν οι κυριότερες μη νομισματικές πτυχές της ποιότητας ζωής και οι προσεγγίσεις μέσω των οποίων πραγματοποιείται η μέτρησή τους.

3.1 ΜΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

Τα μη νομισματικά στοιχεία που επηρεάζουν το επίπεδο της ποιότητας ζωής και συνεπώς και το επίπεδο ευημερίας που απολαμβάνει κάποιος είναι πολλά. Ωστόσο υπάρχουν κάποια στοιχεία τα οποία κρίνονται ως τα σημαντικότερα ή αυτά με την μεγαλύτερη επιρροή. Τα στοιχεία αυτά επιγραμματικά είναι η προσωπική υγεία, η παιδεία, οι προσωπικές δραστηριότητες, η κοινωνικότητα και οι δημιουργία κοινωνικών σχέσεων, το φυσικό περιβάλλον, η προσωπική - οικονομική ασφάλεια.

3.1.1 ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

Η προσωπική υγεία αποτελεί την πρώτη προϋπόθεση για να μπορεί κάποιος να απολαύσει την ζωή του. Όπως είναι προφανές, η ευημερία επηρεάζεται τόσο από την προσδόκιμη διάρκεια ζωής όσο και από την ποιότητα αυτής. Η μικρή διάρκεια ζωής, όπως και η παρουσία προβλημάτων υγείας, σαφώς και μειώνουν το επίπεδο ευημερίας που απολαμβάνει το άτομο. Αντίθετα, η μεγάλη διάρκεια ζωής και η έλλειψη προβλημάτων υγείας δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια καλύτερη ζωή. Εφόσον λοιπόν στόχος είναι η άνοδος του επιπέδου ευημερίας, το ζητούμενο θα είναι είτε να αυξηθεί η διάρκεια ζωής, είτε να μειωθούν τα προβλήματα υγείας, είτε και τα δύο μαζί.

Η θνησιμότητα είναι ίσως το πιο αντικειμενικό και οικείο μέτρο σχετικά με την διάρκεια ζωής. Οι μορφές με τις οποίες συνήθως εμφανίζονται τα στατιστικά στοιχεία είναι το προσδόκιμο ζωής κατά την γέννηση ή το προσδόκιμο ζωής από μια ηλικία και μετά (π.χ. πίνακες 3.1.1.1 και 3.1.1.2). Τα στατιστικά στοιχεία αυτά παρέχουν αρκετές πληροφορίες σχετικά με την θνησιμότητα, οι οποίες όμως δεν είναι επαρκείς.

Πίνακας Α1: Προσδόκιμο ζωής κατά την γέννηση (ανδρών)

Προσδόκιμο ζωής κατά την γέννηση (ανδρών)					
	Ελλάδα	Γερμανία	Ελβετία	Η.Π.Α.	Καζακιστάν
2005	76,8	76,7	78,7	74,9	60,4
2006	77,2	77,2	79,2	75,1	60,7
2007	77,1	77,4	79,5	75,4	60,8
2008	77,7	77,6	79,8	75,6	61,9
2009	77,8	77,8	79,9	76	63,7
2010	78,4	78	80,2	76,2	63,7
2011	78,5	78,4	80,5	-	-

Πηγή: United Nations Economic Commission for Europe (UNECE)

Πίνακας Α2: Προσδόκιμο ζωής στα 65 (γυναικών)

Προσδόκιμο ζωής στα 65 (γυναικών)					
	Ελλάδα	Γερμανία	Ελβετία	Η.Π.Α.	Καζακιστάν
2005	19,2	20,1	21,7	19,5	14,9
2006	19,4	20,5	22,1	19,7	15,1
2007	19,4	20,7	22,2	19,9	15,2
2008	19,8	20,7	22,3	20	15,4
2009	20,2	20,8	22,2	20,3	15,9
2010	20,4	20,9	22,4	20,3	15,6
2011	20,6	21,2	22,6	-	-

Πηγή: United Nations Economic Commission for Europe (UNECE)

Η ανεπάρκεια έγκειται σε δύο κυρίως γεγονότα. Πρώτον, στις περισσότερες μη ανεπτυγμένες χώρες (Αφρικανικές χώρες, Ινδία κ.ά.) δεν υπάρχουν στοιχεία ή και αν υπάρχουν παρουσιάζουν κενά. Δεύτερον, η μορφή με την οποία δίδονται τα στοιχεία αυτά, χωρίζουν τον πληθυσμό σε ομάδες κατά φύλο και κατά ηλικία. Αποτέλεσμα αυτού είναι η μη δυνατότητα λήψης στοιχείων για ένα τμήμα του πληθυσμού μεμονωμένα.

Πέρα από την διάρκεια ζωής, σημαντικό στοιχείο για μια «καλή ζωή» είναι και η ύπαρξη ή καλύτερα, η μη ύπαρξη προβλημάτων υγείας. Ενώ για την θνησιμότητα υπάρχει βάση δεδομένων, όσον αφορά τη νοσηρότητα τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα. Τα διαθέσιμα στοιχεία συνήθως προέρχονται από αρχεία ιατρών ή νοσοκομείων ή από στατιστικές έρευνες που πραγματοποιούνται. Ωστόσο, τα δεδομένα αυτά τις περισσότερες φορές είτε είναι ελλιπή, είτε αναφέρονται σε συγκεκριμένες παθήσεις ή προβλήματα υγείας (π.χ. καρκίνος, HIV/AIDS, ανακοπή καρδιάς κ.ά.).

Έτσι όμως, τα συμπεράσματα που εξάγονται δεν παράγουν ένα αντικειμενικό αποτέλεσμα για το σύνολο του πληθυσμού, ούτε για το σύνολο των νοσημάτων.

Τα τελευταία χρόνια, γίνεται προσπάθεια ώστε να παραχθούν μέτρα τα οποία συνδυαστικά θα περιλαμβάνουν και την θνησιμότητα και την νοσηρότητα. Τόσο ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (World Health Organization) όσο και το Ινστιτούτο για την μέτρηση και αξιολόγηση της υγείας (Institute for health metrics and evaluation, IHME) συμβάλουν σε αυτή την προσπάθεια συλλέγοντας στατιστικά στοιχεία όπου είναι δυνατόν.

Πίνακας Α3: Αιτίες θανάτου και χαμένα χρόνια ζωής 1990, 2010

1990	χρόνια ζωής που χάνονται (σε χιλιάδες)	2010	χρόνια ζωής που χάνονται (σε χιλιάδες)
Αιτίες θανάτου		Αιτίες θανάτου	
Καρδιοπάθειες-έμφραγμα	316	Καρδιοπάθειες - έμφραγμα	343
Ανακοπή καρδιάς	255	Ανακοπή καρδιάς	238
Καρκίνος του πνεύμονα	102	Καρκίνος του πνεύμονα	125
Τροχαία ατυχήματα	94	Τροχαία ατυχήματα	69
Γεννητικές ανωμαλίες	41	Λοιμώξεις του αναπνευστικού	61
Καρκίνος του στήθους	34	Χρόνιες πνευμονοπάθειες	46
Άλλες καρδ.-κυκλ/κές παθήσεις	33	Καρκίνος του παχέως εντέρου	44
Χρόνια νεφρική νόσος	32	Καρκίνος του στήθους	40
Επιπλοκές κατά τον τοκετό	32	Άλλες καρδ.-κυκλ/κές παθήσεις	34
Λοιμώξεις του αναπνευστικού	32	Χρόνια νεφρική νόσος	30

Πηγή: Institute for health metrics and evaluation, IHME¹²

Ο παραπάνω πίνακας είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός μέτρου που συνδυάζει τη θνησιμότητα και την νοσηρότητα. Στον πίνακα απεικονίζονται κατά τα έτη 1990 και 2010 οι δέκα κατά σειρά αιτίες πρόωρων θανάτων στην Ελλάδα, καθώς και τα προσδόκιμα χρόνια ζωής που χάθηκαν λόγω των θανάτων αυτών. Τα μέτρα αυτά παρέχουν κάποια δεδομένα προς μελέτη. Παρά το γεγονός ότι δεν καλύπτουν το σύνολο του παγκόσμιου πληθυσμού, κάποια συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν. Ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα είναι ότι οι άνθρωποι που προέρχονται από χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις, με χαμηλότερο εισόδημα και εκπαίδευση τείνουν να ζουν λιγότερο και να αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα υγείας¹³. Η εύρεση και η αντιμετώπιση των αιτιών που οδηγούν κάποιες κοινωνικές ομάδες να έχουν

¹² Global Burden of Disease Study 2010 (GBD 2010)

¹³ Mackenbach, J. P., February 2006, «Health Inequalities: Europe in Profile», UK Presidency of the EU,

μικρότερη διάρκεια ζωής, ή να αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα υγείας, θα αυξήσει την κοινωνική ευημερία οδηγώντας στην κοινωνική πρόοδο.

3.1.2 ΠΑΙΔΕΙΑ

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, ένας από τους συντελεστές παραγωγής είναι και το ανθρώπινο κεφάλαιο. Ένας από τους βασικότερους τρόπους βελτίωσης του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι η εκπαίδευση και η μόρφωση. Μέσω της μόρφωσης, το άτομο απολαμβάνει πλήθος θετικών στοιχείων, άλλα από τα οποία είναι νομισματικά (π.χ. παραπάνω εισόδημα), ενώ άλλα είναι μη νομισματικά. Όποια μορφή ωστόσο και αν έχουν τα αποτελέσματα της μόρφωσης, σίγουρα βελτιώνουν την ποιότητα ζωής του ατόμου. Τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι τα άτομα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, συνήθως αντιμετωπίζουν λιγότερα προβλήματα υγείας, συμμετέχουν περισσότερο στην πολιτική, αναπτύσσουν περισσότερες κοινωνικές σχέσεις, με αποτέλεσμα, να απολαμβάνουν και υψηλότερο επίπεδο ευημερίας.

Οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για την μέτρηση της εκπαίδευσης είναι διαφόρων μορφών. Άλλοι είναι νομισματικοί, όπως είναι π.χ. οι κρατικές δαπάνες για την παιδεία, ενώ άλλοι είναι ποιοτικοί, όπως είναι π.χ. ο αριθμός των ατόμων που έχουν τελειώσει τουλάχιστον την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ιδιαίτερα στις ανεπτυγμένες χώρες όπου υπάρχουν αρκετά διαθέσιμα στοιχεία, οι παραπάνω δείκτες παρέχουν εκτός των άλλων, πληροφορίες και σχετικά με την διανομή της εκπαίδευσης. Ωστόσο, η βελτίωση του επιπέδου της ποιότητας ζωής εξαρτάται κυρίως από τα αποτελέσματα που αποκομίζει κάποιος μέσω της εκπαίδευσης και της μόρφωσης. Συνεπώς, οι δαπάνες για την παιδεία ή ο αριθμός των αποφοίτων δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως επαρκή μέτρα. Απαιτούνται ποιοτικά μέτρα, τα οποία θα εξετάζουν την βελτίωση των ικανοτήτων και των προσόντων του ατόμου μέσω της εκπαίδευσης. Η ανάγκη αυτή οδήγησε στην ανάπτυξη κάποιων εργαλείων τα τελευταία χρόνια που μετρούν την βελτίωση των ικανοτήτων μέσω της εκπαίδευσης. Τέτοια είναι το Programme of International Student Assessment (PISA), το Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS), το Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS), κ.ά.

Το Programme of International Student Assessment (PISA), για παράδειγμα, είναι ένα διεθνές πρόγραμμα, το οποίο ξεκίνησε το 2000, με στόχο την αξιολόγηση των

εκπαιδευτικών συστημάτων των χωρών εξετάζοντας τις γνώσεις 15χρονων μαθητών σε τρεις κατηγορίες.

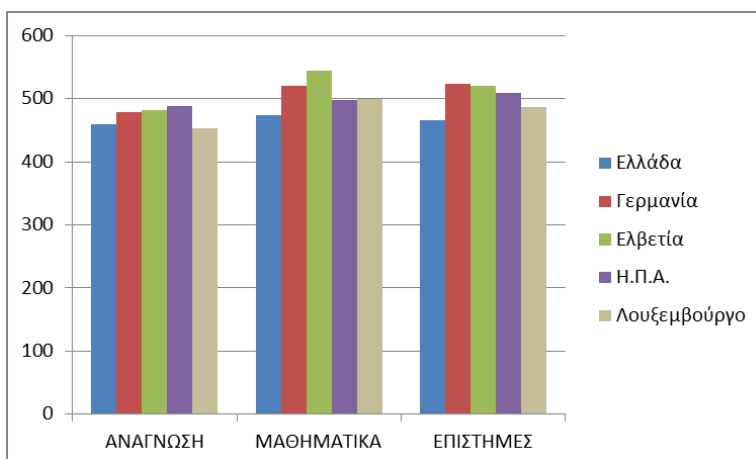
Πίνακας Α4: Απόδοση μαθητών βάση του PISA 2009

PISA 2009	Ανάγνωση		Μαθηματικά		Επιστήμες	
	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια
	ΑΠΟΔΟΣΗ	ΑΠΟΔΟΣΗ	ΑΠΟΔΟΣΗ	ΑΠΟΔΟΣΗ	ΑΠΟΔΟΣΗ	ΑΠΟΔΟΣΗ
Ελλάδα	506	459	459	473	475	465
Γερμανία	518	478	505	520	518	523
Ελβετία	520	481	524	544	512	520
Η.Π.Α.	513	488	477	497	495	509
Λουξεμβούργο	492	453	479	499	480	487

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων OECD από τον συγγραφέα

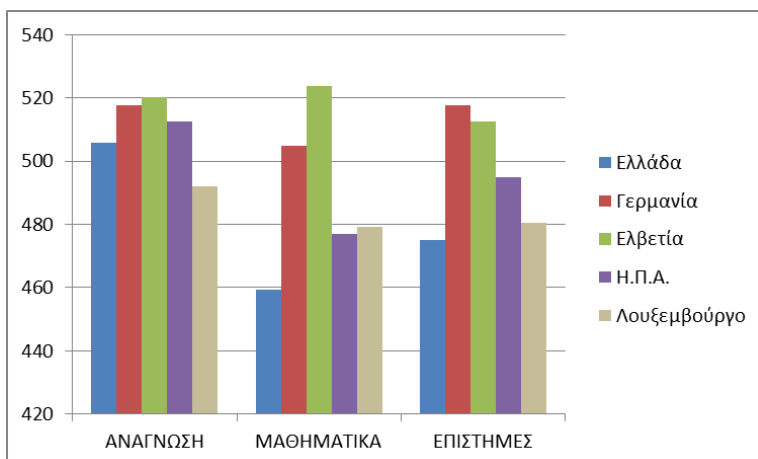
Ο παραπάνω πίνακας είναι ενδεικτικός της βαθμολογίας που πέτυχαν μαθητές από την Ελλάδα, την Γερμανία, την Ελβετία, τις Η.Π.Α. και το Λουξεμβούργο σύμφωνα με το PISA του 2009, χωρισμένοι σε αγόρια και κορίτσια, στις τρεις κατηγορίες που εξετάστηκαν. Τα στοιχεία αυτά απεικονίζονται στα διαγράμματα παρακάτω (διαγράμματα 3.1.2.1 και 3.1.2.2), ώστε να είναι πιο εύκολη η σύγκριση τους.

Διάγραμμα Α1: Απόδοση αγοριών βάση PISA 2009

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων OECD από τον συγγραφέα

Διάγραμμα Α2: Απόδοση κοριτσιών βάση PISA 2009

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων OECD από τον συγγραφέα

Ωστόσο, παρά την χρήση των εργαλείων αυτών, υπάρχουν ακόμα κάποια κενά που δεν καλύπτονται. Τα αποτελέσματα των PISA, TIMSS και PIRLS βασίζονται μόνο στην εκπαίδευση που παρέχεται στο σχολείο, χωρίς να συνυπολογίζεται η εκτός σχολείου εκπαίδευση. Επίσης, ίσως το σημαντικότερο, δεν προκύπτει ένας συγκεκριμένος τρόπος που να δείχνει πώς συνδέεται και αλληλεπιδρά η μόρφωση με τις λοιπές συνιστώσες της ποιότητας ζωής.

3.1.3 ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Τα άτομα έχουν την δυνατότητα να αποφασίσουν τον τρόπο με τον οποίο θα εκμεταλλευτούν τον διαθέσιμο χρόνο τους. Οι δραστηριότητες που επιλέγουν, καθώς και η διανομή του χρόνου σε αυτές είναι τις περισσότερες φορές προσωπική απόφαση. Η ποιότητα ζωής επηρεάζεται από τις δραστηριότητες που επιλέγει να κάνει το άτομο. Άρα, ο τρόπος διανομής του διαθέσιμου χρόνου στις διάφορες δραστηριότητες αποτελεί καίριο στοιχείο για την διαμόρφωση του επιπέδου της ποιότητας ζωής που απολαμβάνει κάποιος.

Η μελέτη όμως των προσωπικών δραστηριοτήτων εμπεριέχει ένα βασικό πρόβλημα, το οποίο και οφείλεται στην μεγάλη ποικιλία των προσωπικών δραστηριοτήτων. Είναι πρακτικά δύσκολο να καταγραφούν όλες, μία προς μία, καθώς και ο χρόνος που αφιερώνεται σε κάθε μία από αυτές. Ωστόσο, μπορούν εύκολα να διακριθούν σε τρεις - τέσσερις βασικές κατηγορίες που καλύπτουν όλο το εύρος των δραστηριοτήτων του ατόμου. Γενικά, ο διαθέσιμος χρόνος καταναλώνεται στην αμειβόμενη εργασία, στην μη αμειβόμενη εργασία, σε ξεκούραση – ελεύθερο χρόνο και

στις μετακινήσεις. Μέσω της διάκρισης αυτής καθίσταται ευκολότερη η συλλογή στοιχείων και η μελέτη τους.

Ένας βασικός λόγος που η αμειβόμενη εργασία επηρεάζει την ποιότητα ζωής, είναι ότι μέσω του εισοδήματος προσφέρει τους απαραίτητους πόρους για κατανάλωση. Πέρα τούτου όμως, η αμειβόμενη εργασία επηρεάζει την ποιότητα ζωής και με άλλους τρόπους. Ο ευχάριστος χώρος εργασίας και οι καλές σχέσεις μεταξύ των εργαζομένων δημιουργούν μια θετική διάθεση και ψυχολογία στο άτομο, το οποίο και απολαμβάνει περισσότερο την εργασία του. Επίσης, ο βαθμός στον οποίο η εργασία είναι διασφαλισμένη, δημιουργεί μια οικονομική, οικογενειακή και κοινωνική ασφάλεια. Παράλληλα, δίδεται η ευχέρεια του προγραμματισμού και της διανομής του ελεύθερου χρόνου και σε άλλες δραστηριότητες. Όλα αυτά βέβαια αποτελούν στοιχεία που βελτιώνουν την ποιότητα ζωής. Στην αντίθετη περίπτωση, όπου το άτομο δεν διαθέτει μια μόνιμη και σταθερή εργασία, ή οι συνθήκες και το περιβάλλον εργασίας δεν είναι καλά, τότε δημιουργούνται άγχη, ανασφάλειες, νεύρα, κακή διαχείριση του διαθέσιμου χρόνου κλπ., στοιχεία που έχουν τις αντίθετες συνέπειες από τα προηγούμενα όσον αφορά την ποιότητα ζωής.

Το ερώτημα ωστόσο που προκύπτει, είναι το πώς θα μετρηθεί το πόσο “καλή” ή “κακή” είναι μια εργασία. Για το σκοπό αυτό, ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας (International Labour Organization, ILO) και το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions) έχουν αναπτύξει την έννοια της «αξιοπρεπούς εργασίας». Στην έννοια αυτή περιλαμβάνονται διάφορα στοιχεία, όπως η σταθερότητα και η ασφάλεια της εργασίας, η ισότητα ευκαιριών και αντιμετώπισης, το ασφαλές εργασιακό περιβάλλον, η κοινωνική ασφάλεια, κ.ά.. Η δημιουργία ενός σύνθετου δείκτη με στοιχεία από όλες τις παραπάνω συνιστώσες, θα αποτελούσε ένα πολύ καλό μέτρο για την αξιολόγηση της αμειβόμενης εργασίας ως προς την ποιότητα ζωής. Ωστόσο, όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, η δυσκολία συλλογής όλων των απαραίτητων στοιχείων για την δημιουργία μιας βάσης δεδομένων είναι αρκετά μεγάλη και δύσκολα μπορεί να βρεθεί ένας δείκτης που να μετρά την «αξιοπρεπή εργασία».

Πέρα από την αμειβόμενη εργασία, τα άτομα καταναλώνουν χρόνο και σε εργασίες οι οποίες δεν αμειβονται. Οι εργασίες αυτές αφορούν κυρίως οικιακού τύπου εργασίες, όπως είναι η καθαριότητα του σπιτιού, τα ψώνια, η φροντίδα των παιδιών κλπ.. Τις

περισσότερες φορές, όταν εξετάζονται δείκτες που αφορούν την εργασία και την ποιότητα ζωής, είτε επειδή οι παραπάνω εργασίες δεν αμείβονται, είτε επειδή θεωρείται ότι ο χρόνος που καταναλώνεται σε αυτές και η συχνότητα επανάληψής τους είναι μικρότερη σε σχέση με της αμειβόμενης εργασίας, οι εργασίες αυτές «ξεχνιούνται». Ωστόσο, είναι προφανές ότι η πραγματοποίησή τους είναι απαραίτητη για το άτομο και την οικογένεια. Συνεπώς, κατά την εξέταση της εργασίας σε σχέση με την ποιότητα ζωής, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη τόσο η αμειβόμενη όσο και η μη αμειβόμενη εργασία.

Όπως ειπώθηκε στην αρχή της παραγράφου, η επιλογή των προσωπικών δραστηριοτήτων είναι επιλογή του κάθε ατόμου. Υπάρχει μια κατηγορία δραστηριοτήτων ωστόσο, οι οποίες πραγματοποιούνται περισσότερο λόγω ανάγκης και πολύ λιγότερο λόγω επιλογής. Οι κατηγορία αυτών των δραστηριοτήτων είναι οι μετακινήσεις. Ο άνθρωπος καταναλώνει αρκετό από τον διαθέσιμο χρόνο του σε μετακινήσεις από και προς την εργασία του, ή από και προς άλλες δραστηριότητες. Ο χρόνος αυτός ουσιαστικά είναι χαμένος χρόνος, καθώς δεν προσφέρει κάτι στο άτομο. Συνεπώς, εάν οι απαιτήσεις σε μετακινήσεις είναι μεγάλες, η ποιότητα ζωής υποβαθμίζεται. Η καταγραφή των ωρών που αναλώνονται σε μετακινήσεις σε μια σταθερή χρονική περίοδο (εβδομάδα, μήνα κλπ.) μπορεί να αποτελέσει έναν απλό και εύκολο δείκτη μέτρησης. Παρά το μειονέκτημα ότι δεν εξετάζει την διανομή του χρόνου, δεν παύει να είναι ένας ουσιαστικός - πρακτικός δείκτης.

Ο χρόνος που καταναλώνεται σε δραστηριότητες όπως η εργασία (αμειβόμενη και μη) και οι μετακινήσεις, μπορεί να χαρακτηριστεί και εν μέρει ως αναγκαιότητα και όχι εξ ολοκλήρου επιλογή. Υπό την έννοια αυτή, το υπόλοιπο χρόνου που απομένει στο άτομο, χαρακτηρίζεται ως ελεύθερος χρόνος, καθώς υπάρχει η πλήρης δυνατότητα επιλογής των δραστηριοτήτων στις οποίες θα καταναλωθεί. Ο ελεύθερος χρόνος, όπως είναι προφανές, επηρεάζει άμεσα την ποιότητα ζωής. Περισσότερος ελεύθερος χρόνος μεταφράζεται σε περισσότερες προσωπικές δραστηριότητες για το ίδιο το άτομο, διασκέδαση, χαλάρωση κλπ., συνεπώς και υψηλότερο επίπεδο ποιότητα ζωής. Πάρα ταύτα, δείκτες για την μέτρηση του ελεύθερου χρόνου δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένοι. Όπως στις μετακινήσεις, θα μπορούσε και δω ως δείκτης να χρησιμοποιηθούν οι ώρες ελεύθερου χρόνου σε μια σταθερή χρονική περίοδο. Ωστόσο, το πρόβλημα που προκύπτει έγκειται στο γεγονός ότι εκτός της ποσότητας, η ποιότητα του ελεύθερου

χρόνου είναι επίσης καθοριστικός παράγοντας. Παραδείγματος χάριν, τα μορφωμένα άτομα στις Η.Π.Α., σε σχέση με τα λιγότερο μορφωμένα, έχουν μεν μειωμένο ελεύθερο χρόνο αλλά πολύ πιο ποιοτικό (Gimenez Nadal and Sevilla Sanz, 2007)¹⁴. Επίσης, οι έρευνες δείχνουν ότι ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες με τον ίδιο ελεύθερο χρόνο, η ποιότητα μπορεί να διαφέρει προσφέροντας διαφορετική ποιότητα ζωής.

3.1.4 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Στην παραπάνω παράγραφο αναφέρθηκαν οι προσωπικές δραστηριότητες και το πως επηρεάζουν την ποιότητα ζωής του ατόμου. Ο όρος προσωπικές ωστόσο υποδηλώνει ότι γίνονται από το άτομο και αφορούν αυτό, χωρίς όμως να αποκλείεται η συμμετοχή και άλλων ατόμων. Για την ακρίβεια, η πλειοψηφία των δραστηριοτήτων εμπειρεύουν την συμμετοχή και κάποιου άλλου, με διάφορους τρόπους. Παράλληλα, ο άνθρωπος ζει σε κοινωνίες, πολλές φορές είναι μέλος σε κοινωνικές ομάδες, βασίζεται σε άλλα άτομα ή τα επηρεάζει. Συνεπώς, η κοινωνικότητα και η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων αποτελεί βασικό στοιχείο της ζωής του ατόμου.

Οι κοινωνικές σχέσεις, εφόσον αποτελούν τόσο βασικό στοιχείο της ζωής του ατόμου, επόμενο είναι ότι επηρεάζουν και την ποιότητα της. Η κοινωνική δικτύωση παρέχει την δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε περισσότερες δραστηριότητες. Η εύρεση εργασίας γίνεται πολύ ευκολότερη εφόσον υπάρχουν αρκετά ανεπτυγμένες κοινωνικές σχέσεις. Επίσης, η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων με τους περίοικους προσφέρουν ένα επιπλέον αίσθημα ασφάλειας. Αυτά είναι λίγα μόνο παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο η κοινωνικότητα επηρεάζει θετικά την ποιότητα ζωής.

Η εύρεση ωστόσο ενός αντικειμενικού δείκτη και η μέτρηση της κοινωνικότητας βρίσκονται ακόμα σε νηπιακή κατάσταση. Το γεγονός αυτό οφείλεται τόσο στο ότι τα προηγούμενα χρόνια δεν είχε δοθεί η δέουσα προσοχή στην αξία των κοινωνικών σχέσεων στην ποιότητα ζωής, όσο και σε εν γένει δυσκολίες στην μέτρηση τους. Οι πρώτες προσπάθειες που έχουν γίνει για καταγραφή της κοινωνικότητας, βασίζονται σε συμμετοχές ατόμων σε εθελοντικούς ή σε φιλανθρωπικούς οργανισμούς. Άλλες προσπάθειες βασίζονται σε αθροιστικά μέτρα όπως η συμμετοχή σε εθνικές ψηφοφορίες, ενώ άλλες σε προσωπικές έρευνες και αναφορές. Ωστόσο, ακόμα και αν θεωρηθεί ότι οι παραπάνω τρόποι είναι ικανοί για την μέτρηση της κοινωνικότητας,

¹⁴ Gimenez Nadal, J. I. and A. Sevilla Sanz, 2007, «A Note on Leisure Inequality in the US: 1965-2003», Economics Series Working Papers No. 374, Department of Economics, University of Oxford, Oxford.

προκύπτει το πρόβλημα της δημιουργίας ενός αθροιστικού δείκτη που να περιλαμβάνει όλους τους επιμέρους παραπάνω δείκτες.

3.1.5 ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Το σημαντικότερο ίσως στοιχείο μετά την υγεία, το οποίο επηρεάζει την ποιότητα ζωής και την ευημερία του ατόμου, είναι το φυσικό περιβάλλον όπου ζει, καθώς και οι συνθήκες που επικρατούν σε αυτό. Το περιβάλλον επηρεάζει με πολλούς τρόπους την ποιότητα ζωής, άμεσα και έμμεσα. Η σπουδαιότητα του περιβάλλοντος στην ζωή του ατόμου έχει εκτιμηθεί κυρίως τα τελευταία χρόνια, όπου υπάρχει μια μεγαλύτερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού με διάφορες δράσεις για την διατήρηση και βελτίωση του.

Η μόλυνση του περιβάλλοντος έχει πολλές συνέπειες, πρώτα από όλα στην υγεία του ατόμου. Ο αριθμός των παθήσεων οι οποίες οφείλονται σε περιβαλλοντικούς παράγοντες είναι ένα αρκετά σημαντικό μέγεθος, το οποίο συχνά υποεκτιμάται. Σύμφωνα με την έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, το ποσοστό αυτό ανέρχεται σε 24% (WHO, 2008)¹⁵. Ωστόσο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η παρουσία προβλημάτων υγείας επηρεάζει αρνητικά το επίπεδο ποιότητας ζωής. Επίσης, η ελεύθερη πρόσβαση σε πόσιμο νερό και η γενική υγιεινή, δεδομένο για τους κατοίκους των περισσότερων χωρών του κόσμου, σε κάποιες χώρες αποτελεί ακόμα άλυτο πρόβλημα. Οι επιπτώσεις από την έλλειψη των δύο παραπάνω στοιχείων, τα οποία είναι σήμερα πλέον θεμελιωμένα ως ανθρώπινα δικαιώματα, στην υγεία των κατοίκων των χωρών αυτών είναι προφανείς. Τα στατιστικά στοιχεία των τελευταίων ετών είναι ενθαρρυντικά ωστόσο, καθώς δείχνουν ότι η κατάσταση βελτιώνεται.

Πίνακας Α5: Ποσοστά πρόσβασης σε καθαρό νερό 1990, 2010

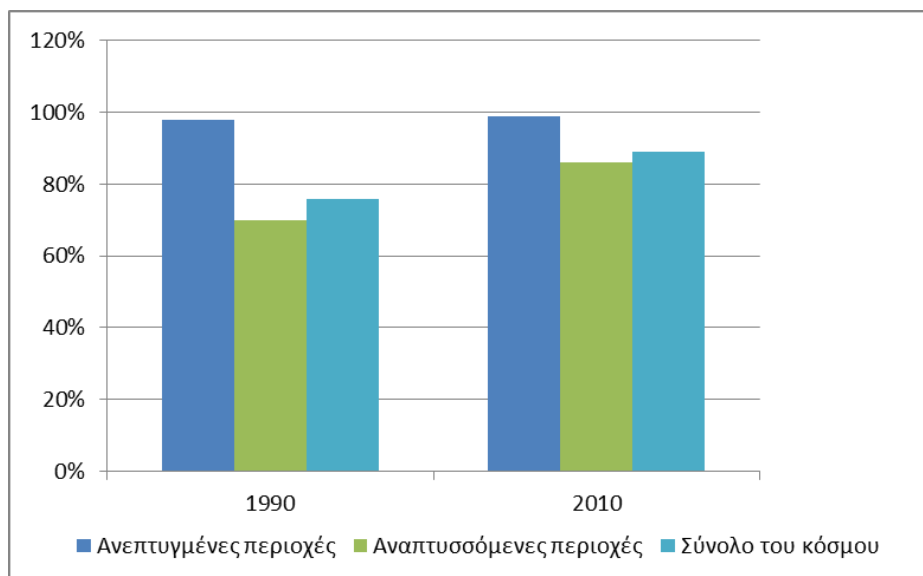
	1990	2010
Ανεπτυγμένες χώρες	98%	99%
Αναπτυσσόμενες χώρες	70%	86%
Σύνολο του κόσμου	76%	89%

Στον πίνακα που παρατίθεται δίπλα, όπως και στο διάγραμμα παρακάτω, απεικονίζονται τα ποσοστά των ανθρώπων με πρόσβαση σε καθαρό νερό στις ανεπτυγμένες χώρες, τις αναπτυσσόμενες και το σύνολο του κόσμου, το 1990 και το 2010. Η βελτίωση τα 20 αυτά χρόνια είναι αρκετά

¹⁵ The Global Burden of Disease: 2004 update, World Health Organization, Geneva.

σημαντική ωστόσο, με το 11% του παγκόσμιου πληθυσμού να παραμένει χωρίς πρόσβαση σε καθαρό νερό, το πρόβλημα σαφώς και συνεχίζει να υφίσταται.

Διάγραμμα Α3: Ποσοστό πληθυσμού με πρόσβαση σε καθαρό νερό

Πηγή: United Nations, The Millennium Development Goals Report 2012

Πέρα από την υγεία, το περιβάλλον επηρεάζει σημαντικά και την ψυχολογική κατάσταση και διάθεση του ατόμου. Η υψηλή συχνότητα θορύβων (φασαρία) κουράζει τον ανθρώπινο οργανισμό δημιουργώντας κόπωση, νεύρα και κακή ψυχολογική διάθεση. Αντίθετα, η εύκολη πρόσβαση στην ύπαιθρο, σε παραλίες, τα όμορφα τοπία, η φυσική ηρεμία κλπ. είναι στοιχεία που απολαμβάνει και επιζητά ο άνθρωπος. Οι περιβαλλοντικές συνθήκες είναι επίσης ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που επηρεάζει την ποιότητα ζωής. Οι εκτεταμένες ξηρασίες ή πλημμύρες, δημιουργούν προβλήματα, τα οποία δυσχεραίνουν την διαβίωση στις περιοχές όπου εμφανίζονται, με συνέπεια την υποβάθμιση του επιπέδου διαβίωσης.

Λόγω της πολύπλευρης αυτής συμμετοχής του περιβάλλοντος στην ανθρώπινη ζωή, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, έχουν γίνει πολλές προσπάθειες σχετικά με την μέτρηση των περιβαλλοντικών συνθηκών. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) έχει προκρίνει ένα σύνολο δεικτών, οι οποίοι καλούνται «βασικοί περιβαλλοντικοί δείκτες». Στους δείκτες αυτούς περιλαμβάνονται οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, οι εκπομπές ουσιών που καταστρέφουν το όζον, η ένταση χρήσης του πόσιμου νερού, η ένταση χρήσης των πηγών ενέργειας κ.ά.. Ωστόσο, όσο

αφορά την ποιότητα ζωής σε σχέση με τις περιβαλλοντικές συνθήκες, οι δείκτες αυτοί δεν επαρκούν. Απαιτείται μεγαλύτερη έρευνα για τις συνέπειες των περιβαλλοντικών συνθηκών στον άνθρωπο, καθώς επίσης και για την διανομή της περιβαλλοντικής μόλυνσης ή των καταστροφών στους ανθρώπους.

3.1.6 ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Το φυσικό περιβάλλον, όπως παρουσιάστηκε στην παραπάνω παράγραφο επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα ζωής του ατόμου. Ωστόσο, πολλές φορές η έννοια περιβάλλον δεν αναφέρεται στο φυσικό περιβάλλον, αλλά περιορίζεται στο περιβάλλον εντός του οποίου ο άνθρωπος κινείται, δραστηριοποιείται, δημιουργεί κοινωνικές σχέσεις, διασκεδάσει κλπ. Αναφερόμενοι σε αυτό το περιβάλλον, ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που επηρεάζει την ποιότητα ζωής είναι η ασφάλεια.

Σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, όλοι οι άνθρωποι επιζητούν την προσωπική και οικονομική ασφάλεια. Η προσωπική ασφάλεια αναφέρεται τόσο στην σωματική ακεραιότητα του ατόμου, όσο και στην γενικότερη ασφάλεια του (θύμα κλοπής, εκβιασμού, κλπ.). Οι δείκτες εγκληματικότητας και ατυχημάτων είναι αντιπροσωπευτικοί δείκτες για το επίπεδο ασφάλειας σε μια περιοχή. Στατιστικά στοιχεία για τους δείκτες αυτούς υπάρχουν είτε μέσα από έρευνες είτε από τα αρχεία και τις αναφορές της αστυνομίας. Αυξημένα επίπεδα εγκληματικότητας ή μεγάλος αριθμός ατυχημάτων επηρεάζουν αρνητικά το επίπεδο διαβίωσης του ανθρώπου, υποβαθμίζοντας παράλληλα και την ποιότητα ζωής. Έρευνες σχετικά με τα στατιστικά στοιχεία των παραπάνω δεικτών πραγματοποιούνται από διάφορους διεθνείς οργανισμούς, όπως το Ινστιτούτο Διαπεριφερειακού Εγκλήματος και Δικαιοσύνης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, UNICRI).

Η οικονομική ασφάλεια αναφέρεται στην σιγουριά του ατόμου για το εισόδημα που κερδίζει. Η υποκειμενική κρίση του κάθε ανθρώπου επηρεάζει το επίπεδο οικονομικής ασφάλειας ή ανασφάλειας που αισθάνεται. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι βασικοί παράγοντες οι οποίοι αυξάνουν το αίσθημα ανασφάλειας. Ένας τέτοιος παράγων είναι η εργασιακή αστάθεια. Οι συχνές αλλαγές στο αντικείμενο της εργασίας ή οι συχνές αλλαγές εργοδοτών δημιουργούν φόβο για το μέλλον και συνεπώς εργασιακή ανασφάλεια. Δεύτερος παράγοντας είναι το επίπεδο ανεργίας. Υψηλό

επίπεδο ανεργίας ισοδυναμεί με αυξημένη προσφορά εργασίας, δηλαδή υψηλότερο ανταγωνισμό στην εύρεση εργασίας, στοιχεία σαφώς αρνητικά. Επίσης, σημαντικούς παράγοντας είναι τα εργατικά ατυχήματα και οι παθήσεις γενικά. Ένα εργατικό ατύχημα ή μια σοβαρή πάθηση μπορεί να απαιτήσουν πολλά έξοδα, πολύ χρόνο ίασης ή ακόμα και απώλεια της εργασίας. Συνεπώς, ένα επάγγελμα στο οποίο παρατηρείται υψηλός αριθμός εργατικών ατυχημάτων ή ένα βεβαρημένο ατομικό ιστορικό σοβαρών ασθενειών σαφώς και αυξάνουν την οικονομική ανασφάλεια. Τέλος, σημαντικός όσο και αναπόφευκτος παράγοντας είναι το γήρας. Οι ευκαιρίες ή δυνατότητες ενός ηλικιωμένου για εργασία είναι περιορισμένες, γεγονός που δημιουργεί οικονομική ανασφάλεια.

Η δημιουργία ενός δείκτη για την μέτρηση της οικονομικής ασφάλειας ή ανασφάλειας σε μια χώρα εμπεριέχει αρκετές δυσκολίες. Αρχικά, λόγω του μεγάλου αριθμού παραγόντων που την προκαλούν ή την επηρεάζουν, απαιτείται εκτεταμένη έρευνα και καταγραφή των στοιχείων. Επιπλέον, θα πρέπει να εξετάζεται και η διανομή της οικονομικής ανασφάλειας στους κατοίκους μιας χώρας. Η χρήση ενός αθροιστικού αποτελέσματος για το σύνολο της χώρας θα παραποιεί την πραγματικότητα, καθώς η διακύμανση μπορεί να είναι μεγάλη. Ωστόσο, η δημιουργία ενός δείκτη κρίνεται απαραίτητη, καθώς το επίπεδο της οικονομικής ασφάλειας επηρεάζει την ποιότητα ζωής, συνεπώς και το επίπεδο ευημερίας.

3.2 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ & ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

3.2.1 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

Στην πρώτη παράγραφο του παρόντος κεφαλαίου, παρουσιάζονται οι βασικότερες μη νομισματικές συνισταμένες διαμόρφωσης της ποιότητας ζωής. Λόγω της σημαντικής τους συνεισφοράς στην διαμόρφωση της ευημερίας του ανθρώπου, ο τρόπος μέτρησης τους αποτελεί αντικείμενο εκτεταμένης μελέτης. Έχουν προκύψει τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να μετρηθεί ο επηρεασμός της ποιότητας ζωής. Η πρώτη βασίζεται στην υποκειμενικότητα του ατόμου, όπου κάθε άτομο κρίνει τον εαυτό του και αξιολογεί το ποιοτικό επίπεδο της ζωής του. Η δεύτερη βασίζεται στην έννοια των δυνατοτήτων, όπου το άτομο έχει διάφορες εναλλακτικές επιλογές και την ελευθερία να επιλέξει ανάμεσα σε αυτές. Η

τρίτη τέλος, στηρίζεται στην έννοια της δίκαιης διανομής, όπου τα μη νομισματικά στοιχεία της ποιότητας ζωής διανέμονται έτσι ώστε να γίνονται σεβαστές οι προτιμήσεις των ανθρώπων.

3.2.1.1 ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ

Ο άνθρωπος, ως νοήμον ον, έχει την ικανότητα να κρίνει, να αξιολογεί και να επιλέγει. Υπό το πρίσμα αυτό, δεν υπάρχει καλύτερος κριτής από τον ίδιο τον άνθρωπο ώστε να αξιολογήσει την ατομική του κατάσταση. Συνεπώς, η μέτρηση της ατομικής υποκειμενικής ευημερίας θα καταδείξει και το επίπεδο ποιότητας ζωής που απολαμβάνει το άτομο. Η θεώρηση ωστόσο του ατόμου ως τέλειος κριτής είναι μάλλον ουτοπική. Ο άνθρωπος επηρεάζεται από καταστάσεις, αναμνήσεις, προκαταλήψεις, συναισθήματα της στιγμής κ.ά., λαμβάνοντας πολλές φορές αποφάσεις οι οποίες δεν βελτιώνουν την ποιότητα ζωής του. Η τελική διαμόρφωση ουσιαστικά της υποκειμενικής ευημερίας προέρχεται από την συνιστώσα της ικανοποίησης που λαμβάνει ο άνθρωπος σχετικά με την ζωή του, τα αρνητικά συναισθήματα και τα θετικά συναισθήματα που βιώνει.

Ωστόσο, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, ο άνθρωπος δεν είναι τέλειος κριτής. Παρότι έχει την δυνατότητα να προσαρμόζεται στις διάφορες συνθήκες και καταστάσεις, υπάρχουν κάποιες αρχές και πεποιθήσεις βάση των οποίων διαμορφώνει ένα πρότυπο ζωής που ακολουθεί. Το πρότυπο ζωής αυτό, ουσιαστικά, ορίζει κάποια ελάχιστα επίπεδα, τα οποία αν επιτευχθούν από το εκάστοτε άτομο, θα θεωρεί το επίπεδο ζωής του ικανοποιητικό. Το γεγονός αυτό δημιουργεί πολλές φορές το εξής παράλογο: άνθρωπος με υψηλότερο ποιοτικό επίπεδο ζωής, να δηλώνει λιγότερο ικανοποιημένος από κάποιον άλλο με χαμηλότερο ποιοτικό επίπεδο ζωής, απλά επειδή τα πρότυπα ζωής του πρώτου είναι πιο απαιτητικά.

Η προσέγγιση της υποκειμενικής ευημερίας συνεπώς, εμπεριέχει κάποιες αδυναμίες και προβλήματα. Πρώτον, απαιτεί την ύπαρξη στοιχείων για οτιδήποτε μπορεί να επηρεάσει την λαμβάνουσα ικανοποίηση ζωής ή τα συναισθήματα του ατόμου. Επίσης, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή κατά την διάρκεια διαπροσωπικών συγκρίσεων, καθώς διαφορές στην υποκειμενική ευημερία μπορεί να οφείλονται σε διαφορετικά στάνταρ ζωής. Ωστόσο, εφόσον αντικείμενο εξέτασης είναι η ποιότητα

ζωής, τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την προσέγγιση της υποκειμενικής ευημερίας έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα.

3.2.1.2 ΘΕΩΡΙΑ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ

Η αξιολόγηση της ποιότητας ζωής, βάση της θεωρίας των δυνατοτήτων, στηρίζεται σε εντελώς διαφορετικά στοιχεία σε σχέση με την προσέγγιση της υποκειμενικής ευημερίας. Η θεωρία των δυνατοτήτων δεν επικεντρώνεται στις προσωπικές αναφορές του κάθε ανθρώπου αλλά προσπαθεί να αποβάλει τα προσωπικά συναισθήματα. Η αξιολόγηση της ποιότητας ζωής εδώ, βασίζεται στις διαθέσιμες επιλογές του ανθρώπου και την ελευθερία απόφασης ποια από αυτές θα πραγματοποιήσει. Συνεπώς, όσο μεγαλύτερο αριθμό επιλογών διαθέτει κάποιος για πτυχές της ζωής του που θεωρεί σημαντικές, τόσο αυξάνεται και η ποιότητα ζωής του. Με αυτόν τον τρόπο, οι προσωπικές αντιλήψεις, προκαταλήψεις, συναισθήματα κλπ., που επηρεάζουν την τελική απόφαση, δεν επηρεάζουν την μέτρηση του επιπέδου ποιότητας ζωής.

Η θεωρία των δυνατοτήτων, πέρα από την μέτρηση της ποιότητας ζωής, λόγω του τρόπου λειτουργίας της, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως μέτρο για την αξιολόγηση πολιτικών σχετικά με την ποιότητα ζωής. Πολιτικές που διευρύνουν τις διαθέσιμες επιλογές του ανθρώπου σαφώς και κινούνται προς την βελτίωση της ποιότητας ζωής. Ωστόσο, η δημιουργία αντικειμενικών δεικτών, που θα καταγράφουν τις δυνατότητες επιλογής του ανθρώπου και τις μεταβολές αυτών, αποτελεί πρόβλημα. Τα τελευταία χρόνια, το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, με την Πρωτοβουλία για την Φτώχεια και την Ανθρώπινη Ανάπτυξη (Oxford Poverty & Human Development Initiative), προσπαθεί να δημιουργήσει ένα δείκτη μέτρησης της φτώχειας με την σύνταξη ερωτηματολογίου βάση της θεωρίας δυνατοτήτων.

3.2.1.3 ΘΕΩΡΙΑ ΔΙΚΑΙΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ

Οι δύο παραπάνω προσεγγίσεις για την μέτρηση της ποιότητας ζωής, έχουν αναπτυχθεί βασιζόμενες περισσότερο στην ψυχολογική και στην φιλοσοφική οπτική. Η θεωρία της δίκαιης κατανομής αντίθετα, βασίζεται στην οικονομική οπτική. Η βάση της θεωρίας της δίκαιης κατανομής είναι η κατανάλωση.

Βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της κατανάλωσης είναι το μέγεθος των διαθέσιμων πόρων. Εφόσον ένας άνθρωπος διαθέτει τους ίδιους διαθέσιμους πόρους με

κάποιον άλλο, τότε έχει και σε μεγάλο βαθμό τις ίδιες αντικειμενικές δυνατότητες επιλογής για το πώς θα τους χρησιμοποιήσει. Η θεωρία της δίκαιης κατανομής απαιτεί την δημιουργία κριτηρίων ισότητας διανομής των διαθέσιμων πόρων μεταξύ των ανθρώπων. Μέσω της προσέγγισης αυτής, άνθρωποι με το ίδιο ύψος διαθέσιμων πόρων, είναι σε θέση δυνητικά να απολαύσουν το ίδιο επίπεδο ποιότητας ζωής. Εάν οι άνθρωποι δηλώνουν διαφορετικό επίπεδο ποιότητας ζωής, είτε λόγω λανθασμένων επιλογών είτε λόγω διαφορετικών προτύπων ζωής, είτε για οποιοδήποτε άλλο λόγο, αυτό είναι κάτι το οποίο δεν εξετάζεται από την προσέγγιση αυτή.

3.2.2 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Οι τρεις προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν για τον τρόπο μέτρησης της ποιότητας ζωής, έχουν ένα κοινό στοιχείο. Στην υποκειμενική ευημερία, το άτομο κρίνει τον εαυτό του, ενώ στην θεωρία δυνατοτήτων και στην θεωρία της δίκαιης κατανομής το άτομο επιλέγει πώς θα ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Συνεπώς το άτομο έχει την ικανότητα της επιλογής. Το ερώτημα που προκύπτει είναι με ποιον τρόπο τελικά «διαμορφώνεται» η επιλογή αυτή. Ποιος ο λόγος της διαφορετικότητας μεταξύ των επιλογών των ατόμων;

Η λέξη πολιτισμός συναντάται πρώτη φορά στην αρχαία Ελλάδα και προέρχεται από τη λέξη πολίτης. Η σημασία που της αποδιδόταν τότε ήταν ως η συμπεριφορά του πολίτη μέσα στο περιβάλλον της πόλης ως μορφής κοινωνικής ζωής¹⁶. Στα Νέα Ελληνικά την λέξη πολιτισμό επανέφερε ο Αδαμάντιος Κοραΐς ως ισοδύναμο της γαλλικής λέξης *civilisation*. Η έννοια που της αποδίδεται σήμερα πέρα από τις πνευματικές και αισθητικές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, δίδει μεγάλη σημασία στα παράγωγα της υλικής ανάπτυξης της κοινωνίας¹⁷.

Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Καστοριάδης, η ζωγραφική, η αρχιτεκτονική, η μουσική, η ευγένεια στις διαπροσωπικές σχέσεις, η ποιότητα των υλικών αγαθών, κλπ., αποτελούν εκφράσεις μόνο του πολιτισμού ως εκφράσεις των προτεραιοτήτων της ζωής. Ως πολιτισμό ορίζει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες υπάρχουν, τη φιλοσοφική τους θέσμιση, που ως συνέπεια έχει την εξαγωγή των συλλογικών και ατομικών στόχων και προτεραιοτήτων της καθημερινής ζωής¹⁸. Οι πηγές του θεσμού

¹⁶ Όλγα Ι. Βαρτζιώτη, 2005, «Η λέξη πολιτισμός και η σημασία της», σελ. 261

¹⁷ Όλγα Ι. Βαρτζιώτη, 2005, «Η λέξη πολιτισμός και η σημασία της», σελ. 269

¹⁸ Κορνήλιος Καστοριάδης, 1981, «Η φαντασιακή θέσμιση των κοινωνιών», εκδ. ΚΕΡΔΟΣ

κατά τον Καράση είναι δύο, το έθιμο και ο νόμος. Το έθιμο εκφράζει την φαντασία ενώ ο νόμος την λογική. Ο νόμος, που πρώτη φορά χρησιμοποιείται στο Σύνταγμα του Κλεισθένη (507/506 π.Χ.) με την έννοια του κανόνα δικαίου, αντικαθιστά τον άγραφο κανόνα (έθιμο) με ένα νέο κανόνα δικαίου που προβλέπει και ορίζει αυστηρά την οργάνωση και λειτουργία του θεσμού¹⁹.

Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός είναι το σημείο αναφοράς γύρω από το οποίο θα αναπτυχθεί μια κοινωνία. Συνεπώς η διαφορετικότητα των κοινωνιών είναι αποτέλεσμα της διαφορετικότητας των πολιτισμών. Ο ιστορικός Γρηγόριος της Τουρ (Grégoire de Tours, 538-594 π.Χ.) διακρίνει δύο πολιτισμούς, τον δυτικό και τον ελληνορωμαϊκό, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι «Η ιδιωτικοποίηση των πάντων, είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ευρώπης των Βαρβάρων – στους αντίποδες, κυριολεκτικά, του ελληνορωμαϊκού κόσμου που συνεχίζει την παράδοση της ελληνικής «πόλεως» της πολιτικής τέχνης και επιστήμης». Αντίστοιχα, ο καθηγητής Χρήστος Γιανναράς αναφέρει «Τελικά μπορούμε να μιλάμε για δύο και μόνο «παραδείγματα» πολιτισμού (τρόπου του βίου) στην ιστορία: Το ελληνικό κοινωνιοκεντρικό-πολιτικό και το βαρβαρικό ατομοκεντρικό»²⁰.

Εν κατακλείδι, ο πολιτισμός του κάθε λαού, της κάθε κοινωνίας, είναι βασικός καταλύτης στην διαμόρφωση του ατόμου. Οι εμπειρίες, τα ερεθίσματα, τα συναισθήματα, κλπ., που βιώνει ένα άτομο και που τελικά είναι τα στοιχεία που επηρεάζουν τις επιλογές του, είναι άμεσα συνδεδεμένα με τον πολιτισμό της κοινωνίας εντός της οποίας ζει το άτομο αυτό. Συνεπώς, και η διαφορετικότητα των αξιολογήσεων και των επιλογών του ατόμου είναι αποτέλεσμα της διαφορετικότητας των πολιτισμών μεταξύ των κοινωνιών.

¹⁹ Μαρριανός Δ. Καράσης, Ομότ. καθηγητής ΑΠΘ, «Η ακτινοβολία των ελληνικών δικαιοκτικών ιδεών και θεσμών στο ευρωπαϊκό στερέωμα»

²⁰ Χρήστος Γιανναράς, 17/12/2012, «Ο χαμένος πολιτισμός του “δημοσίου συμφέροντος”»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΕΙΚΤΩΝ - ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ανάλυση που προηγήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια ανέδειξε τα νομισματικά και μη νομισματικά στοιχεία που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής. Παράλληλα με την παρουσίαση των στοιχείων αυτών, επισημάνθηκαν και κάποιοι δείκτες που χρησιμοποιούνται για την μέτρηση τους. Μέσω της χρήσης των δεικτών αυτών μπορούν να παραχθούν ενδιαφέροντα στοιχεία. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν είναι επαρκή ώστε να εξαχθούν πλήρη αποτελέσματα και να μετρηθεί η κοινωνική πρόοδος. Υπάρχει ένας αριθμός από ουσιαστικές αδυναμίες, οι οποίες παρουσιάζονται στη συνέχεια, που καθιστούν την ανάγκη δημιουργίας ενός σύνθετου δείκτη επιτακτική.

Αρκετοί ερευνητές, επιστήμονες αλλά και διεθνείς οργανισμοί έχουν προσπαθήσει και προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα όσο το δυνατόν πληρέστερο σύνθετο δείκτη, ο οποίος να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέτρο της κοινωνικής προόδου. Τα Ηνωμένα Έθνη, από το 1990 έχουν δημιουργήσει ένα τέτοιο δείκτη, τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index, HDI), ο οποίος συνεχίζει να χρησιμοποιείται και σήμερα. Ιδιαίτερη αναφορά και ανάλυση του δείκτη HDI πραγματοποιείται παρακάτω στο παρόν κεφάλαιο, καθώς αποτελεί ένα πολύ σημαντικό δείκτη.

4.1 ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ – ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΝΘΕΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ

4.1.1 ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ

Η κοινωνική πρόοδος ουσιαστικά αποτυπώνει την αύξηση του επιπέδου ευημερίας που απολαμβάνει το άτομο. Η εξέταση όμως μιας κοινωνίας ανθρώπων σαν σύνολο μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα. Εάν η βελτίωση της ευημερίας ενός ατόμου συνεπάγεται την μείωση της ευημερίας κάποιου άλλου, αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί κοινωνική πρόοδος. Θα πρέπει συνεπώς, πέρα από το σύνολο, να εξετάζεται και κάθε άτομο ξεχωριστά.

Το ΑΕΠ αντιμετωπίζει το πρόβλημα αυτό, καθώς είναι ένα μέγεθος που αφορά το σύνολο της οικονομίας και εξάγει ένα αποτέλεσμα για το σύνολο της χώρας σαν μία μονάδα. Σε μια προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος αυτού, κρίθηκε σκόπιμο το

μέγεθος που θα χρησιμοποιείται να είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το οποίο ως γνωστό προκύπτει από το πηλίκο του ΑΕΠ προς τον συνολικό αριθμό των πολιτών μιας χώρας, σαν στατιστικό μέγεθος είναι απλά ο μέσος όρος. Ωστόσο, ο μέσος όρος για να θεωρηθεί αντικειμενικό μέτρο διανομής, θα πρέπει να συντρέχουν και κάποιες άλλες προϋποθέσεις. Διαφορετικά, τα αποτελέσματα τα οποία δίδει, θα εκφράζουν μια εντελώς αλλοιωμένη εικόνα. Έτσι, σε κάποιες χώρες όπου οι ανισότητες δεν είναι τόσο σημαντικές, μέσω του κατά κεφαλήν ΑΕΠ παράγονται σχετικά αποδεκτά συμπεράσματα. Σε χώρες όμως όπου υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των πολιτών (Σαουδική Αραβία, Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα κ.ά.), η εικόνα που προκύπτει από το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι μια εντελώς παραμορφωμένη πραγματικότητα.

Αντίστοιχη κατάσταση επικρατεί και στα μέτρα που αφορούν τα μη νομισματικά στοιχεία της ποιότητας ζωής. Τα αποτελέσματα των διαφόρων δεικτών που χρησιμοποιούνται, εκφράζουν τον μέσο όρο των συνθηκών μιας χώρας. Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου η συλλογή των στοιχείων γίνεται ατομικά, το τελικό αποτέλεσμα του δείκτη αντιπροσωπεύει τον μέσο όρο των απαντήσεων. Αυτό έχει σαν επακόλουθο, οι ανισότητες, που υπάρχουν στα συναισθήματα, τις εμπειρίες κλπ. μεταξύ των ανθρώπων, να χάνονται. Τα ατομικά χαρακτηριστικά δεν πρέπει να αγνοούνται, αλλά να γίνεται όσο το δυνατόν μεγαλύτερη προσπάθεια να συνεκτιμηθούν κατά τον υπολογισμό ενός δείκτη.

Το παραπάνω πρόβλημα κατά την εφαρμογή των μεμονωμένων δεικτών ωστόσο, δεν είναι το μοναδικό. Στην ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στα προηγούμενα δύο κεφάλαια της παρούσας εργασίας, για κάθε συνιστώσα της ποιότητας ζωής που παρουσιαζόταν, αναφέρονταν και κάποιος δείκτης μέτρησης της. Αυτό που μπορεί κανείς εύκολα να παρατηρήσει, είναι ότι ο εκάστοτε δείκτης αναφερόταν στην μέτρηση μιας και μόνο πτυχής της ποιότητας ζωής (π.χ. για την μέτρηση της προσωπικής υγείας αναφέρεται ο δείκτης θνησιμότητας ο οποίος εξετάζει μόνο την προσωπική υγεία).

Ωστόσο, η μελέτη στοιχείων μεμονωμένα για την κάθε συνιστώσα της ποιότητας ζωής, εκτός του ότι δεν μπορεί να δώσει μια πλήρη αντικειμενική εικόνα, κρύβει δύο ακόμα πολύ σημαντικές αδυναμίες. Πρώτον, με τον τρόπο αυτό αγνοούνται οι αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των διαφόρων πτυχών της ποιότητας ζωής. Οι αλληλεπιδράσεις όμως είναι αποδεδειγμένα σημαντικές. Το γεγονός ότι τα άτομα με

υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο συνήθως κερδίζουν υψηλότερο εισόδημα, ζουν περισσότερο και απολαμβάνουν ποιοτικότερα τον ελεύθερο χρόνο τους, αποτελεί ένα ενδεικτικό αλλά πολύ ουσιώδες παράδειγμα. Συνεπώς, η παράλειψη εξέτασης των σχέσεων αυτών σίγουρα θα οδηγήσει στην εξαγωγή λανθασμένων συμπερασμάτων. Δεύτερον, η απομόνωση του αποτελέσματος ενός δείκτη δεν επιτρέπει να γίνει αντιληπτή η ταυτόχρονη δυσχέρεια ή βελτίωση της ποιότητας ζωής λόγω μιας άλλης πτυχής. Με τον τρόπο αυτό δηλαδή, δεν λαμβάνεται υπόψη ότι κάποιος μπορεί να είναι πλούσιος και ταυτόχρονα να διαθέτει και πολύ ελεύθερο χρόνο, ή αντίθετα να είναι φτωχός και ταυτόχρονα να διαθέτει και ελάχιστο ελεύθερο χρόνο. Οι παραλείψεις αυτές ωστόσο, οδηγούν στην εξαγωγή λανθασμένων συμπερασμάτων, τα οποία μπορεί να είναι αιτία εσφαλμένων αποφάσεων, ακόμα και αιτία εσφαλμένου πολιτικού σχεδιασμού.

Πέρα όμως από τις παραπάνω αδυναμίες, οι οποίες καθιστούν την χρήση των μεμονωμένων δεικτών για την μέτρηση της κοινωνικής προόδου μη αποδεκτή, υπάρχουν και κάποια άλλα προβλήματα πιο πρακτικά. Οι συνιστώσες, νομισματικές και μη, οι οποίες επηρεάζουν την ποιότητα ζωής είναι πολλές. Αυτό συνεπάγεται ότι θα απαιτείται η ύπαρξη πολλών διαφορετικών δεικτών, ενός για κάθε συνιστώσα. Το γεγονός αυτό όσο και αν δεν φαίνεται, κρύβει αρκετά προβλήματα. Αρχικά, η συλλογή στοιχείων ώστε να δημιουργηθούν βάσεις δεδομένων για κάθε δείκτη σε πολλές περιπτώσεις είναι χρονοβόρα, κουραστική και πολυέξοδη. Επιπλέον, και μετά την δημιουργία βάσεων δεδομένων, οι τυχόν αλλαγές, διορθώσεις, συμπληρώσεις κλπ, θα έχουν τα ίδια προβλήματα. Επίσης, η εξέταση πολλών δεικτών και δεδομένων μαζί δεν διευκολύνει την μελέτη, επεξεργασία και εξαγωγή συμπερασμάτων. Παράλληλα, η κατανόηση των συμπερασμάτων που θα προκύπτουν θα είναι δύσκολη, επίπονη και ίσως να απαιτεί και εξειδικευμένες γνώσεις.

Τα προβλήματα αυτά ήταν που πίεσαν προς την εύρεση ενός σύνθετου δείκτη μέτρησης της κοινωνικής προόδου, ο οποίος θα συνδυάζει τις πληροφορίες των μεμονωμένων δεικτών και θα παράγει ικανοποιητικά συμπεράσματα αντιμετωπίζοντας παράλληλα τις αδυναμίες των μεμονωμένων δεικτών.

4.1.2 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΝΘΕΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ

Οι προσπάθειες για την δημιουργία ενός σύνθετου δείκτη, ο οποίος να αποτελεί το μέτρο για την ποιότητα ζωής και συνεπώς μέτρο και για την κοινωνική πρόοδο, είναι συνεχείς. Ωστόσο μέχρι σήμερα, καμία προσπάθεια δεν έχει επιτευχθεί με πλήρη επιτυχία παράγοντας έναν πλήρη και αντικειμενικό δείκτη που να περικλείει πληροφορίες από όλες τις συνισταμένες της ποιότητας ζωής. Οι μέθοδοι που κυρίως ακολουθούνται για την εξαγωγή του σύνθετου αυτού δείκτη είναι τέσσερις: συνδυασμός μέσων όρων διαφόρων συνιστωσών, συνδυασμός ατομικών μεμονωμένων δεικτών, συνδυασμός ατομικών – προσωπικών εμπειριών και η προσέγγιση της ισοδυναμίας.

4.1.2.1 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΜΕΣΩΝ ΟΡΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΥΝΙΣΤΩΣΩΝ: Η πρώτη μέθοδος δημιουργίας ενός σύνθετου δείκτη είναι μέσω του συνδυασμού μεμονωμένων δεικτών διαφόρων πτυχών της ποιότητας ζωής, τα αποτελέσματα των οποίων προέρχονται από μέσους όρους. Επιλέγονται οι δείκτες οι οποίοι έχουν την μεγαλύτερη επιρροή στην ποιότητα ζωής και σταθμίζονται βάση της βαρύτητας τους στην διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος. Η μέθοδος αυτή έχει και πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, ωστόσο, οι περισσότεροι σύνθετοι δείκτες που χρησιμοποιούνται σήμερα βασίζονται σε αυτήν.

Τα κυριότερα πλεονεκτήματα είναι η απλότητα δημιουργίας του δείκτη και οι μικρές απαιτήσεις σε δεδομένα, καθώς αρκετά υπάρχουν ήδη. Στην αντίπερα όχθη, τα αποτελέσματα που παράγονται συνεχίζουν να στηρίζονται στο μέσο όρο, πράγμα που μπορεί να αλλοιώσει την πραγματική εικόνα. Επίσης, η επιλογή των σημαντικότερων συνιστωσών της ποιότητας ζωής και η στάθμισή τους δεν προέρχεται μέσω κάποιου αντικειμενικού συστήματος αλλά αποτελεί υποκειμενική επιλογή. Επιπλέον, οι χώρες παρουσιάζουν διαφορές στις συνθήκες ζωής, στην νοοτροπία και στην ιδιοσυγκρασία του λαού κ.ά., συνεπώς η χρήση του ίδιου ακριβώς δείκτη δεν θα συνυπολογίζει τις διαφορές αυτές.

4.1.2.2 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ: Η δεύτερη μέθοδος που χρησιμοποιείται, βασίζεται περισσότερο στα ατομικά χαρακτηριστικά κάθε ατόμου. Στην περίπτωση αυτή, συνδυάζονται τα ατομικά στοιχεία από διάφορες πτυχές της ποιότητας ζωής και παράγεται ένα ατομικό αποτέλεσμα. Στην

συνέχεια, υπολογίζεται ο μέσος των ατομικών αποτελεσμάτων και βάση αυτού εξαγονται τα όποια συμπεράσματα για το σύνολο του δείγματος ή του πληθυσμού.

Η τεχνική αυτή είναι σαφώς καλύτερη από την προηγούμενη. Συνδυάζει την απλότητα στην δημιουργία και την ερμηνεία, ενώ παράλληλα λαμβάνει υπόψη κατά τον υπολογισμό τα ατομικά χαρακτηριστικά, στοιχείο πολύ σημαντικό για την κοινωνική πρόοδο. Παράλληλα, ο μέσος αποτελεί καλύτερο στατιστικό στοιχείο από τον μέσο όρο, δίδοντας μια αντικειμενικότερη εικόνα της πραγματικότητας. Στην πράξη η τεχνική αυτή δεν χρησιμοποιείται ευρέως. Το σημαντικότερο πρόβλημα, το οποίο καθιστά την εφαρμογή της δύσκολη, είναι το γεγονός ότι απαιτούνται βάσεις δεδομένων με ατομικές πληροφορίες από τις διάφορες πτυχές της ποιότητας ζωής του κάθε ατόμου. Επίσης υφίσταται και το πρόβλημα επιλογής του τρόπου στάθμισης των διαφόρων συνιστωσών της ποιότητας ζωής σε ατομικό επίπεδο.

4.1.2.3 ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ – ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ: Ο συνδυασμός των προσωπικών εμπειριών για την παραγωγή ενός σύνθετου δείκτη, αποτελεί μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση από τις δύο προηγούμενες. Στην περίπτωση αυτή, εξετάζονται τα ατομικά συναισθήματα σε συνάρτηση με τον χρόνο, μέσω της χρήσης του δείκτη U. Ο άνθρωπος διανέμει τον διαθέσιμο χρόνο του σε διάφορες δραστηριότητες οι οποίες του προκαλούν θετικά και αρνητικά συναισθήματα. Ο δείκτης U μετρά το ποσοστό του χρόνου στο οποίο το ισχυρότερο συναίσθημα του ατόμου ήταν αρνητικό.

Τα δεδομένα για τον δείκτη U συλλέγονται με την Day Reconstruction Method. Οι ερωτηθέντες καλούνται να ανακατασκευάσουν και να διαχωρίσουν την προηγούμενη μέρα τους σε τμήματα – επεισόδια, βάση ενός ειδικά δομημένου ερωτηματολογίου. Έπειτα, καλούνται να απαντήσουν συγκεκριμένες ερωτήσεις για κάθε τμήμα ξεχωριστά, από τις οποίες προκύπτει το πιο έντονο συναίσθημα σε κάθε επεισόδιο. Αν το εντονότερο συναίσθημα ήταν αρνητικό, τότε το επεισόδιο ταξινομείται ως δυσάρεστο.

Η δυσκολία εφαρμογής της μεθόδου αυτής, όπως είναι αναμενόμενο, έγκειται στην συλλογή των απαιτούμενων δεδομένων. Εν τούτοις, η χρήση της επιφέρει δύο πολύ σημαντικά πλεονεκτήματα. Πρώτον, επιτρέπει την σύγκριση μεταξύ των ατόμων, μέσω των υποκειμενικών ατομικών τους στοιχείων, και δεύτερον, επιτρέπει την σύγκριση

μεταξύ των χωρών, συνυπολογίζοντας τα ατομικά χαρακτηριστικά των κατοίκων κάθε χώρας.

4.1.2.4 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΔΥΝΑΜΙΑΣ: Η τελευταία τεχνική για την δημιουργία ενός σύνθετου δείκτη είναι η προσέγγιση της ισοδυναμίας, η οποία βασίζεται στην έννοια του ισοδύναμου εισοδήματος. Εξετάζεται το ύψος του εισοδήματος το οποίο θα καταστήσει το άτομο αδιάφορο σε σχέση με την κατάσταση που ήδη βρίσκεται. Αντίστοιχα για τις μη νομισματικές πτυχές της ποιότητας ζωής, εξετάζεται το επίπεδο εκείνο μιας συνιστώσας, το οποίο θα αφήσει το άτομο αδιάφορο σε σχέση με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται.

Το βασικό πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής συνίσταται στην αποφυγή επηρεασμού του αποτελέσματος από προσωπικές εμπειρίες, πεποιθήσεις, φιλοδοξίες, κλπ. Επίσης, με τον τρόπο αυτό μπορεί να γίνει ένας πιο αντικειμενικός προσδιορισμός της βαρύτητας των διαφόρων συνιστωσών της ποιότητας ζωής και στάθμισή τους. Ωστόσο, υπάρχουν και πολύ σημαντικά μειονεκτήματα τα οποία καθιστούν την χρήση της μεθόδου δύσκολη. Αρχικά, θα πρέπει οι άνθρωποι να έχουν σαφώς καθορισμένες προτιμήσεις για κάθε πτυχή της ποιότητας ζωής, ώστε να έχουν και την δυνατότητα να τις αξιολογήσουν. Επιπλέον, ακόμα και αν υπάρχουν συγκεκριμένες προτιμήσεις για όλες τις πτυχές της ποιότητας ζωής, η ορθή αξιολόγηση τους (αποδίδοντας αξία κοντά στην αντικειμενική αξία) είναι στις περισσότερες περιπτώσεις δύσκολο να γίνει.

4.2 ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το ΑΕΠ για πολλά χρόνια χρησιμοποιούνταν ως δείκτης κοινωνικής προόδου. Ωστόσο, πολλές δεκαετίες πριν, είχε γίνει ήδη αντιληπτό ότι δεν μπορεί να διαδραματίσει το ρόλο αυτό με επιτυχία. Ο Robert F. Kennedy, γερουσιαστής των Η.Π.Α. και αδερφός του προέδρου John F. Kennedy, είχε τοποθετηθεί χαρακτηριστικά λέγοντας:

«Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) δεν αφήνει χώρο για την υγεία των παιδιών μας, την ποιότητα της εκπαίδευσής τους ή την χαρά του παιχνιδιού τους. Δεν περιλαμβάνει την ομορφιά της ποίησής μας ή την συνοχή των γάμων μας, το επίπεδο των συζητήσεων για τα κοινά ή την πληρότητα των 108 κυβερνητικών λειτουργιών μας. Δεν μετράει ούτε την εξυπνάδα μας,

ούτε το θάρρος μας, ούτε τη σοφία μας, ούτε τις γνώσεις μας, ούτε τη συμπόνια μας ούτε την αφοσίωση μας στην πατρίδα μας, μετράει τα πάντα, εκτός από αυτά που κάνουν τη ζωή πολύτιμη». (R. F. Kennedy)

Η εύρεση συνεπώς ενός άλλου δείκτη, που να συνυπολογίζει και άλλες πτυχές της ποιότητας ζωής πέρα του εισοδήματος, ήταν αντικείμενο έντονης διερεύνησης αρκετές δεκαετίες πριν. Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index, HDI) αποτελεί μια επιτυχημένη προσπάθεια δημιουργίας ενός τέτοιου σύνθετου δείκτη και θεωρείται μέχρι σήμερα ως ό,τι πιο κοντινό έχει παραχθεί σε δείκτη μέτρησης της κοινωνικής προόδου.

4.2.1 ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης δημιουργήθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη και πρωτοεμφανίστηκε στην Έκθεση Ανθρώπινης Ανάπτυξης του 1990 (Human Development Report, 1990). Είναι ένας σύνθετος δείκτης που συνδυάζει τρεις από τις βασικότερες πτυχές της ποιότητας ζωής, το εισόδημα, την εκπαίδευση και την υγεία. Σκοπός της δημιουργίας του HDI είναι η απεικόνιση σε ένα μοναδικό μέτρο τόσο της οικονομικής όσο και της κοινωνικής ανάπτυξης. Σήμερα, ο HDI αποτελεί ένα από τα πιο διαδεδομένα εργαλεία και χρησιμοποιείται ως δείκτης κοινωνικής προόδου από πάρα πολλά κράτη διαθέτοντας στοιχεία για 187 χώρες σε όλο τον κόσμο.

4.2.2 ΠΩΣ ΥΠΟΛΟΓΙΖΕΤΑΙ Ο ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο HDI όπως ειπώθηκε και παραπάνω, προκύπτει ως συνδυασμός τριών πτυχών της ποιότητας ζωής. Λαμβάνοντας μεμονωμένους δείκτες από κάθε πτυχή, προκύπτει ως συνισταμένη αυτών.

Αρχικά, οι δείκτες που είχαν επιλεγεί ήταν το πραγματικό κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν προσαρμοσμένο με τον δείκτη Ισοτιμίας Αγοραστικής Δύναμης (Purchasing Power Parity – PPP), η δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση για τα παιδιά ηλικίας 5 έως 19 ετών και η μέση διάρκεια ζωής, για να εκφράζουν το εισόδημα, την παιδεία και την υγεία αντίστοιχα. Οι τιμές των δεικτών κυμαίνονται μεταξύ 0 και 1, με τις επιδόσεις για μια χώρα να ορίζονται ως χαμηλή για τιμή HDI από 0 έως 0.5, μεσαία για τιμή από 0.5 έως 0.799 και υψηλή για τιμή από 0.8 έως 1. Η εξίσωση με την οποία υπολογίζεται ο HDI ήταν:

$$\text{HDI} = \frac{1}{3} \frac{Z - Z_{\min}}{Z_{\max} - Z_{\min}} + \frac{1}{3} \frac{E - E_{\min}}{E_{\max} - E_{\min}} + \frac{1}{3} \frac{\log(Y) - \log(Y_{\min})}{\log(Y_{\max}) - \log(Y_{\min})}$$

όπου: Z τα έτη προσδοκώμενης ζωής, με $Z_{\max} = 85$ έτη και $Z_{\min} = 25$ έτη

E τα έτη με δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση

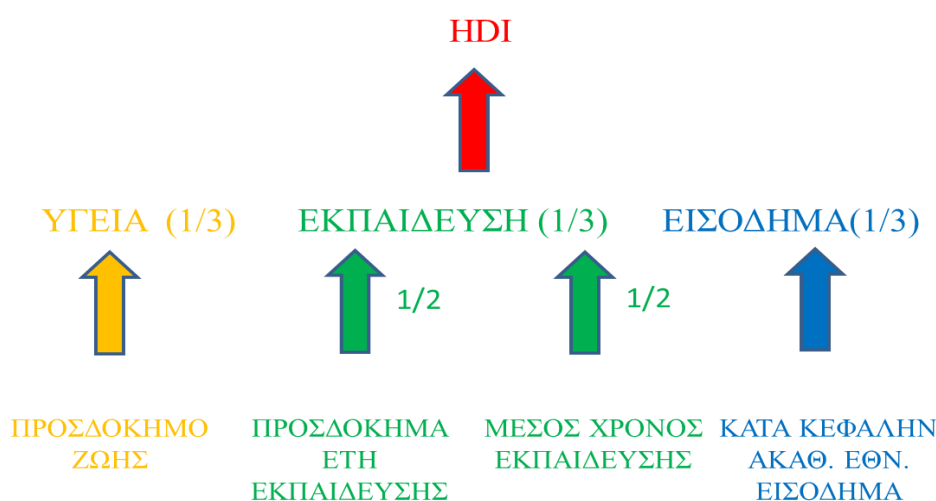
Y το πραγματικό κατά κεφαλή ΑΕΠ, με $Y_{\max} = 40.000\$$ και $Y_{\min} = 100\$$, (PPP)

Η συμπλήρωση ωστόσο 20 ετών ύπαρξης του HDI έφερε και κάποιες αλλαγές στις μεταβλητές που υπολογίζονται, ώστε να προκύψει η τιμή του. Ο δείκτης που χρησιμοποιείται για την μέτρηση της υγείας παραμένει το προσδοκώμενο ζώης κατά την γέννηση. Η μέτρηση ωστόσο της εκπαίδευσης πραγματοποιείται από συνδυασμό δύο δεικτών, των προσδοκώμενων ετών εκπαίδευσης για ένα παιδί που θα πάει σχολείο σήμερα και το μέσο των ετών εκπαίδευσης για ενήλικες 25 χρονών και πάνω. Επίσης, το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ εκφρασμένο σε PPP, αντικαθίσταται από το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα εκφρασμένο και αυτό σε PPP.

Οι αλλαγές αυτές στον υπολογισμό του HDI μετά το 2010 κρίθηκαν σκόπιμες για διάφορους λόγους. Ο συνδυασμός των δύο μεταβλητών για την μέτρηση της εκπαίδευσης, επιφέρει μια πιο ολοκληρωμένη μέτρηση, συμπεριλαμβάνοντας και τις πιο πρόσφατες αλλαγές. Παράλληλα, το κατά κεφαλήν ακαθάριστο εθνικό εισόδημα είναι ένας πιο ακριβής δείκτης, ο οποίος αντικατοπτρίζει περισσότερο την οικονομική ευρωστία και τον πλούτο μιας χώρας. Ο γενικός σκοπός των αλλαγών ήταν η βελτίωση και η εξαγωγή όσο το δυνατόν πιο ενημερωμένων και αντικειμενικών αποτελεσμάτων.

Στο δεύτερο σκέλος της εξίσωσης υπολογισμού της τιμής του HDI που αναφέρεται παραπάνω, είναι εμφανές ότι κάθε παρένθεση αφορά τον υπολογισμό μιας από τις πτυχές της ποιότητας ζωής που συμμετέχει στον δείκτη HDI. Επίσης όμως, παρατηρείται ότι κάθε παρένθεση πολλαπλασιάζεται με το 1/3. Το 1/3 ουσιαστικά αποτελεί το ποσοστό στάθμισης της υγείας, της εκπαίδευσης και του εισοδήματος. Με άλλα λόγια, δείχνει το ποσοστό συμμετοχής της κάθε πτυχής στην τελική τιμή του δείκτη HDI. Πραγματοποιείται η παραδοχή ότι η υγεία, η εκπαίδευση και το εισόδημα, είναι εξίσου σημαντικά και επηρεάζουν εξίσου την ποιότητα ζωής. Για το λόγο αυτό, η στάθμιση είναι ισομερής. Το ίδιο ισχύει και κατά τον υπολογισμό της εκπαίδευσης όπου γίνεται συνδυασμός δύο μεταβλητών, με κάθε μεταβλητή να συμμετέχει ισομερώς με ποσοστό 50%.

Συνιστώσες Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης

4.2.3 ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΔΕΙΚΤΗ

Η αρχική ιδέα δημιουργίας του δείκτη HDI ήταν η ανάγκη για εύρεση ενός πιο αντικειμενικού και πλήρη δείκτη μέτρησης της κοινωνικής προόδου σε σχέση με το ΑΕΠ. Η χρήση του HDI αποτελεί σημείο κλειδί ώστε να αναπτυχθεί περαιτέρω η αντίληψη ότι για την αξιολόγηση του επιπέδου ζωής μιας χώρας, δεν αρκεί η μέτρηση του οικονομικού της πλούτου, αλλά είναι απαραίτητη η μέτρηση και αξιολόγηση των συνθηκών υπό τις οποίες ζουν οι κάτοικοι της.

Η χρησιμότητα του HDI ποικίλει. Αρχικά, πολύ σημαντική είναι η συμμετοχή του σε πολλές χώρες στην λήψη αποφάσεων, την χάραξη κοινωνικών πολιτικών και την αξιολόγηση των προτεραιοτήτων της κυβέρνησης. Επιπρόσθετα, μέσω του κοινού μέτρου, επιτυγχάνεται η σύγκριση μεταξύ χωρών και η παραγωγή αντικειμενικών συμπερασμάτων.

Πέρα αυτών ωστόσο, η χρησιμότητα του δείκτη HDI επεκτείνεται και σε άλλους χώρους. Οι τιμές του HDI, παράλληλα με μια άλλη μεταβλητή, μπορούν να αποτελέσουν το δεύτερο στοιχείο σύγκρισης μεταξύ χωρών με κοινά χαρακτηριστικά. Ο Michael Ross επέλεξε να διερευνήσει την σχέση του HDI με τον ορυκτό πλούτο χωρών των οποίων η οικονομία βασίζεται στον ορυκτό πλούτο. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε ήταν, ότι οι κοινωνίες των χωρών, με εξάρτηση της οικονομίας από τον

ορυκτό πλούτο, διακατέχονται από περισσότερη φτώχεια και διαφθορά και οι κυβερνήσεις τους είναι περισσότερο αυταρχικές σε σχέση με άλλες χώρες²¹.

Επιπλέον, ο περιορισμός της χρήσης του HDI σε εθνικό επίπεδο δεν είναι απαραίτητο, καθώς μπορεί να αποτελέσει μέτρο σύγκρισης και εντός της χώρας. Η μεθοδολογία του HDI, εφόσον υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε επιμέρους περιφέρειες μιας χώρας ή ακόμα και σε επιμέρους υποομάδες του πληθυσμού. Με τον τρόπο αυτό, η κυβέρνηση μιας χώρας μπορεί να αντιληφθεί διαφορές και ανισότητες εντός της χώρας, ώστε να κινηθεί προς την αντιμετώπιση τους.

Οι χρησιμότητες του HDI είναι αρκετές και σημαντικές. Ωστόσο, δεν είναι σε θέση να θεωρηθεί ως ιδανικός δείκτης κοινωνικής προόδου ή ανθρώπινης ανάπτυξης. Όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η έννοια της κοινωνικής προόδου περιλαμβάνει και άλλες πτυχές πέρα από αυτές που περιλαμβάνονται στον υπολογισμό του. Συνέπεια αυτού είναι ότι τα αποτελέσματα που παράγονται θα πρέπει να συνδυαστούν και με άλλους δείκτες, ώστε να υπάρξει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα.

4.2.4 ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ & ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕΝΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ευρεία χρήση του HDI σήμερα και η αποδοχή του ως ο καλύτερος δείκτης κοινωνικής προόδου και ανάπτυξης, δεν συνεπάγεται ότι δεν έχει και αδυναμίες. Μέσα από την χρήση και με την εμπειρία που αποκτάται, οι αδυναμίες αυτές γίνεται προσπάθεια να διορθωθούν ή έστω να αμβλυνθούν όσο το δυνατόν περισσότερο.

Ο υπολογισμός του HDI, όπως παρουσιάστηκε και παραπάνω, στηρίζεται στην χρήση στοιχείων από μεμονωμένους δείκτες της υγείας, της εκπαίδευσης και του εισοδήματος. Τα αποτελέσματα των δεικτών ωστόσο που χρησιμοποιούνται, εκφράζουν ένα μέσο όρο, την μέση κατάσταση που επικρατεί, χωρίς να συνυπολογίζουν τις ανισότητες διανομής που υπάρχουν στον πληθυσμό. Το πρόβλημα αυτό, αλυσιδωτά, μεταφέρεται και στον υπολογισμό της τελικής τιμής του HDI. Έτσι, συχνά παρατηρείται το φαινόμενο, χώρες όπου το επίπεδο του HDI είναι παρεμφερές να μην παρουσιάζουν όμοιο επίπεδο διαβίωσης.

²¹ Michael Ross, October 2001, «Extractive Sectors and the Poor», An Oxfam America Report

Στην προσπάθεια αντιμετώπισης της αδυναμίας αυτής, το 2010 για πρώτη φορά, παρουσιάστηκε ο προσαρμοσμένος ως προς τις Ανισότητες Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Inequality – adjusted Human Development Index, IHDI). Ο δείκτης αυτός ουσιαστικά αποτελεί βελτίωση του HDI, καθώς η μεθοδολογία υπολογισμού είναι ίδια. Οι δείκτες που χρησιμοποιούνται κατά τον υπολογισμό του IHDI είναι οι ίδιοι με του HDI. Εν τούτοις, τα αποτελέσματα προσαρμόζονται έτσι ώστε να περιέχουν τις ανισότητες που υπάρχουν. Ο υπολογισμός των ανισοτήτων γίνεται βάση του δείκτη Atkinson, ενώ έπειτα τα δεδομένα προσαρμόζονται βάση των αποτελεσμάτων του δείκτη αυτού.

Στην ιδανική περίπτωση όπου κοινωνικές ανισότητες δεν υπάρχουν, το αποτέλεσμα του HDI και του IHDI συμπίπτουν. Στην πράξη βέβαια, ανισότητες υπάρχουν σε όλες τις χώρες του κόσμου. Αυτό έχει ως συνέπεια την παρατήρηση διαφορών μεταξύ της τιμής του IHDI και της τιμής του HDI. Όπως είναι εύκολα αντιληπτό, υψηλή ένταση ανισοτήτων συνεπάγεται και μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ IHDI και HDI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΒΙΩΣΙΜΗ – ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ

Η εξέταση των συνθηκών που επικρατούσαν παλαιότερα ή επικρατούν σήμερα, αποτελεί βασικό στοιχείο ώστε να γίνουν αντιληπτές οι όποιες αδυναμίες υπάρχουν και να ληφθούν μέτρα προς την αντιμετώπιση τους. Τα αποτελέσματα από την αντιμετώπιση των προβλημάτων μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο άμεσα, ωστόσο σε κάθε περίπτωση θα γίνουν εμφανή σε κάποια στιγμή στο μέλλον. Συνεπώς, η αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων δεν θα έχει καμία απολύτως σημασία, εάν δεν διασφαλίζεται η μελλοντική προοπτική και συνέχεια. Με άλλα λόγια, ποιός ο λόγος να διορθωθούν τα σημερινά λάθη, εάν δεν υπάρχει αύριο;

Το ΑΕΠ απέτυχε ως δείκτης κοινωνικής προόδου οδηγώντας στην αναζήτηση ενός νέου πιο κατάλληλου δείκτη. Ο δείκτης που σήμερα θεωρείται ως η καλύτερη εναλλακτική επιλογή, είναι ο δείκτης ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI). Ο HDI κρίθηκε καταλληλότερος σε σχέση με το ΑΕΠ, καθώς πλην των νομισματικών παραγόντων που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής, συνυπολογίζει και άλλους δύο μη νομισματικούς παράγοντες. Τόσο το ΑΕΠ όσο και ο HDI παρουσιάζουν αδυναμίες όσον αφορά την μέτρηση της κοινωνικής προόδου. Μία κοινή, πολύ σημαντική αδυναμία είναι το γεγονός ότι δεν συνυπολογίζουν τον παράγοντα μέλλον.

Η έννοια πρόοδος δεν είναι μια στατική έννοια, αλλά εμπεριέχει τον παράγοντα της συνέχειας, της διάρκειας και της προοπτικής. Άρα, εξ ορισμού η έννοια πρόοδος εμπεριέχει τον μελλοντικό παράγοντα. Έτσι, η μέτρηση οποιασδήποτε μορφής προόδου απαιτεί ένα μέτρο που να συμπεριλαμβάνει και τον παράγοντα του μέλλοντος. Άρα, η μέτρηση της κοινωνικής προόδου από δείκτες που δεν λαμβάνουν υπόψη το μέλλον, σίγουρα δεν μπορεί να θεωρηθεί επιτυχημένη.

Η συνειδητοποίηση του γεγονότος αυτού οδήγησε στην αναζήτηση μιας έννοιας που να καλύπτει το παραπάνω κενό. Η έννοια που χρησιμοποιείται σήμερα ώστε να εκφράζει την κοινωνική πρόοδο υπό την προϋπόθεση της μελλοντικής προοπτικής, είναι αυτή της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν και κάποιοι δείκτες για την μέτρηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Στην συνέχεια του κεφαλαίου γίνεται εκτενέστερη αναφορά τόσο στην έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, όσο και σε κάποιους από τους δείκτες που χρησιμοποιούνται για την μέτρηση της.

5.1 ΒΙΩΣΙΜΗ – ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

5.1.1 ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΒΙΩΣΙΜΗ – ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η επιλογή του όρου αειφόρος ανάπτυξη δεν έγινε τυχαία. Η λέξη αειφόρος, ετυμολογικά προέρχεται από τον συνδυασμό των λέξεων αεί και φέρω. Μια «πρόχειρη» ερμηνεία που μπορεί να δοθεί είναι ως μια συνεχιζόμενη, σταθερή, διαρκής κράτηση. Συνεπώς, η ερμηνεία του όρου αειφόρος ανάπτυξη ερμηνεύεται ως η ανάπτυξη που κρατάει κάποια σταθερά στοιχεία, διατηρεί κάποιες βάσεις.

Η πρώτη χρήση του όρου αειφόρος δεν είχε καμία σχέση με οικονομική ή κοινωνική πρόοδο. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε στην δασολογία και συγκεκριμένα συναντάται πρώτη φορά σε μια τοποθέτηση του Σάξονα δασολόγου Χ. φον Κάρλοβιτς. Σήμερα ωστόσο, ο όρος αειφόρος ανάπτυξη αναφέρεται στην οικονομική ανάπτυξη. Ο ορισμός που θα μπορούσε να δοθεί, με βάση την σημερινή χρήση του όρου, είναι ως η ανάπτυξη που καλύπτει τις τωρινές ανάγκες των ανθρώπων, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την δυνατότητα εκπλήρωσης των αναγκών των μελλοντικών γενεών.

Το βασικό στοιχείο της αειφόρου ανάπτυξης ή βιώσιμης ανάπτυξης είναι η προστασία των πόρων του περιβάλλοντος. Η ανάπτυξη σαφώς και επιτάσσει την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων από τον άνθρωπο. Η βιώσιμη ανάπτυξη δεν αποκλείει την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, θέτει όμως το όριο μέχρι το οποίο μπορεί να πραγματοποιηθεί. Η εκμετάλλευση που πραγματοποιείται σήμερα, θα πρέπει να επιτρέπει την πραγματοποίηση αντίστοιχου επιπέδου εκμετάλλευσης με αντίστοιχο επίπεδο απόδοσης και στο μέλλον. Αυτό είναι το όριο το οποίο θέτει η βιώσιμη ανάπτυξη. Η βιωσιμότητα συνεπώς, υπονοεί ότι ο ρυθμός εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων θα πρέπει να είναι μικρότερος ή στην χειρότερη περίπτωση ίσος με τον ρυθμό αποκατάστασης ή ανανέωσης τους.

Η βιώσιμη ανάπτυξη, μπορεί να ισχυριστεί κάποιος ότι περισσότερο αφορά την μελλοντική προοπτική

5.1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΣΕ ΘΕΣΜΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης ή βιώσιμης ανάπτυξης είναι σχετικά καινούργια, ωστόσο απασχολεί έντονα την διεθνή κοινότητα εδώ και κάποιες δεκαετίες. Πολλές σύνοδοι του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών έχουν πραγματοποιηθεί με αυτό το θέμα.

Οι πιο χαρακτηριστικές είναι η σύνοδος για το Ανθρώπινο Περιβάλλον το 1972, η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το 1987, η Σύνοδος Κορυφής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το 1992, η Σύνοδος Κορυφής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη το 2002 κ.ά.. Οι τίτλοι και μόνο των παραπάνω συνόδων αναδεικνύουν την σπουδαιότητα που δόθηκε στις περιβαλλοντικές συνθήκες σε συνδυασμό με την ανάπτυξη.

Το πρώτο καθοριστικό σημείο, ώστε να προαχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη σε βασικό θέμα ενδιαφέροντος, ήταν το 1987 η δημοσίευση της έκθεσης Brundtland, με τίτλο «Το Κοινό μας Μέλλον (Our Common Future)»²². Ωστόσο, το ενδιαφέρον που αναπτύχθηκε δεν ήταν απλά ακαδημαϊκό ή ερευνητικό, ήταν επακόλουθο των πραγματικών γεγονότων που λάμβαναν μέρος στον πλανήτη. Η διεύρυνση της τρύπας του όζοντος και η αύξηση των παθήσεων λόγω της ακτινοβολίας του ήλιου, η μείωση των αλιευμάτων, η μείωση των δασικών εκτάσεων και των εκτάσεων πρασίνου, η αύξηση του επιπέδου τήξεως των πάγων, η αύξηση του επιπέδου ατμοσφαιρικής ρύπανσης ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα, ήταν λίγα μόνο από τα γεγονότα που ανέδειξαν την ανάγκη της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η σημαντικότερη ωστόσο σύνοδος με θέμα την βιώσιμη ανάπτυξη, πραγματοποιήθηκε το 1992 στο Ρίο. Στην σύνοδο αυτή πάρθηκαν αποφάσεις για μια από κοινού προσπάθεια αντιμετώπισης της μέχρι τότε διαμορφωμένης κατάστασης, σε θέματα όπως οι κλιματικές αλλαγές, η αποξήλωση δασικών εκτάσεων, η λειψυδρία και η ερημοποίηση διαφόρων περιοχών κ.ά.. Παράλληλα, υπήρξαν οι διακηρύξεις διακρατικών συμφωνιών για τον σχεδιασμό μιας ενιαίας στρατηγικής ως προς την μετέπειτα αντιμετώπιση περιβαλλοντικών θεμάτων. Δυστυχώς, η έντονη διάθεση της περιόδου εκείνης ατόνησε, με αποτέλεσμα η μεταφορά των αποφάσεων και των διακηρύξεων στην πράξη, να πραγματοποιηθεί σε πολύ μικρή κλίμακα έως καθόλου.

5.2 ΔΕΙΚΤΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

5.2.1 ΠΡΑΣΙΝΟ ΑΕΠ (GREEN GDP)

Η δημοσίευση της έκθεσης Brundtland, καθώς και η σύνοδος του Ρίου, αποτέλεσαν καταλυτικά γεγονότα, ώστε να αναδειχθεί και να ενταθεί το ενδιαφέρον σχετικά με την

²² World Commission on Environment and Development (WCED) (1987).

βιώσιμη ανάπτυξη. Το χρονικό διάστημα από την δημοσίευση της έκθεσης Brundtland μέχρι σήμερα ήταν αρκετό, ώστε να πραγματοποιηθούν πολλές αναλύσεις και τοποθετήσεις σχετικά. Παράλληλα, υπήρξε μεγάλη κινητικότητα προς την εύρεση ενός δείκτη μέτρησης της βιώσιμης ανάπτυξης, ο οποίος θα χρησιμοποιηθεί και ως κύριος εκφραστής της.

Η χρησιμοποίηση του ΑΕΠ ως δείκτης μέτρησης της οικονομικής ανάπτυξης, όπως ήταν φυσικό, αποτέλεσε την βάση αναζήτησης ενός νέου μέτρου. Η έννοια που χρησιμοποιείται ως σήμερα για την έκφραση της βιώσιμης ανάπτυξης, είναι αυτή του «πράσινου» ΑΕΠ (Green GDP). Σαφής ορισμός του πράσινου ΑΕΠ δεν υπάρχει, ωστόσο πρόκειται για μια παραλλαγή του κανονικού ΑΕΠ συμπεριλαμβάνοντας την εξάντληση των φυσικών πόρων και τα περιβαλλοντικά κόστη. Το πράσινο ΑΕΠ προσφέρει μια διαφορετική οπτική του ΑΕΠ αναδεικνύοντας την προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Παράλληλα, το πράσινο ΑΕΠ εκφράζοντας την βιώσιμη ανάπτυξη ενσωματώνει και τον παράγοντα του μέλλοντος, πράγμα που αποτελούσε αδυναμία του απλού ΑΕΠ.

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, ο υπολογισμός του πράσινου ΑΕΠ προέρχεται από προσαρμογή του απλού ΑΕΠ. Η γενική ταυτότητα υπολογισμού του ΑΕΠ είναι:

$$AEP = Κατανάλωση + Επενδύσεις + Κυβερνητικές Δαπάνες + (Εξαγωγές - Εισαγωγές)$$

Το πράσινο ΑΕΠ περιλαμβάνει επίσης την εξάντληση των φυσικών πόρων και το περιβαλλοντικό κόστος καθώς και το κοινωνικό κόστος. Έτσι η γενική ταυτότητα υπολογισμού του είναι:

$$πράσινο AEP = AEP - Περιβαλλοντικό κόστος - Κοινωνικό κόστος$$

Η μέτρηση βέβαια του πράσινου ΑΕΠ εμπεριέχει κάποιες βασικές δυσκολίες. Η αξιολόγηση των περιβαλλοντικών καταστροφών και του κόστους απώλειας των φυσικών πόρων δεν πραγματοποιείται εύκολα. Ο προσδιορισμός της αξίας με την οποία θα υπολογιστούν οι συνέπειες μιας περιβαλλοντικής μόλυνσης ή της εξάντλησης των φυσικών πόρων, αποτελεί σημαντικό πρόβλημα. Επίσης, σε πολλές περιπτώσεις, τα αποτελέσματα μιας περιβαλλοντικής μόλυνσης κάνουν χρόνια να εμφανιστούν, με συνέπεια την αδυναμία σαφούς χρονικής ταξινόμησης της αιτίας προέλευσης τους. Επιπλέον, οι συνέπειες μιας περιβαλλοντικής μόλυνσης μπορεί να παρουσιαστούν αρκετά μακριά σε σχέση με τον τόπο όπου ξεκίνησε αρχικά ή συνεχίζει να υφίσταται η

μόλυνση. Έτσι, υπάρχει δυσκολία στον ακριβή προσδιορισμό του μέρους από το οποίο προέρχεται η μόλυνση. Παράλληλα, διάφορα φυσικά φαινόμενα, όπως έντονες βροχοπτώσεις, δυνατοί άνεμοι ή πλημμύρες, είναι σε θέση να μεταβάλουν το εύρος και την ένταση μιας μόλυνσης.

Παρά τις δυσκολίες, αρκετές προσπάθειες έγιναν για την δημιουργία ενός δείκτη μέτρησης του πράσινου ΑΕΠ. Ακόμα και σήμερα, δεν υπάρχει ένας μοναδικός δείκτης που χρησιμοποιείται. Υπάρχει μια ποικιλία δεικτών, με τους πιο διαδεδομένους και αποδεκτούς να είναι οι Προσαρμοσμένες Καθαρές Αποταμιεύσεις (Adjusted Net Saving, ANS) και το Οικολογικό Αποτύπωμα (Ecological Footprint, EF). Στην συνέχεια του κεφαλαίου πραγματοποιείται μια συνοπτική ανάλυση των δύο αυτών δεικτών.

5.2.2 ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ ΚΑΘΑΡΕΣ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΕΙΣ – ADJUSTED NET SAVING, ANS

Ένα αρκετά χρήσιμο στοιχείο κατά την εξέταση της οικονομικής κατάστασης ενός ατόμου, μιας οικογένειας, μιας επιχείρησης κ.ά., είναι η ροή των αποταμιεύσεων. Όπως είναι εύκολα αντιληπτό, εάν οι αποταμιεύσεις ενός ατόμου αυξάνονται, συνεπάγεται ότι τα εισοδήματα του είναι περισσότερα από τις δαπάνες του. Αντίθετα, εάν οι αποταμιεύσεις μειώνονται, τότε τα έξοδα είναι παραπάνω από τα έσοδα, επειδή η διαφορά καλύπτεται από την χρήση των αποταμιεύσεων.

Ο δείκτης των Προσαρμοσμένων Καθαρών Αποταμιεύσεων (ANS) προέρχεται από τον δείκτη των ακαθάριστων αποταμιεύσεων και στηρίζεται ακριβώς στην παραπάνω λογική. Εάν οι «καθαρές αποταμιεύσεις» ενός κράτους αυξάνονται, αυτό ισοδυναμεί με αύξηση του πλούτου του κράτους. Εάν τώρα στην ίδια περίπτωση, στις «καθαρές αποταμιεύσεις» συμπεριλαμβάνονται και στοιχεία για τον φυσικό πλούτο της χώρας, τότε προκύπτει το συμπέρασμα ότι και ο φυσικός πλούτος αυξάνεται. Με άλλα λόγια, οι φυσικοί πόροι, το περιβάλλον κλπ. της χώρας βελτιώνονται ή έστω διατηρούνται στο ίδιο επίπεδο. Έτσι, οι μελλοντικές γενεές θα μπορούν να εκμεταλλευτούν την ίδια ή και μεγαλύτερη ποσότητα φυσικού πλούτου, πράγμα το οποίο αποτελεί τη βάση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Ο δείκτης ANS καλείται προσαρμοσμένος, επειδή ακριβώς συμπεριλαμβάνει και στοιχεία - δείκτες του φυσικού περιβάλλοντος. Πέρα από τις αποταμιεύσεις,

εξετάζονται οι δαπάνες επένδυσης σε ανθρώπινο κεφάλαιο, η εξάντληση των φυσικών πόρων και οι ζημιές λόγω περιβαλλοντικών μολύνσεων. Τα μεγέθη που χρησιμοποιούνται κατά τον υπολογισμό του για να εκφράσουν τα παραπάνω τρία στοιχεία είναι αντίστοιχα, το ύψος των κρατικών δαπανών για την εκπαίδευση (ΚΔΕ), οι εκτιμήσεις για την αξία της εξάντλησης των φυσικών πόρων (ΕΦΠ), και οι καταστροφές από εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (ΕΔΑ). Επίσης, χρησιμοποιούνται τα μεγέθη των αναλώσεων του πάγιου κεφαλαίου (ΑΠΚ) και του ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος (ΑΕΕ).

Το αποτέλεσμα του ANS εκφράζεται ως ποσοστό επί του ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος και η γενική μορφή της εξίσωσης υπολογισμού του είναι η εξής²³:

$$ANS = \frac{AEA - ΑΠΚ + ΚΔΕ - ΕΦΠ - ΕΔΑ}{ΑΕΕ}$$

όπου: ΑΕΑ = ακαθάριστες εθνικές αποταμιεύσεις.

Το εννοιολογικό πλαίσιο και η θεωρητική προσέγγιση του δείκτη ANS έχουν επαινεθεί από πολλούς οικονομολόγους. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει έλλειψη κριτικής ή έλλειψη αδυναμιών. Οι δύο πιο βασικές κριτικές αφορούν πρώτον τη μη εξέταση της κατανομής των αποτελεσμάτων του, και δεύτερον ότι παρουσιάζει την βιωσιμότητα ως ένα ακόμα καταναλωτικό αγαθό. Η παραγωγή ενός συνολικού αποτελέσματος με παράλληλη απουσία διανεμητικών στοιχείων, διαμορφώνει μια θετικότερη εικόνα χωρίς να τονίζει ακραίες καταστάσεις που τυχόν υπάρχουν. Επίσης, η βιωσιμότητα είναι απαραίτητο στοιχείο για την συνέχιση του ανθρώπινου είδους, συνεπώς, σίγουρα η παρουσίαση της ως ένα ακόμα καταναλωτικό αγαθό ή ένα ακόμα περιουσιακό στοιχείο υποβιβάζει την σπουδαιότητα της.

Πέρα όμως από τις παραπάνω κριτικές, υπάρχουν και πρακτικές αδυναμίες κατά τον υπολογισμό της τιμής του δείκτη. Αρχικά, υπάρχει το πρόβλημα του αντικειμενικού προσδιορισμού των αναλώσεων του πάγιου κεφαλαίου. Έπειτα, οι κρατικές δαπάνες ως μέτρο της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο, είναι ένα μέτρο εισροών, το οποίο όμως δεν εξετάζει την παραγωγικότητα των εισροών αυτών με αποτέλεσμα να χάνεται η απόδοση τους. Εκτός από τα παραπάνω, πρόβλημα υπάρχει και κατά τον υπολογισμό

²³ G. Thiry and I. Cassiers, May 2010, «Alternative Indicators to GDP: Values behind Numbers Adjusted Net Savings in Question»

της αξίας εξάντλησης των φυσικών πόρων, καθώς, τόσο ο προσδιορισμός της ποσότητας υπολογισμού, όσο και της τιμής, αποτελεί ζήτημα διαπραγμάτευσης. Επίσης, το ίδιο πρόβλημα υφίσταται και κατά τον υπολογισμό της αξίας των καταστροφών λόγω των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα.

Ο δείκτης ANS, παρά τις κριτικές που δέχεται και τις αδυναμίες που παρουσιάζει, δεν παύει να είναι ένας δείκτης βιωσιμότητας. Εξετάζει και άλλα στοιχεία άμεσα συνδεδεμένα με την βιωσιμότητα εκτός των οικονομικών, ενώ συμπεριλαμβάνει και τον παράγοντα του μέλλοντος. Σήμερα χρησιμοποιείται ευρέως και θεωρείται από τους πιο σημαντικούς δείκτες βιωσιμότητας.

5.2.3 ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ – ECOLOGICAL FOOTPRINT, EF

Ένας δεύτερος, πολύ σημαντικός δείκτης βιωσιμότητας, είναι το οικολογικό αποτύπωμα (EF). Το στοιχείο το οποίο εξετάζει ο δείκτης αυτός δεν είναι άλλο από την βιωσιμότητα της γης, δηλαδή του περιβάλλοντος, των φυσικών πόρων, των οικοσυστημάτων κλπ. Η ύπαρξη του δείκτη EF δεν είναι μεγαλύτερη των είκοσι ένα ετών, καθώς πρώτη φορά παρουσιάστηκε με άλλη ωστόσο ονομασία από τον καθηγητή William Rees το 1992. Η ονομασία «ecological footprint» υιοθετήθηκε λίγο καιρό μετά από τον καθηγητή, ο οποίος μαζί με τον Mathis Wackenagel, δημοσίευσε στις αρχές του 1996 το βιβλίο «Το οικολογικό μας αποτύπωμα: Μειώνοντας την ανθρώπινη επίδραση πάνω στη γη»²⁴.

Το οικολογικό αποτύπωμα, ουσιαστικά μετράει τις απαιτήσεις που έχει ο άνθρωπος από έδαφος, νερό και αέρα, ώστε να παραχθούν όλα τα αγαθά τα οποία καταναλώνει καθώς και να αφομοιωθούν τα απόβλητα που παράγει. Με άλλα λόγια, ο δείκτης EF αποτελεί ένα μέτρο της ποσότητας περιβάλλοντος που απαιτείται, ώστε ο άνθρωπος να διατηρήσει έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, όσον αφορά τα αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνει. Η βάση ανάπτυξης του δείκτη είναι η παραδοχή ότι όλες οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας προέρχονται από τη γη. Οι ροές ενέργειας μετατρέπονται σε αντίστοιχη έκταση γης ή νερού και εξετάζεται κατά πόσο μπορεί η γη να ανταποκριθεί στην διατήρησή τους.

Λόγω της διαφορετικότητας που παρουσιάζει το έδαφος της γης, όσον αφορά την μορφολογία του αλλά και την χρήση του, κατά τον υπολογισμό του EF, διακρίνονται

²⁴ Ο τίτλος του βιβλίου στα Αγγλικά είναι: «Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth»

πέντε είδη εδαφών. Τα είδη αυτά είναι: καλλιεργήσιμη γη, δασικές εκτάσεις, βοσκότοποι, οικιστική γη και αλιευτικές περιοχές. Ωστόσο, πέρα από το έδαφος, στοιχείο διαμόρφωσης του περιβάλλοντος αποτελεί και η ατμόσφαιρα. Για την συμμετοχή της ατμόσφαιρας στον υπολογισμό του EF, υπάρχει το αποτύπωμα του διοξειδίου του άνθρακα. Τα αποτελέσματα του δείκτη EF προκύπτουν από την σύγκριση της διαθέσιμης γης με τις ποσότητες γης που απαιτούνται από τον άνθρωπο.

Το βασικό πλεονέκτημα του δείκτη EF έγκειται στην απλότητα και αμεσότητα του υπολογισμού του. Το εύρος του δείκτη μπορεί να μην είναι σταθερό, αλλά να προσαρμόζεται από ένα σύνολο χωρών σε μια μόνο χώρα ή μια μόνο περιοχή, σε μια ομάδα πληθυσμού ή σε μια δραστηριότητα. Με τον τρόπο αυτό, ουσιαστικά μπορεί να εξεταστεί το αποτύπωμα συγκεκριμένων υποομάδων πληθυσμού ή συγκεκριμένων δραστηριοτήτων και να δώσει πιο αντιπροσωπευτικές πληροφορίες για το δείγμα που εξετάζεται. Παράλληλα, η εξειδίκευση αυτή του δείκτη θα μπορούσε να λειτουργήσει ως βάση για την χάραξη πολιτικών προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Οι αδυναμίες ωστόσο δεν απουσιάζουν από τον δείκτη EF. Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, ο υπολογισμός του EF στηρίζεται στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Συνέπεια αυτού είναι ότι οι μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (π.χ. ορυκτά καύσιμα) δεν λαμβάνονται υπόψη κατά τον υπολογισμό του. Επίσης, η εξειδίκευση που αναφέρθηκε ότι μπορεί να υπάρξει σε συγκεκριμένες περιοχές, απαιτεί την ύπαρξη στοιχείων για τις συγκεκριμένες περιοχές. Θα πρέπει να υπάρχουν στοιχεία για την βιολογική παραγωγικότητα της περιοχής και για τις ανθρώπινες απαιτήσεις, ώστε να μπορεί να γίνει σύγκριση. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχουν, καθιστώντας την εξειδίκευση του δείκτη ανέφικτη. Οι αδυναμίες αυτές, θα πρέπει κατά την εξέταση των αποτελεσμάτων του δείκτη να συνυπολογίζονται.

Β΄

ΜΕΡΟΣ

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ
ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

6.1 ΑΕΠ (GDP) – ΚΑΘΑΡΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ (NNDI)

Στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας, παρουσιάστηκε ο τρόπος υπολογισμού και η χρήση του ΑΕΠ (GDP). Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για έναν καθαρά οικονομικό δείκτη, εκτός από την οικονομική ανάπτυξη, το ΑΕΠ χρησιμοποιείται από πλήθος χωρών και ως μέτρο κοινωνικής ανάπτυξης. Η χρήση αυτή του δείκτη συμβαδίζει με την εμφάνιση αρκετών αδυναμιών. Η κατάσταση αυτή αποτέλεσε αφορμή ώστε να γίνουν προσπάθειες βελτίωσης της δομής του δείκτη ή της ανάδειξης ενός νέου δείκτη. Ένας από τους δείκτες που θεωρείται ότι είναι καλύτερος εκφραστής της κοινωνικής ανάπτυξης, σε σχέση με το ΑΕΠ, είναι το Καθαρό Εγχώριο Διαθέσιμο Εισόδημα (NNDI).

Το NNDI θεωρείται ότι εξάγει πιο αντικειμενικά αποτελέσματα για διάφορους λόγους. Αρχικά, το εισόδημα αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της κατανάλωσης η οποία επηρεάζει και το επίπεδο ευημερίας. Επίσης, το επίπεδο παραγωγής μιας χώρας σίγουρα συσχετίζεται με το επίπεδο εισοδήματος της χώρας, ωστόσο σε καμία περίπτωση τα δύο μεγέθη δεν συμπίπτουν. Οι διαφορές στα δύο μεγέθη οφείλονται τόσο στις εισροές ή τις εκροές εισοδήματος από τη χώρα, καθώς επίσης και τις συναλλαγματικές διαφορές.

Στην συνέχεια, παρουσιάζονται οι τιμές του GDP και του NNDI έξι ευρωπαϊκών χωρών για τα τελευταία δέκα χρόνια (2003 – 2012). Η επιλογή των χωρών έγινε με τέτοιο τρόπο, ώστε να καλυφτεί όλο το γεωγραφικό εύρος της Ευρώπης, με σκοπό την εκπροσώπηση όλων των τύπων οικονομιών. Πέρα του περιορισμού αυτού, η επιλογή των χωρών είναι τυχαία, με τις χώρες που επιλέχθηκαν να είναι η Ισπανία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Σουηδία, η Μ. Βρετανία και η Λιθουανία. Οι τιμές των δεικτών στον παρακάτω πίνακα αφορούν ποσά εκφρασμένα σε δισεκατομμύρια ευρώ.

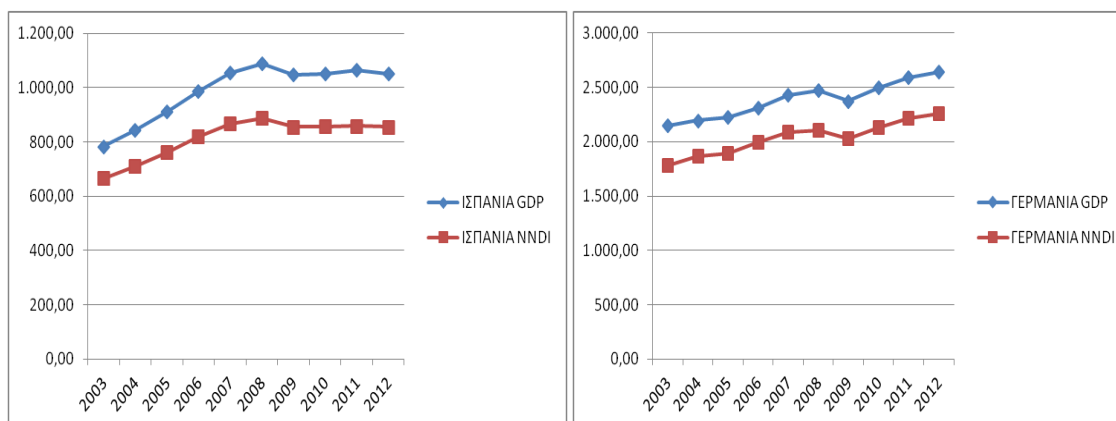
Πίνακας Β3: GDP - NNDI Ισπανίας, Γερμανίας, Ελλάδας, Σουηδίας, Μ. Βρετανίας και Λιθουανίας (2003–2012) (σε δις. €)

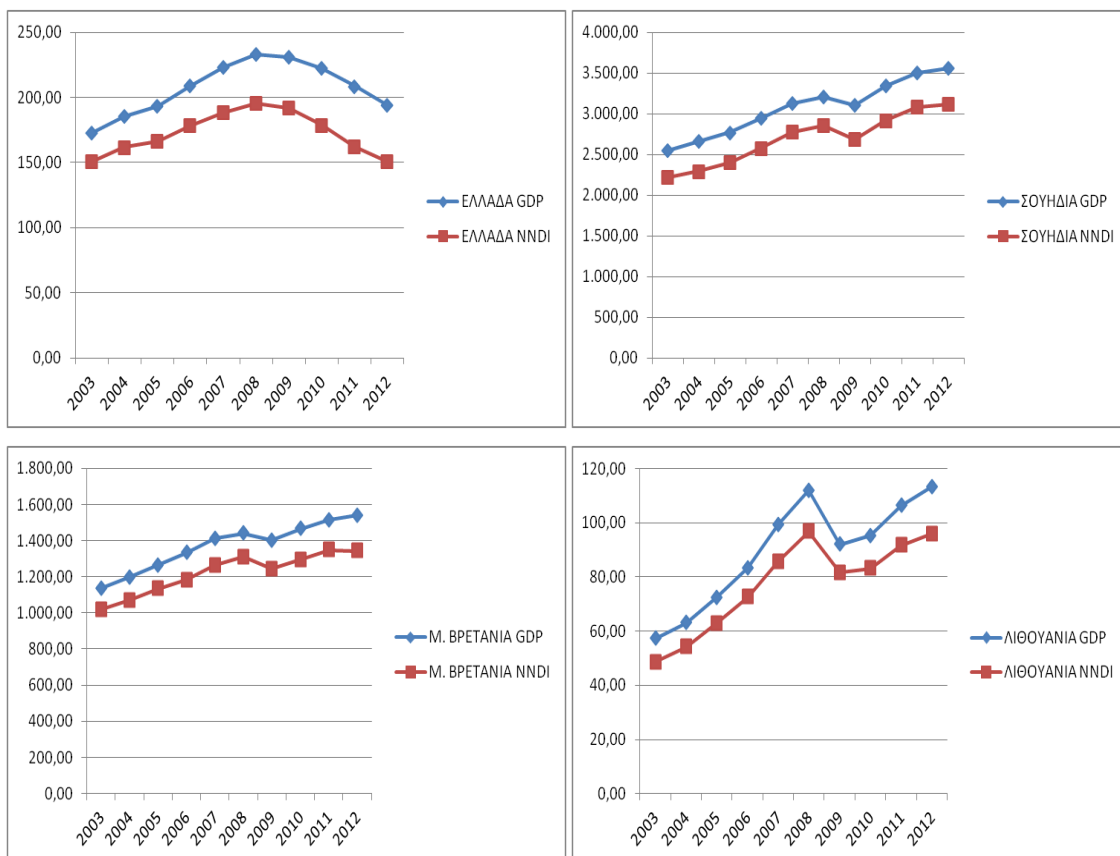
	ΙΣΠΑΝΙΑ		ΓΕΡΜΑΝΙΑ		ΕΛΛΑΔΑ		ΣΟΥΗΔΙΑ		Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ		ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	
	GDP	NNDI	GDP	NNDI	GDP	NNDI	GDP	NNDI	GDP	NNDI	GDP	NNDI
2003	783,08	665,22	2.147,50	1.785,85	172,43	150,93	2.544,87	2.221,43	1.136,59	1.017,33	57,23	48,57
2004	841,29	709,62	2.195,70	1.864,49	185,26	161,69	2.660,96	2.292,40	1.199,88	1.072,14	62,99	54,16
2005	909,30	761,28	2.224,40	1.893,80	193,05	166,41	2.769,37	2.404,36	1.262,71	1.133,89	72,40	62,96
2006	985,55	818,47	2.313,90	1.998,02	208,62	178,27	2.944,48	2.575,76	1.333,16	1.181,71	83,23	72,61
2007	1.053,16	866,97	2.428,50	2.088,69	223,16	188,06	3.126,02	2.775,62	1.412,12	1.263,24	99,23	85,61
2008	1.087,79	885,49	2.473,80	2.103,61	233,20	195,24	3.204,32	2.854,19	1.440,93	1.308,20	111,92	96,72
2009	1.048,06	854,64	2.374,50	2.026,09	231,08	191,77	3.105,79	2.680,11	1.401,86	1.244,83	92,03	81,70
2010	1.048,88	857,11	2.496,20	2.131,15	222,15	178,72	3.337,53	2.915,76	1.466,57	1.296,77	95,32	83,11
2011	1.063,35	857,70	2.592,60	2.216,59	208,53	162,08	3.499,91	3.084,56	1.515,83	1.348,72	106,37	91,67
2012	1.049,52	854,32	2.643,90	2.261,90	193,75	150,98	3.555,34	3.116,94	1.541,46	1.343,69	113,19	95,84

Πηγή Επεξεργασία στοιχείων Eurostat από τον συγγραφέα

Παρατηρώντας τις τιμές των GDP και NNDI στον πίνακα, προκύπτει ότι και στις έξι χώρες το NNDI είναι χαμηλότερο από το GDP. Το ύψος του GDP, δεν επηρεάζει το αποτέλεσμα αυτό, καθώς όπως βλέπουμε, τόσο στην Σουηδία η οποία έχει πολύ υψηλό GDP, όσο και στην Λιθουανία η οποία έχει πολύ χαμηλό GDP, το αντίστοιχο NNDI κάθε χώρας είναι μικρότερο. Οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό παρουσιάστηκαν στο πρώτο μέρος της εργασίας. Ωστόσο, εδώ φαίνεται ξεκάθαρα στην πράξη ότι η παραγωγή μιας χώρας, πρώτον, δεν μπορεί να ταυτιστεί με το εισόδημα της και δεύτερον ότι δεν μπορεί να αποτελέσει αντικειμενικό δείκτη ευημερίας. Η αποτύπωση των τιμών σε διαγράμματα (ακολουθούν παρακάτω), καθιστούν ευκολότερα διακριτή την παραπάνω παρατήρηση.

Διάγραμμα Β1: GDP – NNDI ΙΣΠ., ΓΕΡΜ., ΕΛΛ., ΣΟΥΗΔ., Μ.ΒΡΕΤ., ΛΙΘ.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat από τον συγγραφέα

Η διαγραμματική απεικόνιση ωστόσο, οδηγεί σε μια δεύτερη διαπίστωση η οποία δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή από τον πίνακα. Παρατηρώντας διαχρονικά τις τιμές των δύο δεικτών, βλέπουμε ότι η πορείες που διαγράφουν συμβαδίζουν. Εάν δηλαδή απεικονιστεί η γραμμή τάσης του GDP και του NNDI, θα δούμε ότι ακολουθούν μια σχετικά παρεμφερή τροχιά. Συνεπώς, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ναι μεν υπάρχει διαφορά μεταξύ του GDP και του NNDI, πάρα ταύτα όμως, η πορεία του ενός συσχετίζεται με την πορεία του άλλου. Με άλλα λόγια, μπορεί η παραγωγή να μην ταυτίζεται με το εισόδημα, ωστόσο, η αύξηση της εθνικής παραγωγής συμπαρασύρει και το εθνικό εισόδημα σε αύξηση και το αντίθετο.

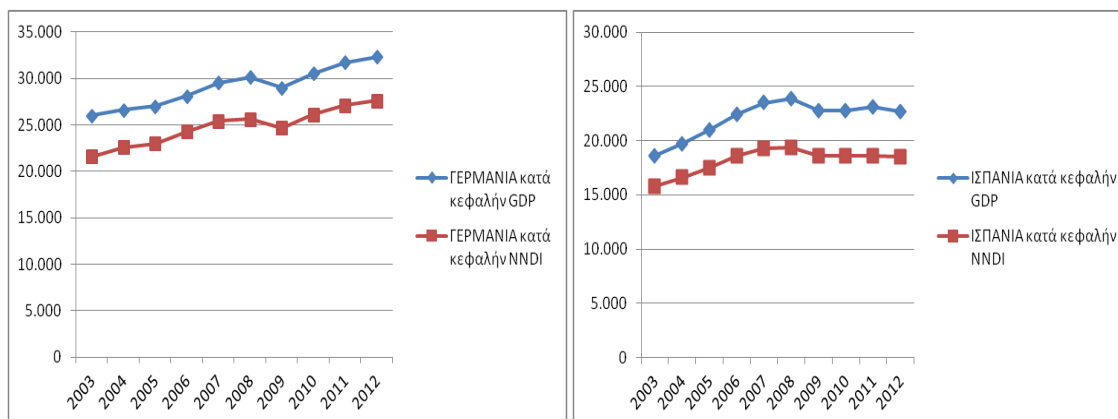
Ένα από τα βασικά προβλήματα χρήσης του GDP είναι ότι δεν εξετάζει την διανομή της παραγωγής. Για την επίλυση του προβλήματος προτάθηκε και χρησιμοποιείται το κατά κεφαλήν GDP. Αντίστοιχα, το ίδιο ισχύει και για το NNDI, όπου χρησιμοποιείται και εδώ το κατά κεφαλήν NNDI. Όπως είναι εύκολα αντιληπτό, η εξέταση των κατά κεφαλήν GDP και NNDI δεν μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά συμπεράσματα από τα παραπάνω, ωστόσο για το αληθές του πράγματος,

Πίνακας Β4: Κατά κεφαλήν GDP – NNDI (σε €)

	ΙΣΠΑΝΙΑ		ΓΕΡΜΑΝΙΑ	
	κατά κεφαλήν GDP	κατά κεφαλήν NNDI	κατά κεφαλήν GDP	κατά κεφαλήν NNDI
2003	18.600	15.800	26.000	21.600
2004	19.700	16.600	26.600	22.600
2005	21.000	17.500	27.000	23.000
2006	22.400	18.600	28.100	24.300
2007	23.500	19.300	29.500	25.400
2008	23.900	19.400	30.100	25.600
2009	22.800	18.600	29.000	24.700
2010	22.800	18.600	30.500	26.100
2011	23.100	18.600	31.700	27.100
2012	22.700	18.500	32.299	27.600

παρατίθεται ο διπλανός πίνακας και τα αντίστοιχα διαγράμματα παρακάτω. Στον πίνακα παρουσιάζονται το κατά κεφαλήν GDP και το κατά κεφαλήν NNDI της Ισπανίας και της Γερμανίας, κατά την περίοδο 2003 έως 2012, εκφρασμένα σε ευρώ (€). Στη συνέχεια, γίνεται η διαγραμματική απεικόνιση των στοιχείων του πίνακα, όπως ακριβώς και παραπάνω. Εάν εξετάσουμε τόσο τον πίνακα, όσο και τα διαγράμματα, μπορούμε να κάνουμε τις ίδιες ακριβώς παρατηρήσεις με τις παραπάνω, όπως ήταν και το αναμενόμενο.

Διάγραμμα Β2: Κατά κεφαλήν GDP – NNDI Γερμανίας & Ισπανίας

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat από τον συγγραφέα

Η αναγωγή των GDP, NNDI σε κατά κεφαλήν, έγινε ώστε να αποκτήσουν και ένα διανεμητικό – ατομικό χαρακτήρα. Το επίπεδο ευημερίας ωστόσο, που απολαμβάνει κάποιος με το εισόδημα που διαθέτει, επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες, όπως το επίπεδο τιμών, οι προσωπικές προτιμήσεις κ.ά.. Έτσι, η σύγκριση μεταξύ κρατών με βάση τους δείκτες αυτούς θα εμπεριείχε αδικίες. Σε μια προσπάθεια να καμφθούν οι

διαφορές αυτές, δημιουργήθηκε ο δείκτης Ισοτιμίας Αγοραστικής Δύναμης (Purchasing Power Parity – PPP).

Ενώ η μετατροπή του GDP και του NNDI σε κατά κεφαλήν δεν πρόσφερε κάποιο επιπλέον συμπέρασμα, η προσαρμογή των δεικτών βάση του δείκτη PPP χρήζει επισήμανσης. Στην συνέχεια, (πίνακας 3), παρουσιάζονται οι τιμές του κατά κεφαλήν GDP των χωρών που εξετάστηκαν και προηγούμενα, όπως προκύπτουν αρχικά αλλά και μετά την προσαρμογή μέσω του δείκτη PPP. Οι τιμές των δεικτών είναι εκφρασμένες σε ευρώ (€), ενώ η περίοδος που εξετάζεται είναι από το 2003 έως και το 2011.

Όπως είναι αναμενόμενο, οι τιμές του GDP και του GDP (PPP) διαφέρουν. Παρατηρώντας τις τιμές στον πίνακα, μια πρώτη επισήμανση που πρέπει να γίνει, είναι ότι σε άλλες χώρες η τιμή του κατά κεφαλήν GDP είναι μεγαλύτερη από την τιμή του κατά κεφαλήν GDP (PPP), ενώ σε άλλες χώρες συμβαίνει το αντίθετο. Συνεπώς, η διακρατική σύγκριση του επιπέδου ευημερίας με δείκτη το κατά κεφαλήν GDP εξάγει αλλοιωμένα αποτελέσματα. Παραπέρα, το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από την παρατήρηση ότι ακόμα και μεταξύ κρατών με μεγάλη ή με μικρή αγοραστική δύναμη των κατοίκων τους, δεν υπάρχει μια σταθερή αναλογία μεταξύ GDP και GDP (PPP). Εξετάζοντας την Γερμανία και την Σουηδία παραδείγματος χάριν, θα δούμε ότι το 2011 η αναλογία μετατροπής του GDP σε GDP (PPP) είναι -4,4% στην Γερμανία και -22,4% στην Σουηδία²⁵.

²⁵ Τα αποτελέσματα υπολογίστηκαν ως εξής: Γερμανία: $(30300€ - 31700€) / 31700€ = -4,4\%$ και Σουηδία: $(31800€ - 41000€) / 41000€ = -22,4\%$

Πίνακας Β3: Κατά κεφαλήν GDP (PPP) - GDP (σε €)

	ΙΣΠΑΝΙΑ		ΓΕΡΜΑΝΙΑ		ΕΛΛΑΔΑ		ΣΟΥΗΔΙΑ		Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ		ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	
	κατά κεφαλήν GDP (PPP)	κατά κεφαλήν GDP	κατά κεφαλήν GDP (PPP)	κατά κεφαλήν GDP	κατά κεφαλήν GDP (PPP)	κατά κεφαλήν GDP	κατά κεφαλήν GDP (PPP)	κατά κεφαλήν GDP	κατά κεφαλήν GDP (PPP)	κατά κεφαλήν GDP	κατά κεφαλήν GDP (PPP)	κατά κεφαλήν GDP
2003	20.900	18.600	24.000	26.000	19.200	15.600	25.700	31.100	25.200	27.600	10.300	4.900
2004	21.900	19.700	25.000	26.600	20.300	16.700	27.400	32.400	26.700	29.500	11.200	5.400
2005	22.900	21.000	26.100	27.000	20.400	17.400	27.400	33.000	27.600	30.700	12.300	6.300
2006	24.800	22.400	27.300	28.100	21.800	18.700	29.100	35.000	28.600	32.299	13.700	7.400
2007	26.200	23.500	28.900	29.500	22.500	19.900	31.200	36.900	29.100	33.800	15.500	8.900
2008	25.900	23.900	29.000	30.100	23.100	20.800	31.000	36.100	28.200	29.500	16.200	10.200
2009	24.200	22.800	27.000	29.000	22.100	20.500	28.200	31.500	26.000	25.500	13.600	8.400
2010	24.300	22.800	29.000	30.500	21.400	19.600	30.200	37.300	27.200	27.500	14.900	8.900
2011	24.700	23.100	30.300	31.700	20.100	18.500	31.800	41.000	27.300	27.800	16.600	10.200

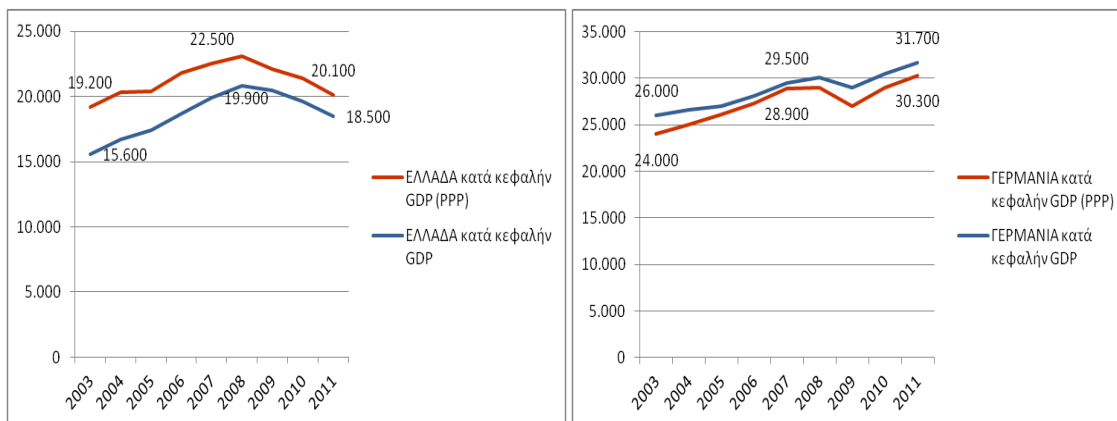
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat από τον συγγραφέα

Πέρα από την διακρατική σύγκριση, το κατά κεφαλήν GDP δεν αποτελεί αντικειμενικό μέτρο και για διαχρονικές συγκρίσεις εντός του ίδιου κράτους. Αντιπαραβάλλοντας τις τιμές του παραπάνω πίνακα για κάθε χώρα διαχρονικά, παρατηρείται ότι η αναλογία μετατροπής του κατά κεφαλήν GDP σε κατά κεφαλήν GDP (PPP), μεταβάλλεται. Παραδείγματος χάριν για την Ελλάδα το 2003 και το 2011 η αναλογία είναι 23% και 8,6% αντίστοιχα²⁶. Το εύρος της μεταβολής αυτής, καταδεικνύει το γεγονός ότι το επίπεδο αγοραστικής δύναμης δεν διατηρείται σταθερό, με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται και το επίπεδο ευημερίας που αντιστοιχεί σε κάθε επίπεδο GDP.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί, αποτυπώνονται το κατά κεφαλήν GDP και το κατά κεφαλήν GDP (PPP) της Ελλάδας και της Γερμανίας. Παρατηρώντας το, γίνονται αντιληπτά τα παραπάνω συμπεράσματα. Στην Ελλάδα το κατά κεφαλήν GDP (PPP) είναι υψηλότερο από το κατά κεφαλήν GDP, ενώ στην Γερμανία συμβαίνει το αντίθετο. Επίσης, φαίνεται ότι η απόσταση μεταξύ του κατά κεφαλήν GDP και του κατά κεφαλήν GDP (PPP) μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου.

²⁶ Τα αποτελέσματα προκύπτουν ως εξής: 2003: $(19200€ - 15600€) / 15600€ = 23\%$ και 2011: $(20100€ - 18500€) / 18500€ = 8,6\%$

Διάγραμμα Β3: Κατά κεφαλήν GDP (PPP) – GDP Ελλάδας & Γερμανίας

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat από τον συγγραφέα

Επανερχόμενοι στο NNDI, είδαμε ότι στις χώρες που εξετάζουμε, το ύψος του NNDI είναι μικρότερο από αυτό του GDP. Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει να εξετάσουμε και το κατά πόσο μικρότερο είναι, και αν η διαφορά μεταβάλλεται ή παραμένει σχετικά σταθερή. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται το NNDI ως ποσοστό επί της εκατό (%) του GDP από το 2003 έως το 2012 για την Ισπανία, την Γερμανία, την Ελλάδα και την Μ. Βρετανία. Τα στοιχεία αυτά μεταφέρονται έπειτα και στο διάγραμμα που ακολουθεί (διάγραμμα 4).

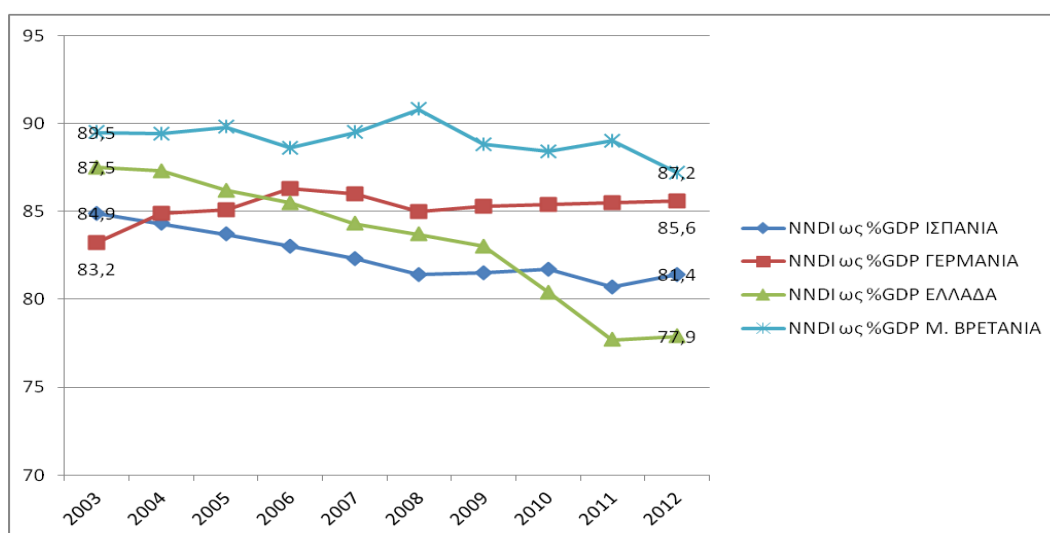
Παρατηρώντας τα παρακάτω στοιχεία, αρχικά βλέπουμε ότι σε κάθε χώρα το NNDI αντιστοιχεί σε διαφορετικό ποσοστό του GDP. Επίσης, κάθε χρόνο η αναλογία αυτή μεταβάλλεται και για τις τέσσερις χώρες. Συνεπώς, θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι η μέτρηση του GDP μπορεί να δώσει στοιχεία και για το NNDI ή το αντίθετο. Ωστόσο, η σημαντικότερη επισήμανση προκύπτει, εάν αντιπαραβάλουμε το διάγραμμα του GDP με του NNDI ως ποσοστό του GDP. Το ύψος του GDP και του NNDI σε απόλυτα μεγέθη, αυξανόταν και στις τέσσερις χώρες από το 2003 μέχρι το 2008. Το NNDI ως ποσοστό του GDP όμως, στην Ισπανία και στην Ελλάδα μειωνόταν σταθερά, ενώ στην Μ. Βρετανία και την Γερμανία παρουσιάζει αυξομειώσεις. Η «ανακολουθία» αυτή καταδεικνύει το γεγονός ότι παρά την αύξηση της εγχώριας παραγωγής, το ποσοστό του εισοδήματος που παρέμενε εντός της χώρας αναλογικά μειωνόταν. Αυτό μπορεί να μεταφραστεί σε αυξημένη εργασία, αυξημένη κατανάλωση πόρων, με όχι αντίστοιχη εισοδηματική απόδοση. Επακόλουθο είναι πως το επίπεδο ευημερίας φθίνει αντί να αυξάνεται. Έτσι, τονίζεται ακόμα μια φορά ότι τόσο το GDP όσο και το NNDI δεν μπορεί να αποτελέσουν αντικειμενικά μέτρα για την κοινωνική ανάπτυξη και πρόοδο.

Πίνακας Β4: NNDI ως ποσοστό % του GDP

	NNDI ως %GDP			
	ΙΣΠΑΝΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ	Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ
2003	84,9	83,2	87,5	89,5
2004	84,3	84,9	87,3	89,4
2005	83,7	85,1	86,2	89,8
2006	83	86,3	85,5	88,6
2007	82,3	86	84,3	89,5
2008	81,4	85	83,7	90,8
2009	81,5	85,3	83	88,8
2010	81,7	85,4	80,4	88,4
2011	80,7	85,5	77,7	89
2012	81,4	85,6	77,9	87,2

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat από τον συγγραφέα

Διάγραμμα Β4: NNDI ως ποσοστό % του GDP

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat από τον συγγραφέα

6.2 ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (HDI)

6.2.1 ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (HDI) – ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕΝΟΝΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (IHDI)

Η κοινωνική πρόοδος, όπως αναλύεται στο πρώτο μέρος της εργασίας, επηρεάζεται από μια σειρά παραγόντων νομισματικών και μη. Το GDP και το NNDI είναι δείκτες που υπολογίζουν μόνο τους νομισματικούς παράγοντες. Η ανάγκη για συμμετοχή και

των μη νομισματικών παραγόντων στον υπολογισμό ενός μέτρου κοινωνικής προόδου, οδήγησε στην δημιουργία του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI).

Στοιχεία για το προσδόκιμο ζωής, την δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση και το πραγματικό κατά κεφαλήν GDP, συνδυάζονται για τον υπολογισμό της τελικής τιμής του δείκτη HDI. Ο δείκτης HDI αποτέλεσε ένα βήμα μπροστά στην δημιουργία ενός δείκτη ο οποίος να μπορεί να αποτελέσει ένα αντικειμενικό μέτρο κοινωνικής προόδου. Ωστόσο, παρά τα θετικά στοιχεία, δεν λείπουν και οι αδυναμίες. Όπως ειπώθηκε και στο πρώτο μέρος, τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του δείκτη προκύπτουν από μέτρα μέσου όρου. Αυτό έχει ως συνέπεια να εξομαλύνονται οι ανισότητες διανομής και να παράγεται μια πιο καλή εικόνα σε σχέση με την πραγματικότητα. Επίσης, μπορεί ο HDI να περιλαμβάνει και μη νομισματικές πτυχές της ποιότητας ζωής, ωστόσο δεν περιλαμβάνει το σύνολο τους.

Η δημιουργία του προσαρμοσμένου δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης (IHDI), συνεπάγεται την ένταξη των ανισοτήτων στον υπολογισμό του δείκτη. Ο IHDI αποτελεί βελτίωση του HDI καθώς παρέχει σαφώς πιο αντικειμενικά στοιχεία. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται οι δέκα πρώτες χώρες με σειρά κατάταξης βάσει της τιμής του δείκτη HDI και οι αντίστοιχες τιμές των δεικτών HDI και IHDI για το έτος 2012. Συγκρίνοντας τις τιμές των δύο δεικτών, αμέσως γίνεται εμφανές ότι οι τιμές διαφέρουν. Η τιμή του IHDI είναι χαμηλότερη από του HDI, πράγμα που συνεπάγεται την ύπαρξη ανισοτήτων διανομής στις χώρες αυτές. Τιμές του δείκτη IHDI υπάρχουν για 132 χώρες παγκοσμίως. Σε όλες τις περιπτώσεις, η τιμή του IHDI είναι χαμηλότερη από αυτή του HDI. Συνεπώς, ανισότητες υπάρχουν σε όλες τις χώρες του κόσμου, κάτι το οποίο λίγο έως πολύ είναι αναμενόμενο.

Πίνακας Β5: Δέκα πρώτες χώρες για το 2012 βάση HDI

Κατάταξη βάση HDI	Χώρα	Τιμή HDI	Χώρα	Τιμή IHDI
1	Νορβηγία	0,955	Νορβηγία	0,894
2	Αυστραλία	0,938	Αυστραλία	0,864
3	Η.Π.Α.	0,937	Η.Π.Α.	0,821
4	Ολλανδία	0,921	Ολλανδία	0,857
5	Γερμανία	0,920	Γερμανία	0,856
6	Νέα Ζηλανδία	0,919	Νέα Ζηλανδία	-
7	Ιρλανδία	0,916	Ιρλανδία	0,850
8	Σουηδία	0,916	Σουηδία	0,859
9	Ελβετία	0,913	Ελβετία	0,849
10	Ιαπωνία	0,912	Ιαπωνία	-

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UNDP από τον συγγραφέα

Περαιτέρω, εφόσον η ύπαρξη των ανισοτήτων είναι δεδομένη, σημασία αποκτά η εξέταση της διακύμανσης των ανισοτήτων αυτών. Στοιχεία για την διακύμανση λαμβάνονται από την διαφορά μεταξύ των τιμών των δεικτών HDI και IHDI. Στον παρακάτω πίνακα βρίσκονται οι δέκα χώρες με την μικρότερη και με την μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ HDI και IHDI για το έτος 2012. Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του πίνακα, δεν υπάρχει μια σταθερή διαφορά μεταξύ των δύο δεικτών. Στην Τσεχία η διαφορά είναι μόλις 0,047, σε αντίθεση με την Ναμίμπια όπου εκτοξεύεται στο 0,264. Όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά μεταξύ των δύο δεικτών, τόσο μεγαλύτερο είναι και το μέγεθος των ανισοτήτων που υπάρχουν στην χώρα. Αναλογιζόμενοι ότι η τιμή των δεικτών κυμαίνεται από το μηδέν (0) έως το ένα (1), μια διαφορά της τάξης του 0,264 ή 26,4%, χαρακτηρίζεται κάτι περισσότερο από σημαντική. Εφόσον όμως στόχος είναι η κοινωνική ευημερία και πρόοδος, οι ανισότητες θα πρέπει να μειώνονται όσο το δυνατόν.

Πίνακας Β6: Χώρες με την μεγαλύτερη & μικρότερη διαφορά HDI - IHDI

	Χώρες με την μικρότερη διαφορά	Διαφορά HDI - IHDI		Χώρες με την μεγαλύτερη διαφορά	Διαφορά HDI - IHDI
1	Τσεχία	0,047	1	Ναμίμπια	0,264
2	Σλοβακία	0,052	2	Βολιβία	0,231
3	Σλοβενία	0,052	3	Ανγκόλα	0,223
4	Φιλανδία	0,053	4	Κολομβία	0,200
5	Δανία	0,056	5	Βραζιλία	0,199
6	Σουηδία	0,057	6	Βενεζουέλα	0,199
7	Ισλανδία	0,058	7	Νιγηρία	0,195
8	Αυστρία	0,058	8	Παναμάς	0,192
9	Μαυροούνιο	0,058	9	Γουατεμάλα	0,192
10	Νορβηγία	0,061	10	Δομινικανή Δημοκρατία	0,192

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UNDP από τον συγγραφέα

Τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα δεν μπορούν μεμονωμένα να χρησιμοποιηθούν για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Αντίθετα, εάν χρησιμοποιηθούν σε συνάρτηση με την τιμή του δείκτη HDI, μπορούν να προκύψουν αρκετά χρήσιμες πληροφορίες. Στον πίνακα 6 που ακολουθεί, αναφέρονται οι δέκα πρώτες χώρες βάση του HDI, η διαφορά HDI – IHDI και η κατάταξη των χωρών αυτών με βάση τον IHDI.

Πίνακας Β7: Αντιστοιχία κατάταξης HDI σε IHDI και διαφορά (HDI-IHDI)²⁷

Χώρα	Κατάταξη βάση HDI	Διαφορά HDI - IHDI	Κατάταξη βάση IHDI
Νορβηγία	1	0,061	1
Αυστραλία	2	0,074	2
Η.Π.Α.	3	0,116	16
Ολλανδία	4	0,064	4
Γερμανία	5	0,064	5
Νέα Ζηλανδία	6	-	-
Ιρλανδία	7	0,066	6
Σουηδία	8	0,057	3
Ελβετία	9	0,064	7
Ιαπωνία	10	-	-

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UNDP από τον συγγραφέα

Βλέπουμε λοιπόν ότι η κατάταξη των χωρών μεταβάλλεται εάν από τον δείκτη HDI μεταφερθούμε στον δείκτη IHDI. Τα πιο εντυπωσιακά σημεία είναι η πτώση των Η.Π.Α. από την τρίτη θέση στην δέκατη έκτη και η άνοδος της Σουηδίας από την όγδοη στην τρίτη. Η εξήγηση της ανακατάταξης αυτής δίδεται από την στήλη με την διαφορά

²⁷ Για την Νέα Ζηλανδία και την Ιαπωνία δεν διατίθεται τιμή του δείκτη IHDI

HDI και IHDI. Η διαφορά των δεικτών στις Η.Π.Α. είναι σημαντική (0,116), αντίθετα με την Σουηδία όπου η διαφορά είναι αρκετά μικρή (0,057). Εάν η σύγκριση επεκταθεί σε όλες τις χώρες, θα δούμε ότι υπάρχουν πάρα πολλές ανακατατάξεις. Το γεγονός αυτό δείχνει στην πράξη πόσο μπορεί να αλλοιωθεί η εικόνα που παρέχει ένας δείκτης (στη συγκεκριμένη περίπτωση ο HDI) για την κοινωνική ευημερία, εάν δεν συνυπολογίζει τις ανισότητες διανομής.

6.2.2 ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ – ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΙΟΝ

Το GDP παραμένει ακόμα σήμερα ο πιο διαδεδομένος και ευρέως χρησιμοποιούμενος δείκτης ανάπτυξης παγκοσμίως. Παρά τις αδυναμίες, οι οποίες παρουσιάστηκαν τόσο θεωρητικά στο πρώτο μέρος όσο και πρακτικά στη συνέχεια, το GDP αποτελεί βασικό παράγοντα στην λήψη αποφάσεων και τον σχεδιασμό στρατηγικών με στόχο την πρόοδο. Ο λόγος έγκειται στο ότι μέσω του GDP εκφράζεται και ο ρυθμός ανάπτυξης μιας χώρας, βασικό χρησιμοποιούμενο μέγεθος στις οικονομικές αναλύσεις.

Η έννοια της ανάπτυξης μιας χώρας ωστόσο, καλύπτει ένα πλατύ φάσμα και δεν περιορίζεται μόνο στην οικονομική ανάπτυξη. Οι αδυναμίες του GDP στο κομμάτι της ανάπτυξης που αφορά την κοινωνική πρόοδο, γίνονται ακόμα πιο εμφανείς εάν συγκριθεί με τον δείκτη HDI. Ο παρακάτω πίνακας είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Στον πίνακα καταγράφονται οι δέκα πρώτες χώρες σε κατά κεφαλήν GDP για το έτος 2011 και έπειτα η κατάταξη τους με βάση το δείκτη HDI²⁸. Οι τιμές του κατά κεφαλήν GDP είναι εκφρασμένες σε δολάρια Η.Π.Α.. Όπως προκύπτει από τον πίνακα, η κατάταξη των χωρών είναι εντελώς διαφορετική ανάλογα με τον δείκτη που χρησιμοποιείται. Το Λουξεμβούργο από την πρώτη θέση με βάση το κατά κεφαλήν GDP πέφτει στην εικοστή έκτη με βάση τον δείκτη HDI, το Κατάρ από την τρίτη στην τριακοστή έκτη, το Κουβέιτ από την πέμπτη στην πενηκοστή τέταρτη, κλπ. Υπάρχουν βέβαια και οι αντίθετες περιπτώσεις, όπως η Ολλανδία που από την δέκατη θέση ανεβαίνει στην τέταρτη.

²⁸ Ο πίνακας περιλαμβάνει τις δέκα πρώτες χώρες σε κατά κεφαλήν GDP κατά το έτος 2011, για τις οποίες υπήρχε και τιμή του δείκτη HDI.

Πίνακας Β8: Δέκα πρώτες χώρες σε κατά κεφαλήν GDP (US \$) & κατάταξη βάση HDI για το 2011

Κατάταξη βάση κατά κεφαλήν GDP	Χώρα	Κατά κεφαλήν GDP	Χώρα	HDI	Κατάταξη βάση HDI
1	Λουξεμβούργο	114.231,75	Λουξεμβούργο	0,875	26
2	Νορβηγία	98.080,91	Νορβηγία	0,953	1
3	Κατάρ	92.501,50	Κατάρ	0,832	36
4	Ελβετία	83.325,93	Ελβετία	0,912	9
5	Κουβέιτ	62.664,10	Κουβέιτ	0,788	54
6	Αυστραλία	61.789,48	Αυστραλία	0,936	2
7	Δανία	59.889,01	Δανία	0,901	15
8	Σουηδία	57.113,93	Σουηδία	0,915	8
9	Καναδάς	50.343,69	Καναδάς	0,91	11
10	Ολλανδία	50.085,06	Ολλανδία	0,921	4

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UNDP, World Bank από τον συγγραφέα

Ο HDI μπορεί να μην είναι ο ιδανικός δείκτης κοινωνικής προόδου, ωστόσο τα αποτελέσματα του είναι σαφώς πιο αντικειμενικά έναντι του GDP. Η ποιότητα ζωής και η ευημερία επηρεάζονται από πλήθος παραγόντων. Αντίστοιχα και η ανάπτυξη, στόχος της οποίας είναι η άνοδος της κοινωνικής ευημερίας, δεν μπορεί να εκφράζεται από ένα μονοδιάστατο δείκτη. Οι παραπάνω ανακατατάξεις τεκμηριώνουν το προφανές, ότι όταν χρησιμοποιηθεί ένας δείκτης που εξετάζει περισσότερους παράγοντες, εξάγεται ένα διαφορετικό, ασφαλέστερο και πιο πραγματικό αποτέλεσμα.

Το μέγεθος που χρησιμοποιείται κυρίως σήμερα είναι ο ρυθμός ανάπτυξης. Ο ρυθμός ανάπτυξης δεν είναι τίποτα περισσότερο από την μεταβολή του GDP από χρονιά σε χρονιά εκφρασμένη σε ποσοστό επί τις εκατό. Η αντίληψη που υπάρχει, είναι ότι ο υψηλός ρυθμός ανάπτυξης ισοδυναμεί με ευημερία και επιτυχία μιας χώρας σε όλα τα επίπεδα. Η αντίληψη αυτή οδηγεί τις ηγεσίες των χωρών να θέτουν ως στόχο την επίτευξη θετικού αρχικά, και υψηλού έπειτα ρυθμού ανάπτυξης. Ωστόσο, η αντίληψη αυτή δεν είναι απόλυτα σωστή. Ο υψηλός ρυθμός ανάπτυξης αποτελεί αναγκαίο αλλά όχι επαρκές στοιχείο, ώστε να επέλθει κοινωνική ευημερία.

Οι πίνακες που ακολουθούν, παρουσιάζουν τον ρυθμό ανάπτυξης και τις τιμές του δείκτη HDI για την Τουρκία και την Ελλάδα κατά τα έτη 2005 έως 2011. Παράλληλα, παρουσιάζεται και η θέση που κατείχε κάθε χώρα σε παγκόσμιο επίπεδο την εκάστοτε χρονιά, βάση των στοιχείων αυτών. Οι χώρες επιλέχθηκαν λόγω του ότι διαγράφουν αντίθετη πορεία, με την Τουρκία τα τελευταία χρόνια να παρουσιάζεται ως χώρα πρότυπο επιτυγχάνοντας υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, σε αντίθεση με την Ελλάδα.

Πίνακες Β9, Β10: Ρυθμός ανάπτυξης & HDI Τουρκίας - Ελλάδας

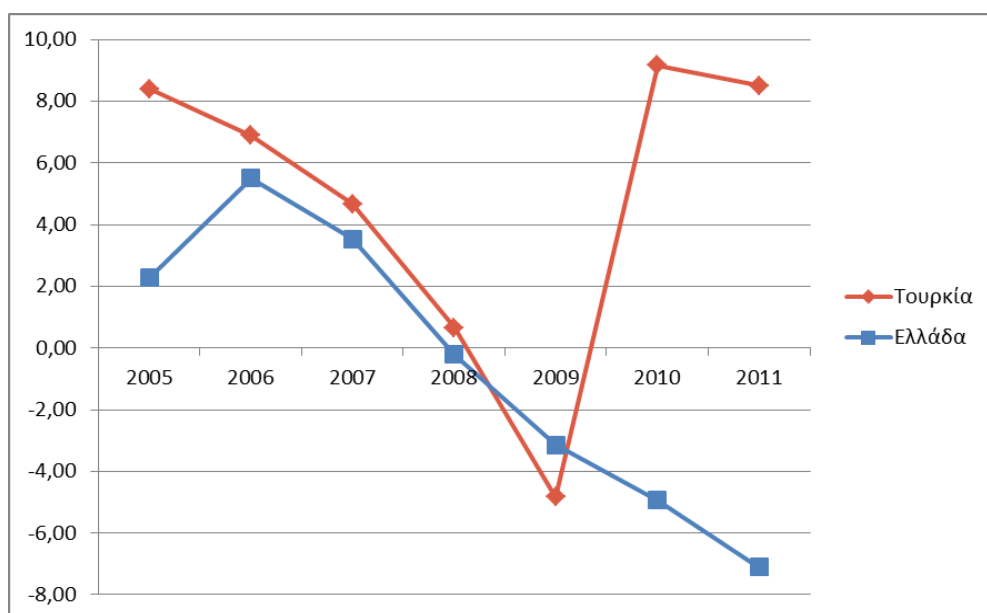
Ρυθμός Ανάπτυξης					HDI				
	Τουρκία	Θέση	Ελλάδα	Θέση		Τουρκία	Θέση	Ελλάδα	Θέση
2005	8,40	35	2,28	187	2005	0,684	83	0,862	26
2006	6,89	65	5,51	107	2006	0,694	78	0,868	24
2007	4,67	139	3,54	159	2007	0,702	78	0,865	27
2008	0,66	185	-0,21	198	2008	0,704	81	0,866	27
2009	-4,83	188	-3,14	162	2009	0,709	85	0,866	28
2010	9,16	16	-4,94	211	2010	0,715	90	0,866	29
2011	8,50	15	-7,10	205	2011	0,720	90	0,862	29

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UNDP, World Bank από τον συγγραφέα

Τα στοιχεία του πρώτου πίνακα επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι, πλην του 2009, η Τουρκία επιτύχανε υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης σε σχέση με την Ελλάδα. Παράλληλα, οι θέσεις που καταλαμβάνει η Τουρκία είναι σαφώς υψηλότερες. Ιδιαίτερα κατά τα έτη 2010 και 2011, η διαφορά είναι αρκετά μεγάλη. Σύμφωνα με την επικρατούσα αντίληψη συνεπώς, η Τουρκία θα έπρεπε να ακμάζει και να διακατέχεται από ένα όλο και βελτιούμενο επίπεδο ευημερίας.

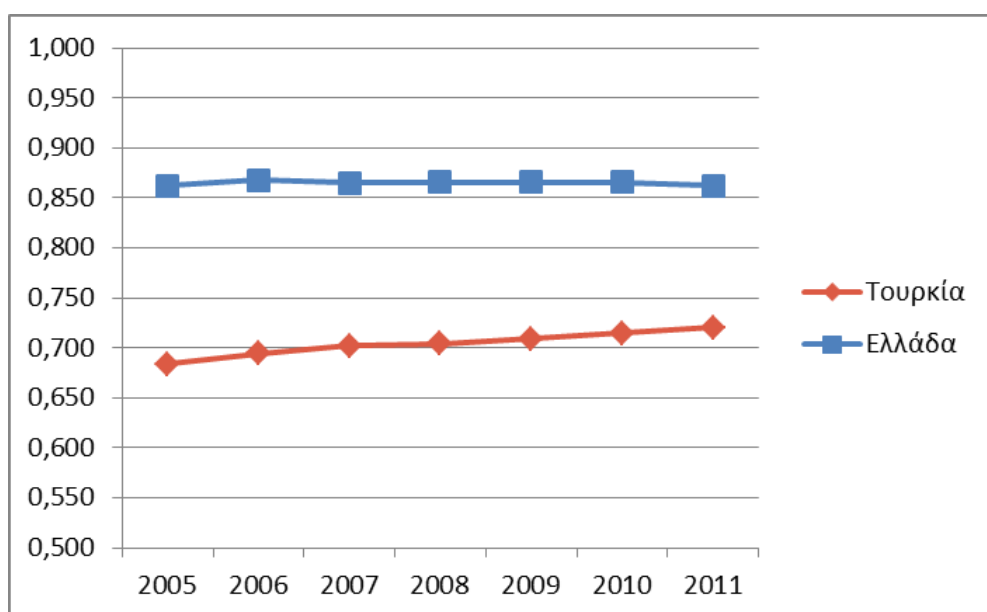
Ο δεύτερος πίνακας ωστόσο, κάθε άλλο παρά σε αυτό το συμπέρασμα οδηγεί. Το πρώτο στοιχείο που παρατηρείται, είναι ότι η Ελλάδα παρουσιάζει ένα σαφώς υψηλότερο δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης. Η διαφορά μεταξύ των χωρών παρουσιάζεται αρκετά σημαντική. Σύμφωνα με τον HDI, η ποιότητα ζωής και το επίπεδο διαβίωσης είναι καλύτερο στην Ελλάδα, πράγμα που μεταφράζεται και σε υψηλότερο επίπεδο ευημερίας των πολιτών της χώρας. Ωστόσο, ακόμα και αν η διαφορά αυτή θα μπορούσε να δικαιολογηθεί λόγω προγενέστερης διαφοράς, το δεύτερο στοιχείο που εξάγεται από τον πίνακα είναι ακόμα πιο εντυπωσιακό. Η Τουρκία, που ειδικά το 2010 και 2011 εμφανίζει πολύ υψηλό ρυθμό ανάπτυξης, αντίθετα με την Ελλάδα που από το 2008 βρίσκεται σε ύφεση έχοντας αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης, θα περίμενε κανείς ότι θα ανεβαίνει θέσεις στην κατάταξη βάση του δείκτη HDI. Ωστόσο, τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία πέφτουν θέσεις στην κατάταξη. Το σημαντικό βέβαια είναι ότι, παρά την ύφεση, η Ελλάδα από το 2008 έως το 2011 χάνει μόλις δύο θέσεις, ενώ η Τουρκία βρίσκεται να χάνει εννιά θέσεις. Η διαγραμματική απεικόνιση των δεδομένων των παραπάνω πινάκων γίνεται στα αμέσως επόμενα διαγράμματα (διαγράμματα 5, 6).

Διάγραμμα Β5: Ρυθμός ανάπτυξης Τουρκίας - Ελλάδας (2005-2011)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UNDP, World Bank από τον συγγραφέα

Διάγραμμα Β6: Δείκτης HDI Τουρκίας - Ελλάδας (2005-2011)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UNDP, World Bank από τον συγγραφέα

Η αντιπαραβολή των στοιχείων των δύο χωρών, ουσιαστικά, επαυξάνει τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την σύγκριση που προηγήθηκε μεταξύ κατά κεφαλήν GDP και του δείκτη HDI. Το εισόδημα αποτελεί βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της κατανάλωσης, συνεπώς επηρεάζει το επίπεδο διαβίωσης, άρα και την ποιότητα ζωής. Ωστόσο υπάρχει πλήθος άλλων παραγόντων που διαμορφώνουν την

ποιότητα ζωής. Ο υψηλός ρυθμός ανάπτυξης, που σημαίνει ουσιαστικά αύξηση της παραγωγής, μεταφράζεται σε αύξηση του εισοδήματος, συνεπώς και του επιπέδου ποιότητας ζωής. Το παράδειγμα της Ελλάδας και της Τουρκίας όμως, είναι χαρακτηριστικό δείγμα ότι στην πράξη η αλληλουχία αυτή δεν ισχύει απόλυτα. Το επίπεδο της ποιότητας ζωής όπως μετράται από τον δείκτη HDI, αυξάνεται πολύ λίγο παρά τον πολύ υψηλό ρυθμό ανάπτυξης στην Τουρκία, ενώ η Ελλάδα παρότι εμφανίζει αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης, μόνο το 2011 η τιμή του HDI εμφανίζεται μειωμένη. Οι επισημάνσεις που προηγήθηκαν, τεκμηριώνουν το γεγονός ότι εφόσον ζητούμενο είναι πέρα από την οικονομική και η κοινωνική ανάπτυξη, ο ρυθμός ανάπτυξης, όπως ορίζεται τουλάχιστον σήμερα, δεν μπορεί να αποτελέσει αντιπροσωπευτικό μέτρο.

6.3 ΒΙΩΣΙΜΗ - ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

6.3.1 ΔΕΙΚΤΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΕΩΝ (ANS)

Η έννοια της ανάπτυξης, είτε αυτή αφορά οικονομική ανάπτυξη είτε κοινωνική, περιέχει τον παράγοντα του μέλλοντος. Η επιλογή μιας πολιτικής με στόχο την ανάπτυξη, πραγματοποιείται σήμερα βασισμένη σε στοιχεία του παρελθόντος, με στόχο την μελλοντική παρατήρηση ανάπτυξης. Συνεπώς, τα μέτρα που χρησιμοποιούνται για την μέτρηση της, θα πρέπει με κάποιο τρόπο να περιλαμβάνουν τον παράγοντα μέλλον. Ωστόσο, τόσο το GDP όσο και ο HDI αλλά και ο ρυθμός ανάπτυξης είναι δείκτες που υπολογίζονται με υπάρχοντα δεδομένα, χωρίς να εμπεριέχουν με κάποια μορφή το μελλοντικό στοιχείο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, παρουσιάζεται η έννοια της βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης, όπου εκτός των άλλων, περιλαμβάνει και την προοπτική του μέλλοντος. Η επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης από ένα κράτος, θα σήμαινε επιτυχία σε όλα τα επίπεδα. Η βιώσιμη ανάπτυξη, πέρα από την πρόσκαιρη αύξηση του κοινωνικού επιπέδου ευημερίας, επιζητά την δημιουργία των συνθηκών αυτών, οι οποίες θα επιτρέψουν αν όχι την βελτίωση τουλάχιστον την διατήρηση του ήδη διαμορφωμένου επιπέδου ευημερίας στο μέλλον. Ένας από τους δείκτες που χρησιμοποιείται για την μέτρηση της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ο δείκτης προσαρμοσμένων καθαρών αποταμιεύσεων (ANS).

Η διαδικασία υπολογισμού του δείκτη ANS αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος της εργασίας. Επίσης αναφέρθηκε και ο λόγος για τον οποίο καλείται δείκτης προσαρμοσμένων καθαρών αποταμιεύσεων. Εδώ, μέσα από την σύγκριση δεδομένων του ANS και των καθαρών εθνικών αποταμιεύσεων (NNS), θα γίνει στην πράξη αντιληπτή η διαφορά μεταξύ των δεικτών. Οι χώρες που επιλέχθηκαν να εξεταστούν είναι η Ελλάδα και η Νορβηγία, δύο χώρες με διαφορετική εντελώς προοπτική, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τον δείκτη του κατά κεφαλήν GDP. Τα δεδομένα αφορούν μια δεκαετία, και συγκεκριμένα την περίοδο 1999 - 2008.

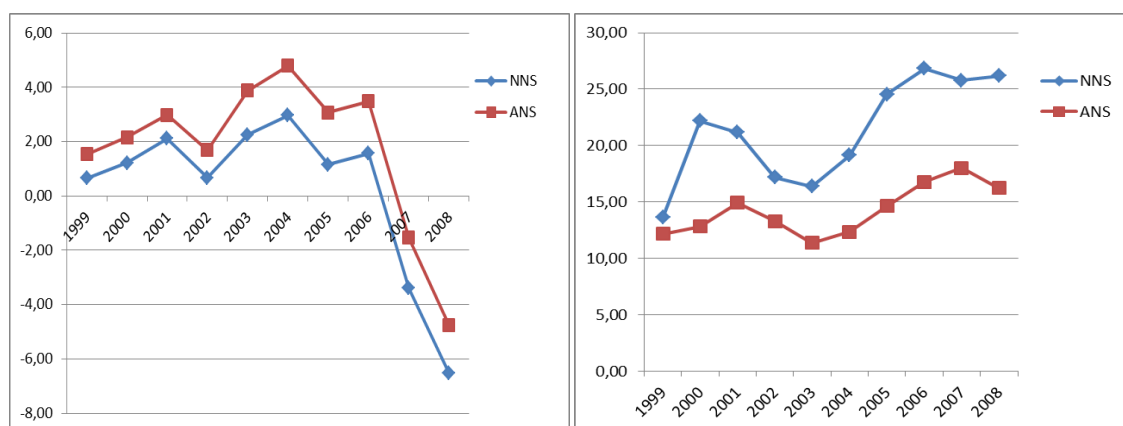
Πίνακας Β11: Δείκτες NNS, ANS Ελλάδας & Νορβηγίας (1999-2008)

	Ελλάδα		Νορβηγία	
	NNS	ANS	NNS	ANS
1999	0,66	1,53	13,63	12,18
2000	1,21	2,16	22,17	12,81
2001	2,12	2,98	21,18	14,91
2002	0,68	1,69	17,17	13,28
2003	2,25	3,88	16,38	11,36
2004	2,98	4,79	19,14	12,36
2005	1,15	3,07	24,55	14,63
2006	1,57	3,48	26,82	16,79
2007	-3,39	-1,54	25,79	18,01
2008	-6,53	-4,76	26,19	16,22

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων World Bank από τον συγγραφέα

Το στοιχείο που προκύπτει από την μελέτη των δεδομένων του παραπάνω πίνακα, είναι ότι ενώ στην Ελλάδα η τιμή του NNS είναι πάντα χαμηλότερη από την τιμή του ANS, στην Νορβηγία συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Το στοιχείο αυτό γίνεται εύκολα ορατό αν τα παραπάνω δεδομένα αποτυπωθούν σε διαγράμματα.

Διάγραμμα Β7: NNS και ANS Ελλάδας & Νορβηγίας (1999-2008)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων World Bank από τον συγγραφέα

Εφόσον η τιμή του ANS προέρχεται από προσαρμογή της τιμής του NNS, η διαφορά που εμφανίζεται ανάμεσα στους δύο δείκτες είναι αποτέλεσμα των προσαρμοζόμενων στοιχείων. Συνεπώς, η διαφορά οφείλεται στις δαπάνες για εκπαίδευση, την ζημιά από τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) και την εξάντληση των φυσικών πόρων. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα στοιχεία των εκπαιδευτικών δαπανών, της καταστροφής λόγω εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και της ενεργειακής εξάντλησης για την ίδια περίοδο για τις δύο χώρες.

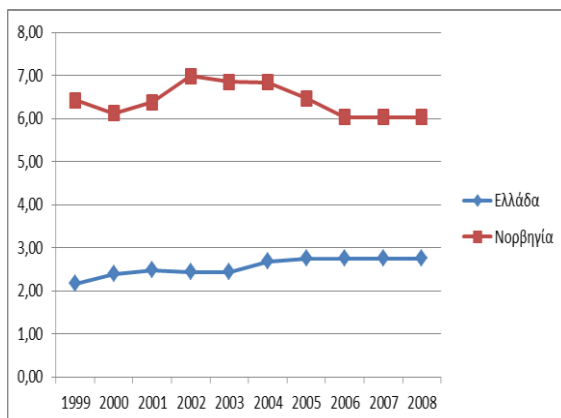
Πίνακας Β12: Εκπαιδευτικές δαπάνες, ενεργειακή εξάντληση & ζημιά εκπομπών CO₂, Ελλάδα – Νορβηγίας (1999 – 2008)

	Εκπαιδευτικές Δαπάνες		Ζημιά από εκπομπές CO ₂		Ενεργειακή εξάντληση	
	Ελλάδα	Νορβηγία	Ελλάδα	Νορβηγία	Ελλάδα	Νορβηγία
1999	2,16	6,42	0,37	0,15	0,03	7,67
2000	2,39	6,12	0,43	0,14	0,08	15,29
2001	2,48	6,38	0,44	0,15	0,14	12,47
2002	2,44	6,99	0,39	0,12	0,06	10,73
2003	2,44	6,85	0,31	0,12	0,05	11,73
2004	2,68	6,84	0,28	0,12	0,16	13,48
2005	2,75	6,47	0,27	0,13	0,13	16,24
2006	2,75	6,03	0,25	0,08	0,12	15,97
2007	2,75	6,03	0,25	0,09	0,17	13,70
2008	2,75	6,03	0,23	0,08	0,34	15,90

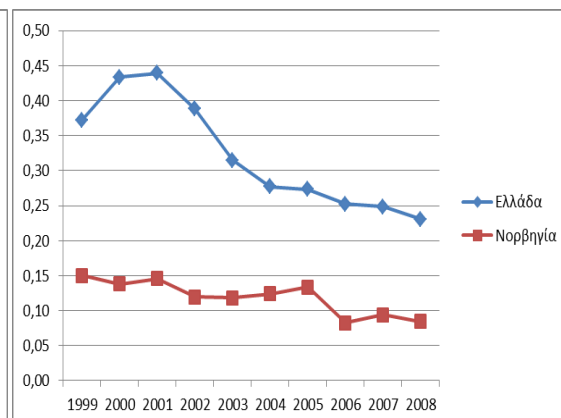
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων World Bank από τον συγγραφέα

Παρατηρώντας τα δεδομένα του πίνακα, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η αντίθεση μεταξύ των δύο χωρών οφείλεται στην μεγάλη διαφορά που υπάρχει στην ενεργειακή εξάντληση. Η Νορβηγία παρουσιάζει πολύ υψηλά ποσοστά ενεργειακής εξάντλησης σε σχέση με την Ελλάδα, με αποτέλεσμα να υπερκαλύπτεται η διαφορά από τις εκπαιδευτικές δαπάνες και την ζημιά λόγω του CO₂.

Διάγραμμα Β8: Εκπαιδευτικές δαπάνες

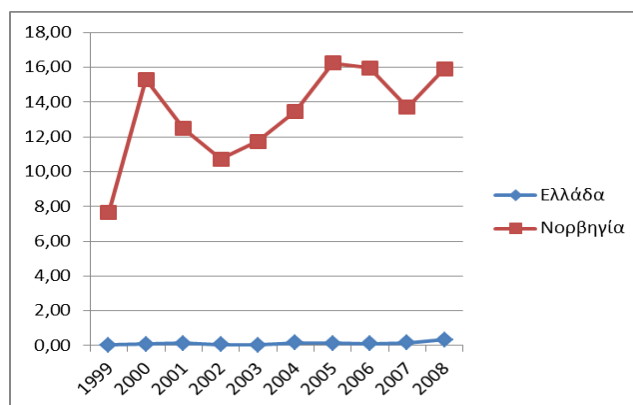

Διάγραμμα Β9: Ζημιά από εκπομπές CO₂

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων World Bank από τον συγγραφέα

Διάγραμμα Β10: Ενεργειακή εξάντληση

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων World Bank από τον συγγραφέα

Στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης, εκτός των άλλων, είναι η δυνατότητα διατήρησης και παροχής στις επόμενες γενιές αντίστοιχου επιπέδου φυσικών πόρων με αυτούς που διαθέτει σήμερα ο άνθρωπος. Η ανάπτυξη συνεπώς που βασίζεται στην κατανάλωση των ενεργειακών αποθεμάτων μιας χώρας, με ρυθμό μάλιστα που δεν μπορεί να τα αντικαταστήσει, κάθε άλλο παρά βιώσιμη μπορεί να χαρακτηριστεί. Συνεπώς, μπορεί η Νορβηγία με βάση τα στοιχεία του κατά κεφαλήν GDP και του δείκτη HDI να

βρίσκεται στις πρώτες θέσεις των σχετικών πινάκων, ωστόσο, εάν εξεταστεί η μελλοντική προοπτική της χώρας, ίσως αλλάξει η εικόνα αυτή.

6.3.2 ΔΕΙΚΤΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑΤΟΣ (EF)

Παράλληλα με τον δείκτη προσαρμοσμένων καθαρών αποταμιεύσεων (ANS), ένας δεύτερος εξίσου σημαντικός δείκτης που χρησιμοποιείται ως μέτρο της βιώσιμης ανάπτυξης είναι αυτός του οικολογικού αποτυπώματος (EF). Ο δείκτης αυτός διακρίνει πέντε είδη εδαφών, την καλλιεργήσιμη γη, τις δασικές εκτάσεις, τους βοσκότοπους, την οικιστική γη και τις αλιευτικές περιοχές. Επίσης για την συμμετοχή και της ατμόσφαιρας λαμβάνει υπόψη τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (CO₂). Έπειτα συγκρίνοντας τις ποσότητες γης που απαιτούνται ώστε να καλυφθούν οι ανθρώπινες ανάγκες με τις διαθέσιμες ποσότητες γης, προκύπτει το κατά πόσο οι δυνατότητες του πλανήτη συμβαδίζουν ή όχι με τις απαιτήσεις των ανθρώπων.

Σε συνέχεια της προηγούμενης παραγράφου και για την καλύτερη κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του δείκτη EF, παρουσιάζονται διαθέσιμα στοιχεία του δείκτη EF αλλά και της βιολογικής ικανότητας της γης για την Ελλάδα και την Νορβηγία για το έτος 2008. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα στοιχεία, συγκριτικά για κάθε χώρα, του οικολογικού αποτυπώματος και της βιολογικής ικανότητας και των πέντε ειδών εδάφους όπως τα διαχωρίζει ο δείκτης EF. Οι τιμές των δεδομένων είναι εκφρασμένες σε στρέμματα ανά άτομο.

Πίνακας Β13: Διαφορά EF & Βιολογικής ικανότητας Ελλάδας & Νορβηγίας για το 2008 (στρ./ατ.)

	Ελλάδα		Διαφορά	Νορβηγία		Διαφορά
	EF 2008	Βιολ. ικ. 2008		EF 2008	Βιολ. ικ. 2008	
Καλλιεργήσιμη γη	12,6	10,3	-2,3	10,5	3,6	-6,9
Βοσκότοποι	5,3	0,9	-4,4	1,3	0,2	-1,1
Δασική έκταση	3,8	1,4	-2,4	6,6	31,8	25,2
Αλιευτική περιοχή	1,3	2,2	0,9	12,7	17,5	4,8
Αποτύπωμα CO ₂	(25,3)	-	-	(15,8)	-	-
Οικιστική γη	1,1	1,1	0	0,8	0,8	0
Σύνολο	24,1	15,9	-8,2	31,9	53,9	22
Σύνολο (με CO ₂)	49,4	15,9	-33,5	47,7	53,9	6,2

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων WWF από τον συγγραφέα

Τα στοιχεία του πίνακα είναι αποκαλυπτικά για τις δύο χώρες. Η βιολογική ικανότητα του εδάφους στην Ελλάδα υπερκαλύπτεται σε όλα τα είδη εδάφους πλην από

αυτό που αφορά την αλιεία. Στην Νορβηγία αντίθετα, όσον αφορά τα εδάφη που χρησιμοποιούνται για καλλιέργεια ή ως βοσκότοποι, οι απαιτήσεις των κατοίκων της χώρας είναι μεγαλύτερες από τις δυνατότητες που παρέχει το έδαφος όσον αφορά όμως τις δασικές εκτάσεις και τις αλιευτικές, η χρήση από τον άνθρωπο είναι μικρότερη από τις αντικειμενικές δυνατότητες των εδαφών. Λαμβάνοντας το τελικό αποτέλεσμα του δείκτη, προκύπτει ότι στην μεν Ελλάδα το συνολικό οικολογικό αποτύπωμα κατά άτομο είναι μεγαλύτερο από την βιολογική ικανότητα του εδάφους, στη δε Νορβηγία, η βιολογική ικανότητα του εδάφους ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των κατοίκων της χώρας.

Αναλογιζόμενος κάποιος μόνο το τελικό αποτέλεσμα του δείκτη EF, θα έφθανε στο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της Νορβηγίας οι μελλοντικές προοπτικές της χώρας, είναι θετικές σε αντίθεση με την Ελλάδα όπου είναι αρνητικές. Ωστόσο, αν παρατηρηθούν τα αποτελέσματα του δείκτη και στα μεμονωμένα τμήματα γης, όπως διαχωρίζονται από τον δείκτη, το συμπέρασμα αυτό δέχεται ενστάσεις. Στον παρακάτω πίνακα εμφανίζονται τα ίδια στοιχεία με τον προηγούμενο, εκφράζοντας όμως τώρα την διαφορά μεταξύ οικολογικού αποτυπώματος και βιολογικής ικανότητας εδάφους, ως αναλογία του EF προς την βιολογική ικανότητα.

Πίνακας Β14: Αναλογία EF / Βιολογική ικανότητα Ελλάδας και Νορβηγίας για το 2008.

	Ελλάδα		Αναλογία EF / Βιολ. Ικαν.	Νορβηγία		Αναλογία EF / Βιολ. Ικαν.
	EF 2008	Βιολ. ικ. 2008		EF 2008	Βιολ. ικ. 2008	
Καλλιεργήσιμη γη	12,6	10,3	1,22	10,5	3,6	2,92
Βοσκότοποι	5,3	0,9	5,89	1,3	0,2	6,50
Δασική έκταση	3,8	1,4	2,71	6,6	31,8	0,21
Αλιευτική περιοχή	1,3	2,2	0,59	12,7	17,5	0,73
Αποτύπωμα CO ₂	(25,3)	-	-	(15,8)	-	-
Οικιστική γη	1,1	1,1	1	0,8	0,8	1
Σύνολο	24,1	15,9	1,52	31,9	53,9	0,59
Σύνολο (με CO ₂)	49,4	15,9	3,11	47,7	53,9	0,88

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων WWF από τον συγγραφέα

Παρατηρώντας την αναλογία EF προς βιολογική ικανότητα εδάφους στο τμήμα της καλλιεργήσιμης γης, στην Ελλάδα το οικολογικό αποτύπωμα υπερκαλύπτει 1,22 φορές τις δυνατότητες του περιβάλλοντος, ενώ στην Νορβηγία η αντίστοιχη αναλογία είναι 2,92. Το ίδιο συμβαίνει και στο τμήμα εδάφους που αφορά τους βοσκότοπους, με το

ποσοστό υπερκάλυψης της Νορβηγίας να είναι μεγαλύτερο από της Ελλάδας. Επιπλέον, στο τμήμα της αλιευτικής περιοχής, στην Ελλάδα το οικολογικό αποτύπωμα αντιστοιχεί στο 0,59 των δυνατοτήτων του περιβάλλοντος, ενώ στην Νορβηγία η αναλογία ανέρχεται σε 0,73. Τα στοιχεία αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι σε αυτά τα τμήματα γης, τα οποία είναι πολύ σημαντικά καθώς σχετίζονται με την πλήρωση ίσως της σημαντικότερης βασικής ανάγκης του ανθρώπου, της τροφής, η καταπόνηση και η εξάντληση του εδάφους είναι μεγαλύτερη στην Νορβηγία από ότι στην Ελλάδα.

Εάν η διαδικασία εξαγωγής συμπερασμάτων περιοριστεί μόνο στο τελικό αποτέλεσμα του δείκτη EF, τα επιμέρους στοιχεία δεν αξιολογούνται επαρκώς και διαμορφώνουν μια αλλοιωμένη εικόνα. Επίσης, όπως προέκυψε από τον δείκτη προσαρμοσμένων καθαρών αποταμιεύσεων, η εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων στην Νορβηγία είναι πολύ υψηλότερη σε σχέση με την Ελλάδα. Το στοιχείο αυτό επισημαίνει μια από τις βασικές αδυναμίες του δείκτη EF, αυτή της μη συμμετοχής των μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στον υπολογισμό του. Συνεπώς, επαυξάνεται το συμπέρασμα ότι το τελικό και μόνο αποτέλεσμα του δείκτη EF δεν είναι επαρκές στοιχείο για να προσδιοριστούν οι μελλοντικές προοπτικές μιας χώρας. Έτσι, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί και ως αντικειμενικός δείκτης βιώσιμης ανάπτυξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάπτυξη και ιδιαίτερα η κοινωνική πρόοδος αποτελεί σήμερα βασική επιδίωξη των περισσότερων κυβερνήσεων στον κόσμο. Η ερμηνεία των όρων ανάπτυξη και κοινωνική πρόοδος είναι αρκετά δύσκολη καθώς αποτελούν έννοιες με πολυδιάστατη δομή. Ωστόσο όταν χρησιμοποιούνται οι όροι αυτοί, η ερμηνεία που δίδεται σε γενικές γραμμές είναι ως η βελτίωση και η ποιοτική αναβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης του ανθρώπου.

Η ποιότητα ζωής που απολαμβάνει ο άνθρωπος περιλαμβάνει διάφορες πτυχές οι οποίες επηρεάζονται από πλήθος παραγόντων. Οι κυριότερες από τις πτυχές αυτές καθώς και οι παράγοντες επηρεασμού τους παρουσιάστηκαν στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο της εργασίας. Αυτό ωστόσο που πρέπει να επισημανθεί ξανά εδώ, είναι ότι οι πτυχές της ποιότητας ζωής είναι δύο μορφών, νομισματικές και μη νομισματικές.

Η οικονομική κρίση που διανύουμε έκανε τις συζητήσεις περί ανάπτυξης ακόμα εντονότερες. Τους τελευταίους μήνες ειδικά, οι πλειοψηφία των απόψεων συγκλίνει στην αναγκαιότητα εκπόνησης σχεδίων ανάπτυξης ώστε να ξεπεραστεί η κρίση. Το ερώτημα το οποίο τίθεται ωστόσο, είναι ποια ανάπτυξη επιζητούμε και ποιος δείκτης θα χρησιμοποιηθεί για την μέτρηση της. Στην πορεία της εργασίας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ανάπτυξη και η κοινωνική πρόοδος προσδιορίζονται με τρεις διαφορετικούς τρόπους. Αρχικά, υπάρχει ταύτιση με την καθαρά οικονομική ανάπτυξη, εξετάζοντας μόνο την παραγωγή. Έπειτα, επαυξάνεται με στοιχεία της ποιότητας ζωής του ατόμου, λαμβάνοντας μια πιο πλήρη μορφή και αποκτώντας ένα πιο κοινωνικό χαρακτήρα. Τέλος, εισάγεται ο παράγοντας της μελλοντικής προοπτικής, μεταφερόμενοι έτσι στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης.

Παράλληλα, για κάθε μία από τις παραπάνω τρεις μορφές ανάπτυξης, παρουσιάστηκαν και οι πιο γνωστοί δείκτες μέτρησης της. Επισημάνθηκαν τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες κάθε ενός από αυτούς, καθώς και τρόποι με τους οποίους μπορούν να βελτιωθούν. Η σύγκριση των αποτελεσμάτων μεταξύ των δεικτών αυτών, παρήγαγε κάποια πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Το πρώτο και ίσως σημαντικότερο συμπέρασμα που παρήχθη είναι η ανεπάρκεια του ΑΕΠ ως δείκτη ανάπτυξης και κοινωνικής πρόοδου. Η αύξηση της παραγωγής δεν αποτελεί ούτε αναγκαίο ούτε επαρκή παράγοντα κοινωνικής πρόοδου. Η σπουδαιότητα

του συμπεράσματος αυτού, έγκειται στο γεγονός ότι το ΑΕΠ μέχρι σήμερα είναι ο πιο διαδεδομένος και ευρέως χρησιμοποιούμενος δείκτης από όλους τους επίσημους φορείς και οργανισμούς. Όλες οι οικονομικές αναλύσεις και τα σχέδια ανάπτυξης που δημιουργούνται χρησιμοποιούν ως μέτρο το ΑΕΠ. Όπως όμως προέκυψε από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, η παραγωγή δεν είναι ένα μέγεθος που επηρεάζει άμεσα τις συνθήκες διαβίωσης του ατόμου. Αντίθετα, το διαθέσιμο εισόδημα αποτελεί στοιχείο, οι μεταβολές του οποίου έχουν άμεσο αντίκτυπο στις συνθήκες διαβίωσης. Συνεπώς, η χρήση του εισοδήματος έναντι της παραγωγής εξάγει πιο αντικειμενικά αποτελέσματα.

Τα αποτελέσματα ωστόσο που εξάγονται ακόμα και με την χρήση του εισοδήματος, πρέπει να υποστούν προσαρμογές για την διενέργεια συγκρίσεων μεταξύ των κρατών. Οι ανάγκες των κατοίκων κάθε χώρας καθώς και τα αγαθά που χρησιμοποιούν για την κάλυψη τους διαφέρουν. Επίσης, το επίπεδο τιμών είναι διαφορετικό από χώρα σε χώρα. Αυτό έχει ως συνέπεια η αγοραστική δύναμη των κατοίκων να διαφέρει ακόμα και αν απολαμβάνουν το ίδιο εισόδημα. Ένα δεύτερο συμπέρασμα συνεπώς είναι, ότι οι συγκρίσεις μεταξύ χωρών θα πρέπει να γίνονται κατόπιν προσαρμογής του εισοδήματος και εύρεσης της πραγματικής αγοραστικής δύναμης που προσφέρει στον κάτοικο της κάθε χώρας. Επίσης, για τις διαχρονικές συγκρίσεις θα πρέπει να χρησιμοποιείται ένα έτος βάσης ώστε να προσαρμόζεται το επίπεδο τιμών σε αυτό.

Η σύγκριση του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI) με το ΑΕΠ ανέδειξε ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο. Η ποιότητα ζωής του ανθρώπου διαμορφώνεται όπως ειπώθηκε και παραπάνω, από διάφορους παράγοντες, νομισματικούς και μη. Η χρήση ενός δείκτη όπως το ΑΕΠ, που λαμβάνει υπόψη του μόνο τους νομισματικούς παράγοντες, εξάγει διαφορετικά - αλλοιωμένα αποτελέσματα σε σχέση με έναν δείκτη όπως ο HDI, που περιλαμβάνει και νομισματικούς και μη νομισματικούς παράγοντες. Συνεπώς, εφόσον ζητούμενο είναι η αξιολόγηση της ποιότητας ζωής, είναι απαραίτητη η χρήση μέτρων που συνυπολογίζουν όλους τους παράγοντες διαμόρφωσης της.

Η σύγκριση του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης με τον προσαρμοσμένο δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης, αποτελεί αφορμή για δύο αρκετά σημαντικά συμπεράσματα. Η σύγκριση των αποτελεσμάτων των δύο δεικτών, δείχνει ότι το εύρος των ανισοτήτων μεταξύ των κατοίκων των διάφορων χωρών διαφέρει. Επακόλουθο αυτού είναι η

κατάσταση που διαμορφώνεται βάση των τιμών του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης να διαφέρει από αυτήν που διαμορφώνεται με αυτές του προσαρμοσμένου δείκτη. Συνεπώς, για την παραγωγή αποτελεσμάτων που να αντικατοπτρίζουν καλύτερα το πραγματικό επίπεδο της ποιότητας ζωής θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται και οι ανισότητες κατά τον υπολογισμό.

Πέρα τούτου, η παραπάνω σύγκριση οδηγεί και σε ένα άλλο συμπέρασμα. Η ύπαρξη ανισοτήτων σημαίνει ότι οι κάτοικοι μιας χώρας απολαμβάνουν διαφορετικά επίπεδα ποιότητας ζωής. Ένας από τους λόγους που συμβαίνει αυτό είναι η μη δίκαιη διανομή του εισοδήματος και των άλλων διαθέσιμων πόρων μεταξύ των κατοίκων. Η χρήση ωστόσο μέτρων που εξάγουν αποτελέσματα συγκεντρωτικά, ουσιαστικά αμβλύνουν τις ανισότητες αυτές και τις «κρύβουν» στο τελικό αποτέλεσμα. Έτσι, πρέπει να αποφεύγονται δείκτες που παράγουν αθροιστικά στοιχεία και να χρησιμοποιούνται δείκτες που λαμβάνουν υπόψη τον τρόπο διανομής.

Στην κατηγορία των δεικτών που δεν εξετάζουν την διανομή βρίσκεται και ο δείκτης των προσαρμοσμένων καθαρών αποταμιεύσεων, δείκτης μέτρησης της βιώσιμης ανάπτυξης. Παρά την αδυναμία αυτή, η σύγκριση του με τον δείκτη του οικολογικού αποτυπώματος, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι κατά την μέτρηση της βιώσιμης ανάπτυξης, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλες οι συνιστώσες του φυσικού περιβάλλοντος. Θα πρέπει να εξετάζεται τόσο το έδαφος, όσο και οι θαλάσσιες περιοχές, η ατμόσφαιρα αλλά και το υπέδαφος, με όποια στοιχεία περιλαμβάνει το κάθε ένα από αυτά.

Επανερχόμενοι όμως στο ερώτημα που τέθηκε παραπάνω, η ουσία βρίσκεται στο πρώτο σκέλος του ερωτήματος και συγκεκριμένα στο ποια ανάπτυξη ζητάμε ως κοινωνία. Στόχος είναι η αύξηση της παραγωγής, η αύξηση του εισοδήματος θεωρώντας ότι αυτό είναι αρκετό ώστε να βελτιωθεί το επίπεδο ευημερίας του ατόμου, ή η αύξηση του εισοδήματος με παράλληλη όμως μέριμνα για βελτίωση ή τουλάχιστον διατήρηση στο ίδιο επίπεδο των υπολοίπων συνιστωσών της ποιότητας ζωής; Οι συνθήκες που διαμορφώνονται και οι μελλοντικές προοπτικές αποτελούν αντικείμενο προσοχής ή δεν απασχολούν εφόσον επιτυγχάνεται ο στόχος της αύξησης της παραγωγής;

Μέσω της ανάλυσης που πραγματοποιήθηκε στην παρούσα εργασία, είδαμε ότι η αύξηση του εισοδήματος δεν αρκεί απαραίτητα ώστε να συμπαρασύρει σε βελτίωση και

των υπολοίπων μη νομισματικών πτυχών της ποιότητας ζωής. Επίσης, οι συνέπειες από την υπερεκμετάλλευση και την καταστροφή του περιβάλλοντος είναι εμφανείς άμεσα πλέον και όχι κάποια στιγμή μελλοντικά. Συνεπώς, η τοποθέτηση της βιώσιμης ανάπτυξης ως βασικό στόχο και η επίτευξη αυτού του είδους ανάπτυξης, αποτελεί απαραίτητο στοιχείο εάν θέλουμε να θεωρήσουμε ότι σαν κράτος ή κοινωνία κάνουμε βήματα προόδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Joseph E. Stiglitz, Amartya Senn and Jean-Paul Fitoussi, 2008, “Report of the commission on the measurement of economic performance et social progress”.
2. Yacouba Gnègnè, 2008, “Adjusted net saving and welfare change”, in *Ecological Economics* 68 (2009), p. 1127 – 1139.
3. G. Thiry and I. Cassiers, May 2010, “Alternative Indicators to GDP: Values behind Numbers. Adjusted Net Savings in Question”, Institut de Recherches Economiques et Sociales (IRES), Discussion Paper 2010-18.
4. The World Bank, Environmental Department, June 2012, “Contribution to Beyond GDP, «Virtual Indicator Expo»”.
5. Steven Goldfinger and Pati Poblete, “The Ecological Wealth of Nations. Earth’s biocapacity as a new framework for international cooperation”, Global Footprint Network.
6. Michael Ross, October 2001, “Extractive Sectors and the Poor”, Oxfam America Report. Washington, D.C.
7. Jason Venetoulis and John Talberth, 2005, “Sustainability Indicators Program”, in *Ecological Footprint of Nations*, 2005 update.
8. James Boyd, “Green GDP: «Seeing» the Hidden Economy of Nature”, Resources for the Future, Washington, D.C.
9. Jan van Dijk, John van Kesteren and Paul Smit, 2007, “Criminal Victimization in International Perspective; Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS” in 257 *Onderzoek en Beleid*.
10. National Seminar on Green Growth Policy Tools for Carbon Development in Vietnam, 2013, “Green GDP and Sustainable Development Policies”.
11. Development Economics Data Group and the Environment Department of the World Bank, 2006, “The Little Green Data Book 2006”, Washington, D.C.
12. A. Gali, D. Moore, N. Brooks, K. Iha and G. Craston, “Mediterranean Ecological Footprint Trends”, Global Footprint Network.
13. WWF, 2012, “Biodiversity, biocapacity and better choices”, in *Living Planet Report 2012*.

14. Koen Decancq and Maria Ana Lugo, August 2008, “Setting Weights in Multidimensional Indices of Well-being and Deprivation”, Working Paper No. 18, Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI).
15. B. Ewing, A. Reed, A. Galli, J. Kitzes and M. Wackernagel, 2010, “Calculation Methodology for the National Footprint Accounts, 2010 Edition”, Global Footprint Network.
16. United Nations Statistical Commission (UNSC), 2012, “System of Environmental – Economic Accounting; Central Framework”.
17. Joachim H. Spangenberg, March 2000, “Sustainable Development Concepts and Indicators”, in Paper for the Workshop in Almathy.
18. Graham Turner, June 2008, “A Comparison of the Limits to Growth with Thirty Years of Reality”, in Socio - Economics and the Environment in Discussion, CSIRO Working Paper Series 2008-09.
19. The World Bank, 2006, “Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century”, Washington D.C.
20. Jason N. Rauch and Ying F. Chi, 2010, “The Plight of Green GDP in China”, in The Journal of Sustainable Development, vol. 3, p. 102-116.
21. Livio Di Lonardo, “The hard way of measuring democracy”, in Freedom House and Polity IV, EPS 2010/2011 Comparative Politics.
22. Eurostat – OECD, 2012, “Methodological Manual on Purchasing Power Parities”, Eurostat Methodologies and Working papers.
23. United Nations Development Programme (UNDP), 2011, “Sustainability and Equity: A Better Future for All”, in Human Development Report 2011.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος, “Παγκοσμιοποίηση και Τρίτος Κόσμος”, Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσια Διοίκησης.
2. Ευτύχιος Σ. Σαρτζετάκης και Ανδρέας Α. Παπανδρέου, Νοέμβριος 2002, “Βιώσιμη Ανάπτυξη: Οικονομική Επιστήμη και Διεθνές Θεσμικό Πλαίσιο”.
3. Μαριανός Δ. Καράσης, Ομότ. καθηγητής ΑΠΘ, «Η ακτινοβολία των ελληνικών δικαιοκτών ιδεών και θεσμών στο ευρωπαϊκό στερέωμα».
4. Χρήστος Γιανναράς, 17/12/2012, «Ο χαμένος πολιτισμός του ‘δημοσίου συμφέροντος’».

5. Επαμεινώνδα Πανά και Βασιλεία Νιννή, 2004, “Η Σημασία του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης για την Ελλάδα: Μια Οικονομετρική Εφαρμογή στους Νομούς της Χώρας”, περ. ΣΠΟΥΔΑΙ, τομ. 54, τ. 3^ο, σελ. 107-153, Πανεπιστήμιο Πειραιά.
6. Π. Καλαϊτζιδάκης και Σ. Καλυβίτης, “Εισαγωγή στην Οικονομική Μεγέθυνση”, Οικονομική Μεγέθυνση: Θεωρία και Πολιτική, κεφ. 1.
7. Χρ. Τριαντόπουλος και Κ. Φιλίνης, 2006, “Εισαγωγή στην Οικονομική Ανάπτυξη”, στο ΜΠΣ Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
8. Δ. Αρχοντόπουλος, 2006, “Σημειώσεις Πολιτικής Οικονομίας”, Τ.Ε.Ι. Κρήτης, Τμήμα Δομικών Έργων.
9. Ε. Μπιτσάκης, “Η έννοια της προόδου: Η αστική και η μαρξιστική αντίληψη”, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
10. Ι. Στέφανος, 2008, “Εμπειρική Διερεύνηση του Νεοκλασικού Υποδείγματος Παραγωγής – Οικονομικής Μεγέθυνσης με Εξωγενή Τεχνολογία με Χρήση Δεδομένων από την Ελληνική Οικονομία”, στο ΜΠΣ Νέες Αρχές Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Πατρών.
11. Μ. Τζινιέρη, 2010, “Η ποιότητα ζωής στον αντίποδα της ψυχικής νόσου”, στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
12. Δ. Πατέλης, “Η Επιστημονική και Τεχνολογική Πρόοδος υπό το Πρίσμα της «Λογικής της Ιστορίας»”, στο μετ/κό σεμ. Κοινωνικό – Φιλοσοφική Θεώρηση της Τεχνολογίας. Κοινωνία – Τεχνολογία – Φύση, Πολυτεχνείο Κρήτης.
13. Ρ. Chatoopadhyay, 2004, “Το κεφάλαιο, προγεννήτωρ του σοσιαλισμού: Η πρόοδος ως διαλεκτική της αρνητικότητας στην κριτική της πολιτικής οικονομίας”, στο περ. Ουτοπία, τεύχ. 62, σελ. 125.
14. Γ. Μήλιος, 1997, “Τρόποι Παραγωγής και Μαρξιστική Ανάλυση”.
15. Ευθ. Παπαδημητρίου, “Σκέψεις για την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της έννοιας της ανάπτυξης και της προόδου από τη σκοπιά της φιλοσοφίας και της κοινωνικής οικολογίας”, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
16. Ελευθ. Καραγιάννη, 2011, “Η έννοια της προόδου στο Ρουσσώ και στο Τ.Σ. Μιλλ”.
17. Γ. Σεφερλή, 2007, “Η συμβολή του τουρισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη της Κρήτης”, στο ΜΠΣ Βιώσιμη Ανάπτυξη, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
18. Α. Κωνσταντέλου, 2005-2006, “Οικονομική και Κοινωνιολογία της Τεχνολογίας”, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
19. Α. Παπανδρέου και Ευτ. Σαρτζετάκης, 2002, “Βιώσιμη Ανάπτυξη: Οικονομική Επιστήμη και Διεθνές Θεσμικό Πλαίσιο”, στο Αγορά Χωρίς Σύνορα, τομ. 8.
20. Δ. Πολυχρονόπουλος, 2006, “Εναλλακτικοί δείκτες οικονομικής ανάπτυξης”, άρθρο Καθημερινή.
21. Όλγα Ι. Βαρτζιώτη, 2005, «Η λέξη πολιτισμός και η σημασία της», σελ. 261, 269.
22. Κορνήλιος Καστοριάδης, 1981, «Η φανταστική θέσμιση των κοινωνιών», εκδ. ΚΕΡΔΟΣ.

23. Ελευθεροτυπία, 2009, “Το «βαρόμετρο προόδου» αντικαταστάτης του ΑΕΠ”.

WEB SITES

1. National Institute of Statistics and Economic Studies (Insee), www.insee.fr
2. Harmonised European Time Use Survey, www.h2.scb.se/tus/tus
3. European Commission, Eurostat,
epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home
4. Bureau of Labor Statistics, United States Department of Labor, www.bls.gov
5. Southern Nursery Association (SNA), www.sna.org
6. Organisation for Economic Co – operation and Development (OECD),
www.oecd.org
7. United Nations Statistics Division, unstats.un.org/unsd